Mihályi Gilbert

AZ EGYHÁZ LITURGIKUS ÉLETE

TEOLÓGIAI KISKÖNYVTÁR III/3
Mihályi Gilbert, Az Egyház liturgikus élete

TEOLÓGIAI KISKÖNYVTÁR

Szerkesztőbizottság:

Alszeghy Zoltán (Róma) — Nagy Ferenc (Róma) — Szabó Ferenc (Róma) — Weissmahr Béla (München)

Munkatársak:

Adriányi Gábor (Bonn) — Alszeghy Zoltán (Róma) — András Imre (Bécs) — Babos István (New York) — Balás Dávid (Dallas) — Békés Gellért (Róma) — Békési István (Toronto) — Benkő Antal (Klagenfurt) — Farkasfalvy Dénes (Dallas) — Gajáry Aladár (Chur) — Gánóczy Sándor (Würzburg) — Hardy Gilbert (Dallas) — Henkey Károly (Montréal) — Horváth Tibor (Toronto) — Juhász László (Buffalo) — Kereszty Rókus (Dallas) — Mehrle Tamás (Fribourg) — Mihályi Gilbert (Chicago) — Nagy Ferenc (Róma) — Nemeshegyi Péter (Tokió) — Nemesszeghy Ervin (London) — Őrsy László (Washington) — Őry Miklós (Klagenfurt) — Somfai Béla (Toronto) — Szabó Ferenc (Róma) — Szentmártoni Mihály (Zágráb) — Varga Andor (New York) — Vass György (Innsbruck) — Veszelovszky Albin (Green Bay) — Weissmahr Béla (München)

MIHÁLYI GILBERT

Az Egyház liturgikus élete

A RÓMAI LITURGIA REFORMJÁNAK
ISMERTETÉSÉVEL

Róma 1980

A Teológiai Kiskönyvtár munkatársai különböző teológiai irányokhoz tartoznak; mindegyik saját módszerét követi, és saját nézeteit fejti ki. A szerkesztőbizottság nem törekszik arra, hogy a közös hit egységével megférő többféleséget elsimítsa, hiszen éppen az eltérő szemléletmódok egymást kiegészítő harmóniája adja meg a mai katolikus hittudomány hű képét.

Tipografia Dario Detti - Via G. Savonarola, 1 - I - 00195 Roma

BEVEZETÉS

Az Egyháznak, a Krisztus-közösségnek tevékenysége sokrétű. Ott tevékenykedik missziókban, iskolákban, kórházakban, sajtóban, börtönökben, karitászban stb. Joggal mondhatjuk, hogy szinte nincs az életnek olyan területe, ahol az Egyház ne működnék.

Viszont mégis azt kell mondani, hogy az Egyház alapvetően sajátos életmegnyilvánulása a liturgia. Azért a liturgia az Egyház szívverése, mert Jézus népe ebben ünnepli a Bárány húsvétját, amely az Egyház alapító eseménye. Ezért minden más tevékenység innét ered, illetve ide vezet vissza. Ez a sokrétű egyházi tevékenységnek, értékadója, és — amint a liturgikus konstitúció 10. *pontja mondja — « minden ereje ebből származik ». A* II. *vatikáni zsinat tehát joggal hívja a liturgiát az Egyház központi cselekményének.*

Ha a liturgia ilyen fontos, akkor önkéntelenül felmerül a kérdés: mi az? Miben is áll az Egyház liturgikus élete? Erre a kérdésre válaszol ez a füzet. Célunk azonban nem lehet a teljesség. Az a törekvésünk, hogy az Egyház liturgikus életének alapvető hittani elveit és a latin (római) szertartás lelkipásztori magyarázatát nyújtsuk.

A Bárány húsvétjára való fenti hivatkozásból azonban világos, hogy az Egyház liturgikus életét csak a Krisztus-misztérium egészében, az üdvösségtörténet teljességében lehet megérteni. Ha így szemléljük, a következő alapvetően fontos megállapításokra jutunk, amelyek egyben jelzik a fejezetek egymásutánját és azok anyagát:

Az üdvösségtörténet szemléletében maga a megdicsőült Krisztus az örök liturgia és az egyetlen liturgista. Hozzá csatlakozik a földön a Krisztus-követők, az Egyház liturgiája — a szentmise, a szentségek és a zsolozsma —, amely Isten újszövetségi népe élettevékenységének központja. Mint ilyen a liturgia ihletője a magánájtatosságoknak és alakító ereje a keresztény lelkiségnek. Az Egyház liturgiája zarándoksorsunknak megfelelően emberi módon, azaz jelekben fejeződik ki, amelyeket különböző kultúrkorok hatásai alakítottak. Hosszú évszázadok után ezeknek korszerűsítését, illetve az ősi hagyományokban való felfrissítését tűzte ki egyik feladatául a II. vatikáni zsinat. Végül, az egész és teljes Krisztus-misztérium folyamatos ünneplése a liturgikus év, amelyben különböző liturgikus időszakoknak megfelelően bontakoznak ki Jézus halálának és feltámadásának kimeríthetetlenül gazdag dimenziói.

Adja az Úr Jézus, hogy a liturgia jobb megértése és mélyebb átélése öntudatosítsa hitéletünket, hogy így Krisztus tényleg kialakulhasson bennünk (*Gal* 4,19).

Chicago, 1979 húsvétján.

Mihályi Gilbert

I. A LITURGIA JELENTÉSE

Mielőtt az Egyház liturgikus életének ismertetésébe fognánk, keressük a liturgia szónak eredetét és jelentését. A szó gyökérjelentésének ismerete ugyanis nagyban segít az Egyház liturgiájának megértésében.

Maga a liturgia szó nem fordult elő a katekizmusban, amelyet használtunk. Középiskolai hittanórán sem igen hallottunk róla. E sorok írója teológiai tanulmányai alatt sem találkozott vele gyakran. Egyházi életünkben nem volt használatos. S ha használták, akkor általában, mint Mihályfi Ákos lelkipásztorkodástani egyetemi előadásait összefoglaló, A nyilvános istentisztelet c. 1923-ban kiadott munkájában, a liturgiát azonosították « a nyilvános istentisztelet összes külső megnyilvánulásai »-val.

Azóta azonban a liturgia fogalma egyre jobban tisztázódott, és a II. vatikáni zsinaton véglegesült jelentése. A zsinat fontos egyházi valóságot jelölt meg vele, s ennek következtében közhasználatú szóvá vált. A hitélettel valamit is törődő hivőnek tudnia kell, hogy mi a liturgia.

Ezért az Egyház liturgikus életével való ismerkedésünket a liturgia szó elemzésével kezdjük, majd keressük vallásos és keresztény meghatározását.

Szóelemzésileg: közszolgálat

A *liturgia szó* görög eredetű. S mint ilyen a leiton és ergon szavak összetétele. Az első népit, néphez tartozót jelent, míg a másik munkát és szolgálatot fejez ki. A liturgia alapjelentése tehát a nép, a közösség érdekében végzett munka, közszolgálat, amelyet általában választott vagy kinevezett tisztviselők szoktak ellátni.

Fontos megjegyeznünk, hogy a liturgia mindig közösségi jellegű munkát jelez, és semmiképpen valamilyen magánjellegű tevékenységet.

A görög világ ilyen értelemben használta. És a Szentírásban is előfordul ebben a jelentésben. Például Szent Pál a rómaiakhoz írt levelében (13,6) az állami hatóságot, kifejezetten az adószedőket nevezi leitúrgoinak. A filippieknek küldött levelében (2,25 és 30) arra kéri a híveket, hogy fogadják szeretettel a körükbe visszatérő Epafroditoszt, aki által a filippiek adományaikat eljuttatták az apostolnak Rómába. Munkatársának ezt a szolgálatát hívja Szent Pál leitúrgiának. Ebből a szó alapjelentése jól kiviláglik: amit Epafroditosz tett, az a közösség nevében teljesített közszolgálat volt, s nem valami magánjellegű szeretettevékenység.

Vallásos használatban: papi szolgálat

A görög eredetű liturgia szó vallásos használatba ment át. Az Ószövetség görög nyelvű Hetvenes fordítása például liturgiának nevezi a Kivonulás könyvében (28,43; 29,30) az ószövetségi papságnak a Szövetség Sátrában végzett papi funkcióját. Amint látjuk, a liturgia a vallásos használatban sem veszítette el eredeti alapjelentését. Sőt éppen eredeti alapjelentése révén vált alkalmassá a papi közszolgálat kifejezésére. Ebben az értelemben a liturgia Isten választott népének istentiszteleti cselekménye, amelyet a közösség a papság vezetésével végzett.

Ugyanebben a jelentésben használja az Újszövetség is a liturgia szót. Szent Lukács görög nyelven írt evangéliuma például (1,23) Zakariás papi szolgálatát nevezi liturgiának. Az Apostolok Cselekedetei (13,2) az antiochiai egyház tanítóinak és prófétáinak Isten-szolgálatát hívja liturgiának. Szent Pál a rómaiakhoz írt levelében

(15,16) önmagát hívja leitúrgosznak, azaz az evangéliumhirdetés és az istentisztelet közszolgálatát végző papnak.

Mindez elégségesen mutatja, hogy az Újszövetségben a liturgia papi működést, Krisztus-szolgálatot, apostoli tevékenységet jelent. Tehát nem privát tevékenység, hanem a közösség szolgálata.

Szent Pál-i értelemben: Krisztusnak, az emberiség főpapjának istentisztelete

A Zsidókhoz írt levél, amely Krisztus főpapi mivoltának mesteri fejtegetése, a liturgia szót lefoglalja Krisztus főpapi működésének leírására. Jézus Krisztust (8,2) a Szentek Szentje leitúrgoszának nevezi, mert az örök mennyei templomban folytatja közbenjáró szolgálatát népe javára; pár sorral tovább (8,6) pedig Krisztus minden ószövetségi és földi papságot felülmúló közvetítői, papi szolgálatát hívja leitúrgiának.

Egyébként az egész Újszövetség tanúsítja, hogy Krisztus Urunk az egyetlen közvetítő Isten és ember között, az egész emberiség fölkent papja. Van-e ennél igazibb közszolgálat?

Krisztus megváltói munkáját nem magánszemélyként, hanem — amint Szent Pál leírja a Rómaiakhoz írt levelének 5. fejezetében — második Ádámként az egész emberiség nevében végezte, dicsőítette meg az Atyát, és szerzett üdvösséget mindazoknak, akik Hozzá csatlakozva szeretik a mennyei Atyát. A megváltó Istenember az emberi nem egyedüli főpapja, s mint ilyen a legigazibb közszolgálatot végezte tehát, amikor megváltó istentiszteletét bemutatta. Krisztusnak ez a főpapi közszolgálata az, amit Szent Pál liturgiának nevez.

Ennek ellenére a liturgia szó nem honosodott meg a római Egyházban. S ha használták, amint rámutattunk, az istentisztelet szertartását, végzésének szabályait jelen-

tette. A liturgia egyszerűen rubrikológia volt. Csak 1947-ben XII. Pius Mediator Dei et hominum kezdetű, liturgiával foglalkozó enciklikája határozta meg jelentését a Szent Pál-i értelemben. Ezt véglegesítette a II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója a 7. pontban. Ezzel később részletesebben foglalkozunk.

A liturgia szó tehát, amely manapság annyira otthonos a keresztény hitéletben, nem valami modern találmány, divatos kifejezés, hanem bibliai eredetű szó. S mint ilyen Krisztus főpapi tevékenységét jelenti, amellyel teljesítette megváltó szolgálatát övéi, Isten és az emberek között.

Miben áll most már Krisztus főpapi tevékenysége? Ezt elemezzük a következő fejezetben.

II. KRISZTUS LITURGIÁJA

Hogy kellőképp megérthessük Krisztus papságát, vagyis az emberiség érdekében véghezvitt közszolgálatát, amelyet a II. vatikáni zsinat liturgiának nevez, legcélszerűbb, ha azt Istennek a történelemben való működése teljes egészében szemléljük. Ezt ajánlja a liturgikus konstitúció, amikor 5. pontjában ezt mondja: « A megváltás, amelyet az Úr Jézus valósított meg, Istennek az Ószövetség népe közt végbevitt csodás tetteivel kezdődik. »

Ennek megfelelően vizsgáljuk tehát először Istennek csodás tettét, amelyet az Ószövetségben művelt népe javára, majd pedig annak Krisztusban való beteljesülését. Ezután összegezzük Krisztus papságának üdvösségtörténeti jelentését. Végül pedig rámutatunk arra, hogy a megdicsőült Krisztus szüntelenül végzi papi szolgálatát, vagyis Ő az örök liturgia és az egyetlen liturgista, az imádság és az imádkozó egy személyben.

Az ószövetségi sorsfordító húsvét

Isten szeretetének csodás tetteivel állandóan segítette ószövetségi népét Ábrahámnak tett ígérete szerint. De a legnagyobb és legdöntőbb csodás tettét akkor vitte végbe értük, amikor kiszabadította őket Egyiptomból. Ez éppen akkor történt, amikor Izrael *a pászkát, a húsvétot,* azaz a bárányáldozat és kovásztalan kenyér tavaszünnepséget tartotta. Így ez a nomád, pásztor-paraszti eredetű pászka a sorsfordító felszabadításban történelmi és egyben üdvösségtörténeti értelmet és jelentőséget nyert.

Isten nem tűrhette már tovább népének politikai, gazdasági, de főleg vallási elnyomását: « Izrael fiainak segélykiáltása eljutott hozzám, s láttam, hogyan nyomják el az egyiptomiak őket » (Kiv 3, 9). Ezért elküldte a fáraóhoz Mózest. S amikor ez megijedt a feladat roppant terhétől, Jahve így biztatta: « Én veled leszek » (Kiv 3, 12). S amikor Mózes a fáraó színe elé jutott, közölte vele Jahve követelését: « Engedd népemet szabadon, hogy tisztelhessen engem » (Kiv 5,1 és 7,16). A fáraó megátalkodott volt, de Jahve a tíz csapással elnyomott népe segítségére jött, és kivívta szabadságukat. A Vörös-tengeren való átkeléskor gigászi harc folyt, de egyre jobban kitűnt Isten ereje, úgyhogy az egyiptomiak egymást biztatták, hogy hagyják abba az izraeliták üldözését, hiszen « Jahve harcol értük az egyiptomiak ellen » (Kiv 14,25).

Ami itt a pászka eseménysorozatában végbement, az tulajdonképpen a választott nép *megváltása.* Ez pedig abban állt, hogy 1) a feláldozott húsvéti bárány vérével megjelölt házakban az izraelita elsőszülöttek megmenekültek a haláltól, és az elnyomott nép Egyiptom szolgaságából megmenekült; 2) hivatástudattal rendelkező és küldetést betöltő szabad, független néppé lettek; 3) az

új népet Jahve a Sinai hegyen a szövetség megkötésével saját népévé fogadta; és 4) mint Isten népe vándoroltak tovább az ígéret földje felé.

Izrael megváltása tehát sokkal több, mint csupán szolgaságból való kiszabadulás. Jelenti Izraelnek teljes átváltozását, megújulását: szolgahadból szabad néppé, a szövetség népévé, Isten népévé való válását. Jelenti Isten örök üdvözítő tervének ószövetségi megvalósulását, azaz Isten és ember barátságát: « Én vagyok a ti Istenetek, ti pedig az én népem vagytok. » Jelenti Izraelnek mint Jahve húsvéti tette árán « szerzett » népnek papi küldetését, ami abban állt, hogy a szövetséghez való hűséges élettel az Úristen irgalmas jósága élő tanújaként, « a nemzetek közt felemelt jel »-ként (Iz 11,12) közvetítse üdvözítő szeretetét a világnak.

Mindebből világos, hogy Izraelnek mint történelmi népnek léte és fejlődése nem vérkötelékben rejlik, nem is csupán faji azonosságban gyökerezik. Egyedül Isten üdvözítő szeretetéből lettek választott néppé, a húsvéti sorsfordító események nélkül elvesztek volna, és hírükhamvuk sem maradt volna. A húsvéti megszabadulásban azonban eggyé kovácsolódtak. Ennek a pászkának *hitélménye* örökre rányomta bélyegét életükre. Nemcsak nemzeti azonosságuknak és történelmi küldetésük öntudatának lett gyökere és forrása, hanem vallási életük központja is. Ezt a pászkát sohasem felejthették el, mert akkor saját magukat felejtették volna el. *Izrael a pászka népe.* Számukra Jahve a « szabadító Isten », aki « kihozott bennünket Egyiptomból ». A zsoltárok lépten-nyomon Isten « csodás » és « hatalmas » tetteit magasztalják.

Ez a pászka fennmaradásuk éltető ereje is. Ezért történelmük folyamán mindig szinte ösztönösen visszatérnek hozzá. Ez a pászka, Jahve szabadító tette lett liturgiájuk lényege. Ezt ünnepelték az istentiszteletben. Erre emlékeztek minden szombaton a heti gyülekezetben

és a pászka évenkinti ünnepén, ahogy az Úr meghagyta nekik: « Ez a nap emléknap lesz nektek, amit minden nemzedék fog ünnepelni » (Kiv 12,14). Ez az « emlékezés » azonban nem merült ki a sorsfordító húsvét csupán történeti, gondolati vagy szóbeli felidézésben. Ez liturgikus emlékezés volt, vagyis az Isten népét létrehozó s hivatását kijelölő húsvéti megszabadulás ajándékának hatékony megjelenítése. Amikor ugyanis a pászkavacsora elköltésekor a hálaadáshoz értek, a családfő azt mondta, hogy minden nemzedék minden tagjának úgy kell tekintenie önmagát, mintha személyesen szabadult volna ki Egyiptomból, mert írva van: « És meg kell mondanod fiadnak azon a napon: ez az, amit az Úr tett nekem, amikor kihozott Egyiptomból » (Kiv 13,8). Tehát az egymást követő nemzedékek számára a régi pászka a liturgikus ünneplés átélésében lett jelenné és üdvözítővé. Ebben a liturgikus megemlékezésben minden nemzedék találkozhatott szabadító Istenével. Így lett minden kor minden izraelitája számára ez régi pászka személyes megmenekülés és szövetségkötés, azaz szabadakaratú, személyes hozzászegődés Jahvéhoz, a hozzá fűző hűségben való elmélyedés, valamint tanúságtételre szóló küldetés.

A megszabadulás pászkája annyira lenyűgözően nagyszerű volt és maradt számukra, hogy ez lett a jövő, messiási kornak előjele és mintája. Nemzeti tragédiáik idején ugyanis, amikor létük forgott kockán, s így vigasztalásra szorultak, és a jövőbe vetett reménységet kellett bennük elevenen fenntartani, a próféták új pászka, azaz « új kivonulás » és « új szövetségkötés » boldog ígéretében hirdették meg az eljövendő szebb és boldogabb messiási időket.

Az Újszövetség papjának húsvétja

Az ószövetségi húsvét előképe az új és örök, újszövetségi húsvétnak. Így tartja Szent Pál: « Minden csak

árnyéka a jövendőnek. A valóság Krisztusban van » (Kol 2,17).

Mi mármost ez az újszövetségi húsvét? Nem más, mint Istennek az emberek iránt való örök üdvözítő szeretetének felülmúlhatatlen megnyilatkozása Egyszülöttjében, Jézus Krisztusban, akinek « papsága mindörökké tart » (Zsid 7,24).

Krisztus papi élete felöleli egész életét. De akkor válik teljessé, amikor eljön az az idő, amelyet Krisztus maga és Szent János Krisztus órájának nevez. Ekkor lesz teljessé Jézus egész életműködése, és válik nyilvánvalóvá igazi értelme. Ezért is állítja: « éppen ezért az óráért jöttem » (Jn 12,27). Az újszövetségi Szentírás nem hagy semmi kétséget afelől, hogy az óra Krisztus halálát és megdicsőülését jelenti.

A középkortól kezdve azonban a népi felfogásba egyoldalúság csúszott be, amennyiben főleg a kereszthalálban látták a megváltás megvalósulását. A föltámadást és a többi eseményeket egyszerűen Krisztus istenségének bizonyítékaként vették. Hosszú századok után a II. vatikáni zsinat a bibliai szemléletet visszaállította, amikor liturgikus konstitúció 5. pontjában ezt mondja: « Az emberiség megváltását Krisztus vitte végbe, *főleg boldog szenvedésének, halottaiból való föltámadásának és dicsőséges mennybemenetelének húsvéti misztériumával.* »

A zsinatnak másik nagy érdeme, hogy visszaállította a Krisztus-misztérium egységét és teljességét. Más szóval, Nagypéntek, Húsvétvasárnap, Áldozócsütörtök és Pünkösd egyetlen hitvalóságot alkot, a megváltó Krisztus-misztériumot. Külön-külön egymagában egyik sem képezi a Krisztus-teljesítményt. Együttesen alkotják azt. Mindegyik egy-egy részleteseménye a Krisztus-cselekménynek. De csak együttesen van értelmük és üdvözítő erejük.

Az is nagy érdeme a zsinatnak, hogy húsvétban jelöli meg az Újszövetség papjának az emberiségért végzett

szolgálatát, a megváltás misztériumát. Bár a húsvét szó hosszú évszázadokon át nem fordult elő hivatalos egyházi megnyilatkozásokban a Krisztus-misztérium összefoglaló leírására, az 1947-ben kiadott Mediator Dei et hominum kezdetű, liturgiával foglalkozó enciklika egyszer sem használta, a II. vatikáni zsinat ezzel mégsem valami újdonságot vezet be; hanem, utalva a Szent Pál-i kitételre: « Húsvéti bárányunkat, Krisztus megölték » (1 Kor 5,7), ezzel a szentírási szóval, amelyet a liturgikus konstitúció és a többi zsinati okmány annyiszor használ, Krisztus papi munkáját az üdvösség egészében szemléli mint annak mindent felülmúló, központi, csúcseseményét, amelyben Isten, amint egykor Mózesen és a bárány vérén keresztül megszabadította népét, most Mózesnél végtelenül nagyobb (Zsid 3, 1-6) szenvedő Szolgájában (Iz 53,10-11), Isten Bárányában felszabadít a bűn alól (Róm 6, 22). « A szabadságra Krisztus vezetett minket », hirdeti Szent Pál (Gal 5,1).

A jobb megértés kedvéért a következőkben vegyük szemügyre egyenként Krisztus húsvétjának eseményeit.

Kereszthalál

« Poncius Pilátus alatt megfeszítették, meghalt és eltemették. » Krisztus valóban meghalt.

De egyben arra is rá kell mutatni, hogy nem úgy halt meg, mint például Lázár vagy a jobb lator, vagy ahogy akármelyikünk is meghal, mert Krisztus halála nemcsak biológiai, fizikai halál volt.

A kinyilatkoztatás ugyanis azt hirdeti, hogy Krisztus kereszthalála beletartozik Isten világtervébe, amelyet az Atya Benne és Általa valósított meg (Ef 1, 3-14). Isten « a végső korszakban Fia által szólt » (Zsid 1, 2). És « szeretete abban nyilvánult meg, ...hogy elküldte Egyszülött Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért » (1 Jn 4,

9-10). Krisztus az « Újszövetség Közvetítője » (Zsid 9, 15), aki mint « Isten Báránya elveszi a világ bűneit » (Jn 1, 29). « Ő mindenkiért meghalt, hogy akik élnek, ne maguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és föltámadt » (2 Kor 5, 15).

A Biblia tanításából félreérthetetlenül világos, hogy Krisztus kereszthalála sokkal több volt, mint egyszerűen fiziológiai halál. Az megváltó és üdvözítő halál volt. Az Újszövetség húsvétjának eseménye.

Hosszú századokon át főleg a merőben jogi gondolkodás, amely a váltságdíj lefizetésében látta a megváltást, a kereszthalált tekintette Krisztus megváltó tettének. Ezt a közkedvelt keresztúti ájtatosság is segített előmozdítani és terjeszteni, hiszen Krisztus halálával és sírbatételével lezárta a Krisztus-eseményt. A kereszthalál ezen egyoldalú kiemelésének egyik következménye volt, illetve ezt a szemléletet elősegítette a középkorban általánossá lett feszület használata, ami azt a benyomást keltette, mintha ez lenne a legfőbb állomása Krisztus Urunk megváltásának.

Nyilvánvaló, hogy ez szűklátókörű magatartás volt. Ma meg viszont minden áron el kell kerülnünk az itt-ott máris jelentkező másik végletet, amely — félreértve húsvét hangsúlyozását a II. vatikáni zsinaton — nem igen akar tudni nagypéntekről. Tény az, hogy Krisztus kereszthalála a keresztény hit egyik alapvető tétele, s így nem szabad elhanyagolni. De egyedül és kizárólag önmagában mégsem jelenti az Újszövetség papja szolgálatának teljességét. Ez magában foglalja a föltámadást is.

Ma már a jogi gondolkodást a bibliai szemlélet váltotta fel, a keresztúti ájtatosságban megjelenik a föltámadás a XV. stációként, s nem szükséges a feszület használatából visszatérni a csupasz kereszt használatára (amit egyesek ajánlanak), hiszen az Egyház a nagypénteki fe-

szület leleplezésekor azt a halált dicsőíti, amelyből « élet származott ».

A kereszt nélkülözhetetlen út húsvéthoz, viszont nagypéntekre a feltámadás veti dicső fényét, és ad neki értelmet és jelentőséget. Ezért térjünk rá most erre.

Feltámadás

« Harmadik napon halottaiból feltámadott. » Krisztus valóban él! Hogyan támadott fel? Milyen életet él?

Talán úgy támadott fel, mint például Lázár vagy a naimi ifjú? Ezek feltámadása a halandó életbe való visszatérést jelentette, hogy egyszer majd újra s végképpen meghaljanak. Krisztus nem így támadt fel, mert nem tér vissza többé az enyészetbe: « Tudjuk, hogy Krisztus feltámadott halálából, s többé nem hal meg, a halál nem lesz többé úrrá rajta » (Róm 6,9-10). « Ő legyőzte a halált » (2 Tim 1, 10). Továbbá Krisztus feltámadása nem jelenti csupán holtteste életre kelését, mert nem a régi élet folytatására elevenedett újjá, hanem emberségében teljesen átváltozott, megújult, új létformát öltött fel. Arra is rá kell mutatni (mert itt-ott felüti fejét az ellentétes vélekedés), hogy Krisztus feltámadása nem merőben azt jelenti, hogy « ügye él tovább », hogy « emléke örökké fennmarad », vagy hogy « üdvözítő ereje szüntelenül hat ».

Krisztus feltámadásában a kereszt titka válik a hitben érthetőbbé. Krisztus meghalt, hogy élje « az új ember » életét (Ef 2,15). A Feltámadott « a kezdet, elsőszülött a holtak közül » (Kol 1,18). Ez az új élet maga a Feltámadott Üdvözítő, aki az Atya tervét (Ef 1,3-14), amelyet « az első Ádám » (Róm 5,12) elrontott, mint az új, « az utolsó Ádám » önmagában helyreállította és újjáalkotta. Ezért « az Ő alkotása vagyunk » (Ef 2,10). Következésképp a húsvéti Krisztus az új élet forrása és

adója mint « éltető Lélek » (1 Kor 15,45). A feltámadt Istenember saját maga Isten országa, s meghívásunk van Hozzá, az « Ígéret Földjé »-re: « Jézus Krisztus halottaiból való feltámadása által élő reménységre szült újjá minket, arra ... a hervadhatatlan örökségre, amely számotokra van fönntartva a mennyben » (1Pét 1, 3-4).

Nyilvánvalóan nagyon helytelen volt, hogy a múltban prédikációkban, de még teológiai szakkönyvekben is igen sokszor a feltámadás csupán mint Krisztus istenségét bizonyító érv szerepelt. Pedig a feltámadás sokkal több, mint hitvédő fegyver. A feltámadás az újjáteremtés, a mindeneket megújító és újjátevő újszövetségi húsvét eseménye. « Üdvösségünk szerzőjét szenvedés útján dicsőítette meg » (Zsid 2,10). Így kiteljesedése a kereszthalálnak, de teljességét a mennybemenetelben kapja meg, amely a megdicsőülés eseménye. Irányítsuk most erre figyelmünket.

Mennybemenetel

« Fölment a mennybe, ott ül az Atyának jobbján. » A Krisztus-misztériumban a mennybemenetel részesült a régebbi időkben a legmostohább kezelésben. Általában ugyanis úgy tekintették, mint a feltámadás epilógusát, amelynek az az értelme, hogy Krisztus befejezve földi munkáját itthagyta az apostolokat, és az Általa alapított Egyházra bízta annak folytatását.

A mennybemenetel természetesen nem ez, hanem a megváltó húsvétnak fontos mozzanata. Krisztus megy az Atyához. Ez igazában, hogy úgy mondjuk, ikereseménye a feltámadásnak. De az akkori kozmológia szerint érzékeltetően örökíti meg az Apostolok Cselekedetei. A mennybemenetel nem térbeli vagy fizikai mozgást és eltávolodást jelent, hanem Krisztusnak végleges átmenetelét, *az Atyához való visszatérését*, az Emberfiának

megdicsőülését. Mert az « ül az Atyának jobbján » kifejezés ezt jelenti. Vagyis a Föltámadt « az Atyával él és uralkodik most és mindörökkön-örökké ». A megdicsőült Krisztusnak az Atya « mindent uralma alá vetett » (Zsid 2, 8). A mennybemenetel Jézus azonosságát nyilatkoztatja ki: emberségében is egyenlő Istennel: « Benne testileg lakik Isten egész teljessége » (Kol 2, 9).

Más szóval, Jézus Krisztus a *Küriosz*, vagyis az Úr! Ez annyira lényeges volt, hogy Szent Péter ezzel kezdte első prédikációját Pünkösd ünnepén: « Tudja meg tehát Izrael egész háza teljes bizonyossággal, hogy Isten Úrrá és Messiássá tette azt Jézust, akit ti keresztre feszítettetek » (Csel 2,36). Itt az Apostol nemcsak megvallotta a földi és a mennyei, a történeti és a hitbeli Krisztus azonosságát, hanem neki az Istennek egyedül kijáró nevet adta — a Küriosz név ugyanis a Septuaginta fordításban Jahve neve. Jézus fölmagasztalását Szent Pál így hirdeti meg: « Isten fölmagasztalta, és minden mást felülmúló nevet adott neki. Jézus nevére hajoljon meg minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban, s minden nyelv hirdesse az Atyaisten dicsőségére, hogy Jézus Krisztus az Úr » (Fil 2, 9-10).

A Szentlélek elküldése

Krisztus sokszor beszélt a Lélekről, és kiárasztását egybekapcsolta az Atyához való visszatérésével: « Most elmegyek ahhoz, aki küldött engem ... Jobb nektek, ha én elmegyek, mert ha nem megyek el, a Vigasztaló nem jön el hozzátok. De ha elmegyek, majd elküldöm nektek » (Jn 16, 5-7).

Megdicsőülésében Krisztus Urunk elért az Atyához, s mint « az Úr » — húsvétja betetőzésében, annak ötvenedik napján, innét Pentékosztész, magyarosítva Pünkösd — megadta a Szentlelket. A Lélek kiáradásában a

végső idő, az eszkaton betört a történelembe, mert Pünkösd napján kezdetét vette a messiási javak szétosztása, amely az új kor, az újszövetség elérkezését jelzi, ahogy ezt előre hirdette Jóél próféta, akire hivatkozva magyarázza Szent Péter pünkösdi beszédében a mindenkiámulatát kiváltó történéseket.

Más szóval, a megdicsőült Krisztus megkezdte Lelkében működését a világban. Mint hatalom és erő jött el. Benne a félénk apostolok az örömhír hirdetőivé váltak, amint Krisztus mondta: « Amikor a Szentlélek leszáll reátok, erőben részesültök, hogy tanúságot tegyetek rólam Jeruzsálemben, sőt egészen a föld végső határáig » (Csel 1, 8). S tényleg, « eltelve Szentlélekkel » (Csel 2, 4) « az apostolok nagy hatással tettek tanúságot az Úr Jézus föltámadásáról » (Csel 4, 33). Mennyire igaz, « senki sem mondhatja: Úr Jézus, csak a Szentlélek által » (1 Kor 12, 3).

A nyelveken való szólásban pedig, amellyel az apostolok, akiket eltöltött a Lélek, meghirdették Isten csodás tetteit, amelyeket Krisztusban művelt, megnyilvánult az emberiség bábeli megoszlásának vége, hogy helyet adjon az embereket és népeket a megdicsőült Krisztusban, a húsvéti közösségben, vagyis az Egyházban összegyűjtő és eggyé formáló nagy munkának.

Ehhez a megbízatáshoz, amelyre az apostolok Krisztustól kapták a küldetést: « tegyetek tanítványaimmá minden népet, és kereszteljétek meg őket az Atya és Fiú és Szentlélek nevében » (Mt 28,19), azonnal hozzáláttak, elsősorban prédikálással és kereszteléssel. Mindjárt Pünkösd napján Péter kezdte meg az igehirdetést, s « azok, akik hajlottak szavára, megkeresztelkedtek. Aznap mintegy háromezer lélek csatlakozott hozzájuk » (Csel 2,41). Ezenfelül a zsenge Krisztus-közösség megkezdte az Eukarisztia ünneplését: « Ezek állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a

kenyértörésben és az imádságban » (Csel 2, 42). Ezzel elindult az Egyház liturgikus élete.

Az Ószövetségben a Pünkösd az aratás ünnepe volt, majd később a törvény, a Szövetség napja. Ez az Újszövetségben is: Krisztus papi szolgálata, megváltó húsvétja gyümölcseit megérlelte, mert Isten országának térhódítása véglegesen és nyilvánosan megkezdődött, hogy a messiási javakat a Lélek vezette Egyház eljuttassa minden embernek a föld határáig és a világ végezetéig.

Krisztus húsvétja: istentisztelet és megváltás

A húsvéti események hittani értelmezése után összegezzük üdvtörténeti jelentésüket. Ebből a szempontból az Újszövetség papjának húsvétja kettős jellegű: istentisztelet és megváltás.

(1) Ami az elsőt illeti, a Szentírás nem hagy kétséget afelől, hogy *Jézus egész élete az istentisztelet jegyében folyt le*: imádkozott, az ünnepekre fölment a jeruzsálemi templomba, a zsinagógában olvasta az Írást, böjtölt, és részt vett az áldozatbemutatásban. Itt azonban végül is nem követte a hagyományokat, hanem beteljesítette az ősi szokásokat, mert húsvétjában nem valami mást áldozott fel Istennek, hanem saját magát. Az áldozat « Krisztus vére, aki az örök Lélek által önmagát ajánlotta fel szeplőtelen áldozatul Istennek » (Zsid 9,14).

Áldozatának értelme és értéke nem annyira önmaga fizikai megsemmisítésében áll, hanem ez inkább megnyilvánulása, jele annak a *gyermeki engedelmességnek*, amellyel Krisztus Urunk Atyja akaratához simult. Ezt legkisebb korától fogva gyakorolta: « Nem tudtátok, hogy Atyám házában kell lennem? » (Luk 2,49), kérdezte a tizenkétéves Jézus szüleit, amikor keresték. Ez vezette egész életén át: « Nem azért szálltam le a mennyből, hogy a magam akaratát cselekedjem, hanem

annak akaratát, aki küldött engem » (Jn 6, 38). Ebben a legvégsőkig állhatatos is maradt: « Engedelmes lett mindhalálig » (Fil 2, 8). Emberségében a legtökéletesebben megvalósította az istenfiúságot. Ezért mondhatta az utolsó vacsorán: « Én megdicsőítettelek téged a földön. A művet, amelynek elvégzését rám bíztad, végbevittem » (Jn 17, 4).

Krisztus istentiszteletében, amelyet húsvétjában végzett, elérkezett az idő, amelyről egyszer beszélt: « Hidd el nekem, asszony, eljön az óra, amikor sem ezen a hegyen, sem Jeruzsálemben nem fogják imádni az Atyát » (Jn 4, 21). Hanem imádása az Istenemberben történik, önmaga megdicsőült testében. Erre utalt, amikor küldetését megkezdte: « Vér és ételáldozat, engesztelő és égő áldozat nem kell s nem is tetszik neked, áldozatok, amelyeket a törvény szerint mutatnak be ... Azért jövök, hogy akaratodat megtegyem » (Zsid 10, 8-9). Ezzel a jeruzsálemi kultusz véget is ért, és húsvét népének maga Krisztus az istentisztelet, s egyben a templom is, Isten hajléka. Így látta ezt Szent János is, akinek látomásában feltárult az új Jeruzsálem: « Templomot nem láttam benne. Az Úr, a mindenható Isten, és a Bárány a temploma » (Jel 21, 22). Vagyis Krisztus húsvétja a végleges és egyetlen istentisztelet.

(2) De az Újszövetség papjának húsvétja nemcsak istentisztelet, hanem egyben megváltás is. Annyira kedve tellett ugyanis a mennyei Atyának Krisztus istentiszteletében, hogy örök isteni szeretetét nemcsak Egyszülöttjének adta, hanem üdvözítő jóságát kiárasztotta Benne övéire is. Övéi pedig az emberek, akiket megtestesülésében magához ölelt. *A megváltás tehát Krisztus húsvétjában végzett papi szolgálatának egy másik valósága.*

Mi már most a megváltás? Sokan csupán a bűn eltörlését látják benne. Erre maga a megváltás szó is okot ad, mert önmagában nem fejezi ki jól a megváltás teljes-

ségét. Ezért azután sokan egyoldalúan csak egyik hatását veszik észre. Ennek a felfogásnak igazi forrása azonban nem a megváltás szava, hanem a római Egyházban annyira elterjedt jogi gondolkodás, amely a megváltást a megsértett isteni Fölség kiengeszteléséne k és a bűnadósság lefizetésének tekintette. Ennek következtében bibliai jelentésének teljessége elsikkad. Természetesen, a megváltás ez is: « Nagy volt a ti váltságdíjatok » (1 Kor 6, 20). És Krisztus volt az, aki « váltságdíjat fizetett értetek » (1 Kor 7, 23). Ezt még érthetőbben magyarázza az apostol így: « Nem mulandó dolog, ezüst vagy arany váltott meg öröklött, értéktelen életmódotokból, hanem a hibátlan és szeplőtelen Báránynak, Krisztusnak drága vére » (1 Pét 1, 18-19). Viszont, az üdvösség történetének egészében szemlélve a kérdést, azt kell mondanunk, hogy a megváltás több ennél: a szeretet misztériuma! És ez megmagyaráz mindent: « Nem mi szerettük Istent, hanem Ő szeretett minket, és elküldte Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért » (1 Jn 4,10).

Az Atya, elfogadva Fiának keresztáldozatában megnyilvánuló szeretetengedelmességét, halálából föltámasztotta és megdicsőítette őt: « Megalázta magát, és engedelmes lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig. Ezért Isten fölmagasztalta, és minden mást fölülmúló nevet adott neki: Jézus nevére hajoljon meg minden térd a mennyben, a földön és az alvilágban, s minden nyelv hirdesse az Atyaisten dicsőségére, hogy Jézus Krisztus az Úr » (Fil 2, 9-10). *Krisztus Úrrá, Küriosszá levése,* amit az « ül az Atya jobbján » szemléltetően kifejez, *a megváltás teljesülését jelzi. Krisztus maga a megváltás.* S a megdicsőült Istenemberben mint « fő »-ben elvileg az emberiség már ott van az Atyánál: « Krisztus Jézusban ugyanis föltámasztott minket, és vele együtt maga mellé ültetett a mennyben » (Ef 2, 6). Gyakorlatban azonban az emberek egyedeiben való beteljesedése

nem történhetik meg a végső idők eljöveteléig; ezért az emberek « Krisztus társörökösei » (Róm 8,17); húsvétja jogán « Krisztus bennetek a megdicsőülés reménye » (Kol 1, 27). Továbbá a megdicsőült Krisztus önmaga Isten népe. S ehhez mindazok tartoznak, akik részt vesznek húsvétjában. Következőleg a húsvéti közösség, az Egyház « az ő teste, teljessége » (Ef 1,23).

A megváltás tehát sokkal több, mint a bűn eltörlése. Ez az első eredménye, amellyel megkezdődik az ember teljes, gyökeres átformálódása, azaz a metanoia, s ezt a folyamatot a kinyilatkoztatás újjászületésnek nevezi, szemléltetően pedig az ember megújulását szimbolizáló ruhacsere képével írja le: « Vessétek le a régi embert, öltsétek magatokra az Új Embert » (Ef 4,22-24). Ez a konverzió, megtérés olyan átfogó, hogy az újjászületett ember Isten gyermeke, fogadott fia: « Mindazoknak, akik szeretik őt, megadja az erőt, hogy Isten gyermekei legyenek » (Jn 1,12). Amit ez kifejez, az Isten és az ember között a legbensőségesebb viszonyra, szeretetközösségre utal. A « gyermekség » nem üres képlet, s következőleg nem lehet más, mint életközösség, szeretetegység, amelyet a « szőlőtő és szőlővessző » (Jn 15,1) példázata megerősít. Így öleli az Atya Fiában örök üdvözítő szeretetébe az embereket: « Akiket ugyanis eleve ismert, azokat előre arra rendelte, hogy hasonlókká váljanak Fia képmásához. Így lesz elsőszülött sok testvér között » (Róm 8,29).

Krisztus húsvétja tehát az új és örök pászka, megváltás, amely a maga teljességében 1) *a bűntől való megszabadulást,* 2) *Isten népévé, gyermekévé való újjászületést,* 3) *Isten és ember új és örök szövetségét és* 4) *az Ígéret Földjére, azaz Isten országába való meghívást, illetve arra való örökösi rendeltetést foglalja magában.* Ez az újjátevő megváltás nem « vérből és férfi akaratából, hanem Isten erejéből » (Jn 1,13) történik, ami megnyilvá-

nult Isten « csodás tettében » amelyet Krisztus Jézusban vitt végbe. E nélkül az emberiség sohasem tudott volna megszabadulni a bűn szolgaságából, felemelkedni Isten fiainak szabadságába és a választott nép hivatására.

Nem csoda, ha a megváltott emberiség, Isten népe Krisztusban ezt a sorsfordító húsvétot tekinti léte megteremtőjének s egyben erőforrásának. Ezért jár ehhez vissza a Krisztus-közösség vasárnaponként. Ennek a pászkának ünneplése az Egyház liturgiája. Szentségi átélése az üdvözítő Krisztussal való találkozás kiváltságos alkalma az egymást követő nemzedékek számára. És amikor az ember Istenével való vonatkozását megéli, akkor kiteljesedik ember voltában, ahogy Az Egyház a modern világban c. zsinati konstitúció 22. és 41. pontjaiban mondja: « Krisztus a tökéletes ember. Aki követi Krisztust, a tökéletes embert, az emberségében is emberibb lesz. » Így válik Krisztus pászkája az Egyház liturgikus életében minden kor minden emberének saját húsvétjává: személyes megszabadulássá, Istennel való szövetségkötéssé és az Ígéret Földjére meghívott zarándokká.

A megdicsőült Krisztus az örök liturgia és az egyetlen liturgiavégző pap

Nem szabad azt gondolni, hogy Krisztus papi szolgálatának húsvétja befejeződött. Krisztus istentisztelete ugyanis nem korlátozódik földi életére. Bár üdvözítő papi munkája történeti esemény, s mint ilyen a múltba tartozik, mégsem valami régmúlt, mert a történelem egy bizonyos időpontjában bemutatott megváltó istentisztelete örök jelenné vált, folytonosan és szüntelenül tart az egész örökkévalóságon keresztül. A megdicsőült Krisztus ugyanis az örök áldozat és az egyetlen áldozatbemutató.

Krisztus örökké szolgáló papságát mesterien fejtegeti a Zsidókhoz írt levél. Összehasonlítja egymással az Ó-és

Újszövetséget, illetve azt a kinyilatkoztatást, amelyen mindkettő alapszik, majd azt a törvényt, amely mindegyik gerincét alkotja, és azt a papságot, amely az istentiszteleti szolgálatot végzi.

(1) *A két kinyilatkoztatás összevetéséből* egyszerre kiviláglik az Újszövetség felsőbbrendűsége. Isten az Ószövetségben « többféleképpen és különböző módon szólt a próféták útján az atyákhoz, e végső korszakban Fia által » (1,1). A teljes, tökéletes és végleges kinyilatkoztatás, amelyet az Atya Egyszülöttjében adott, biztosítja az Újszövetség elsőbbségét. Ezt a kinyilatkoztatást a Fiú nemcsak szóval végezte, hanem önmaga feláldozásával, amellyel a lehető legmagasabb fokon kinyilvánította az Atya iránt való engedelmes szeretetét. Ezért az Atya felvette maga mellé a mennybe, és « a szentélynek, amelyet az Úr emelt és nem ember, a papja », azaz leitúrgosza lett (8,2). « Ez a papi szolgálata » (azaz leitúrgiája) « annyival kiválóbb, amennyivel értékesebb s magasztosabb ígéreteken alapuló szövetség közvetítője » (8,6). A mondottakból az következik, hogy az Ószövetség, amely emberi közvetítővel tökéletlen volt, mint időleges és átmeneti megoldás elévült. Az Újszövetség Jézus Krisztusban tökéletes, végleges és örök. Papja is egy és örök, áldozata is egy és örök: « örök üdvösséget szerzett azoknak, akik engedelmeskednek neki, mert Isten őt tette főpappá » (5, 9).

(2) *A törvények összehasonlítása* szintén az Újszövetség felsőbbrendűségét igazolja. Mivel a mózesi törvény « a jövendő javak ígérete » (10, 1), áldozatainak állandó és vég nélküli bemutatása se tudta tökéletessé és szentté tenni az embereket. Az áldozati állatok vére nem volt elégséges arra, hogy a bűnt eltörölje: « Lehetetlen ugyanis, hogy bikák és bakok vére bűnöket töröljön el » (10, 4). Arra jó volt, hogy a bűntudatot fenntartsa. Az Újszövetség ellenben az ígéretek beteljesülése.

Törvénye nem annyira jogi szabályokban van megadva, hanem a szívekbe van írva (10,16). Áldozata nem állatáldozat, hiszen ebben nem telik kedve Istennek (10, 8), hanem az Istenember önáldozata, aki az Atya akaratát teljesítő szerető gyermeki engedelmességben egészen a kereszthalálig ment, ezért ez a szeretetáldozat « egyszer s mindenkorra megszentelt minket » (10, 10). Krisztus áldozatának megváltó ereje örökre hatékony, következőleg nincs szükség folytonos új áldozatbemutatásra: « egyetlen áldozatával örökre tökéletessé tette a megszenteltetteket » (10, 14).

(3) *A két szövetség papjának szembesítéséből* még jobban kitűnik az Újszövetség felsőbbrendűsége. Míg az Ószövetség papjai gyönge, halandó emberek voltak, mint a nép többi része, addig az Újszövetség papja mindörökre tökéletes; míg az Ószövetség papja halandó, s ezért sok papja volt, az Újszövetség papja az Atya jobbján élő Istenember, tehát mindörökre pap és egyedüli pap; míg az Ószövetség papjai áldozatot mutattak be önmaguk és a nép bűneiért naponta, Krisztusnak nincs szüksége naponkinti áldozatbemutatásra, Ő « egyszer s mindenkorra » (7,27) mutatta be áldozatát; míg az Ószövetség papsága a Lévi-törzsből való testi leszármazással öröklődött, Krisztus « nem a testi leszármazás törvénye szerint » (7,16) lett pappá, hanem az Atya tette azzá; míg az ószövetségi papság áldozata a test megtisztulását szolgálta, az Újszövetség krisztusi áldozata a szív, az egész ember megújulását eszközli, és isteni életet közöl; míg a leviták földi szentélyben szolgáltak, Krisztus nem kézzel épített templomban, hanem a mennyei szentélyben teljesíti örök szolgálatát: « mennybe lépett, hogy most Isten színe előtt közbenjárjon értünk » (9, 24). Az Újszövetségnek tehát csak egy papja van és egy áldozata, Jézus Krisztus.

Krisztus örök papsága nemcsak a Zsidókhoz írt levél-

nek a tárgya. Szent János is foglalkozik vele a Jelenések könyvében. Amikor ugyanis az apostol látomásaiban belelátott a mennyekbe, ott szemlélte az Atya jobbján a megdicsőült Istenember Jézus Krisztust örök papi szolgálatában. Szent János leírja, hogy a megdicsőült Üdvözítő úgy van Isten trónjánál, mint a feláldozott Húsvéti Bárány, azaz megdicsőült testén is viseli szeretetáldozatának örökké maradandó tanúságát: sebeit: « Ott áll a Bárány, mintegy megölve » (5,6). Ebben az Atyát szerető és dicsőítő állapotban és istentisztelő magatartásban folytatja Krisztus papságát mondörökre.

Krisztus Urunk tehát valóban az örök liturgia és az egyetlen liturgiavégző. Az imádság és imádkozó a megdicsőült Jézus Krisztus maga. De nincs egyedül. Ehhez a folytonos, meg nem szűnő mennyei liturgiájához csatlakoznak, ahogy a csodás látványt szemléltetően leírja Szent János, az angyalkarok és az üdvözültek serege minden nemzetből, törzsből, népből és nyelvből, akik Krisztus megváltó vérében keltek új életre; kezükben a győzelem pálmájával hódolnak az Atya és a Bárány előtt. A mennyei Jeruzsálemet pedig betölti az ünneplő, boldog hangulat, s meg nem szűnően hangzik a dicsőítő ének: Szent vagy, Uram, szent vagy!

Krisztus az imádság és az imádkozó egy személyben

Mindazt, amit ebben a fejezetben mondottunk, így is kifejezhetjük: az Úr Jézus az imádság és az imádkozó egy személyben.

Az evangéliumok sokszor említik, hogy Jézus elvonult a pusztába és imádkozott. Nem szabad azonban azt gondolni, hogy csak akkor imádkozott.

Az imádság átfonta egész életét. Bármit is tett, mindig imádkozott, mert az Atyához fordult. Benne élt és Vele beszélgetett. S ha ezt végezte kifejezett szavakban,

külön erre fenntartott helyen és kiválasztott időben, amire szintén szüksége volt — egész élete folytonos ima volt.

Mindent átbeszélt az Atyával. Mindent Hozzá vitt. Mindenért Őt magasztalta, dicsérte. Neki köszönt mindent, mindenért Neki adott hálát. Mindent Tőle kért. Minden sikert Rá hárított. Állandóan kereste szent akaratát, és mindenben ahhoz simult. Állandó kapcsolatban, szüntelen kommúnióban élt Vele.

Jézus mindig az Atya jelenlétében élt, és élete minden helyzetében igyekezett megélni Vele az istenfiúság kapcsolatát. Egészen a kereszthalálig! « Szenvedésből tanulta meg az engedelmességet » (Zsid 5, 8). Húsvéti tettében fejezte ki a legteljesebb valóságában ezt a fiúságot és az Atyával való kommúnióját. Krisztus páskája ezért a szó legteljesebb értelmében imádság, s ezért Jézus az imádság és az imádkozó egy személyben.

Ebben az engedelmes fiúi magatartásában ül az Atya jobbján. Megdicsőült testén viseli kínszenvedésének, fiúi szeretetengedelmességének sebeit. Az Atya, emberileg szólva, de a szó teljes teológiai értelmében, állandóan látja Fiát ebben a húsvéti, imádkozó helyzetben önmaga előtt, s szeretetével Fiának Lelkében átöleli mindazokat, akikkel megtestesülésében eggyé lett.

Jézus Krisztus tehát valóban maga az imádság és az imádkozó: « Jézus a mi ügyvédünk, szószólónk » (1 Jn 2, 1), és « Most Isten színe előtt közbenjár értünk » (Róm 8,34 és Zsid 7,25; 9,24).

* * *

Összegezve az eddigieket elmondhatjuk, hogy Krisztus Urunk húsvétja nem egy kis helyi, jeruzsálemi esemény volt, nem is csak a véletlen műve, nem a teremtés fejlődésének eredménye, hanem az üdvösségtörténet csúcse-

seménye, amelyben a világ látszólag változatlan menetébe betört az isteni újjáteremtés ereje, az új világkorszak, amely az egész létet érinti, az egész világegyetemet formálja és alakítja, amíg « új ég és új föld lesz » (Jel 21, 1).

Hosszasan időztünk Krisztus húsvétjánál. Szántszándékkal tettük ezt, mert Krisztus papi szolgálatának megértése a liturgia alapvetése. A II. vatikáni zsinat halhatatlan érdeme, hogy a keresztény életet visszairányította éltető forrásának teljességéhez. Ez is mutatja, hogy milyen fontos tanítói és nevelői munka vár a lelkészkedő papságra, hogy a híveket bevezessék Krisztus misztériumába. Ennek kezdete pedig a Szentírás tanulmányozása, mert csak belőle ismerhető meg az üdvösségtörténet, amelynek központja a mi Urunk Jézus Krisztus. Mennyire fogyatékos volt pl. katolikus gimnáziumaink tanrendje, amelyben az apologétika egyéves tantárgyként szerepelt, de a Szentírásnak nem jutott legalább ugyanennyi figyelem. Ma már nem lehet kétséges a fontosság és a sorrend. Hiszen aki ismeri Krisztust, csak az tudja kellőleg értékelni a liturgiát, és egyúttal felfogni a liturgiában való cselekvő részvételének értelmét és üdvözítő erejét.

III. AZ EGYHÁZ LITURGIÁJA

A megdicsőült Krisztus mennyei liturgiájához nemcsak az égiek csatlakoznak, hanem a földön a Krisztuskövetők is. Az Egyház részt vesz benne. Így tanítja a II. vatikáni zsinat a liturgikus konstitúció 7. pontjában: « A nagy munkában, amely dicsőíti Istent és szentté teszi az embert, Krisztus mindenkor egybekapcsolódik szeretett jegyesével, az Egyházzal. » Mit jelent ez? Hogyan lehetséges ez? Az első kérdésre keressük a

választ ebben és a következő fejezetekben. A második kérdés kifejtésére szánjuk a VII. fejezetet.

« *Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre* »

A liturgikus konstitúció imént idézett pontja szerint Krisztus Urunk húsvétjának liturgiájában mindenkor egybekapcsolódik Egyházával. Ezt Ő akarta így.

Az utolsó vacsorán Jézus a hálaadás, a kenyértörés és az együtt evés szimbolikus cselekményében összefoglalta és kinyilatkoztatta önmagát, egész életének értelmét, amelyet azután húsvétjában be is teljesített. Nem csoda tehát, hogy azt hagyta meg: « ezt cselekedjétek az én emlékezetemre »; vagyis hogy az Egyház az Eukarisztiában, húsvétjának emlékezetében hívja egybe, gyűjtse össze követőit, és hogy ebben az emlékezetben tartsák az eleven életkapcsolatot.

Mert az emlékezés alapjában véve kapcsolattartás. A múlt — személy, hely vagy esemény — gondolatban és érzelemben való felelevenítése az, amely a tegnapot és a mát összekapcsolja. Így emlékezünk meghalt szüleinkről, vakációs utazásainkról, az 1938-as budapesti eukarisztikus világkongresszusról. Az emlékezés révén a múlt felelevenedik, sokszor olyan élénk az emlékezet, hogy szinte újra átéljük azt, amit felhozott bennünk. De bármennyire is élénk az emlékező tehetség, a múlt felelevenítése csak gondolati és érzelmi. A múlt marad múlt.

Az emlékezés nagy társadalmi erő. Például a családokban az ősök, a szülők szerető emlékezete nagy erőforrása a családi összetartozásnak és a családi szellem fennmaradásának. Népek és nemzetek a történelmük sorsfordító eseményeinek emlékezetével, a nemzeti ünnepekkel és évfordulókkal felelevenítik a honalapító és fenntartó régi ideálokat, és az állampolgárokat a hozzájuk való elkötelezettség megújítására ösztönzik. Így válik

a nemzeti emlékezés közösségformáló és nemzetfenntartó erővé.

De a hitközösségek is a sajátos közös élmények, illetve az ezekre emlékezés erejében gyűlnek össze, lesznek eggyé, erősödnek meg, és válnak hivatás hordozójává. Izrael is, ahogy ezzel hosszasabban foglalkoztunk, az Egyiptomból való megszabadulás pászkájának hitélményében és ennek meg nem szűnő emlékezésében, azaz a liturgikus ünneplésben vált az Ószövetség népévé.

A Krisztus-követők számára Krisztus pászkája ez a központi hitélmény. Ezért akarta Jézus, hogy húsvétjában emlékezzenek reá. De nem csupán gondolati és érzelmi felidézésben kimerülő emlékezésre gondolt. Az « Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre » bibliai, üdvösségtörténeti emlékezésre utal. Az utolsó vacsora ugyanis az ószövetségi pászkát ünneplő hangulatban kezdődött. Amit ünnepeltek, azt Jézus önmagában, « az új és örök szövetség » húsvétjában beteljesítette. Így csak természetes, hogy azt akarta, hogy az újszövetség alapító húsvétjára úgy emlékezzenek, ahogy az ószövetség népe tartotta hosszú évszázadokon át sorsfordító pászkájának megemlékezését.

Ez pedig sokkal több volt, mint a múltnak egyszerű felidézése. A választott nép, amint fentebb rámutattunk, pászkája ünneplésekor meg volt győződve arról, hogy az nem egyszerűen egy régmúlt történelmi esemény felidézése, hanem annak az üdvösségtörténeti isteni tettnek hatékony megjelenítése. Vagyis hitték, hogy Jahve nemcsak évezredekkel azelőtt művelte apáikért a megszabadítás csodáját, hanem az üdvözítő jelenné is válik az egymást követő nemzedékeknek.

Ugyanígy *Jézus húsvétjának*, az emberiség érdekében végbevitt közszolgálatának *emlékezete* nem valami nosztalgikus, múltba tekintő romantika, hanem *a megdicsőült Krisztus egész örökkévalóságon át folytatódó üdvös-*

ségtettének megváltó jelenné válása, Krisztus jelenlétének és az Úrral való egyesülésnek misztériuma. Ez az emlékezés ad lehetőséget arra, hogy húsvétjának engedelmes önátadásában Vele egyesülve összehozhassa az újszövetség népét, és vezethesse övéit az Atyával való kommunióba, szeretetéletbe.

Ebben az emlékezésben ugyanis a nemzedékek egymásutánjai érzik és tapasztalják Isten jelenlétét és újjáteremtő hatalmát. Az Atya jobbján « örök jelen »-né vált húsvétjában így találkozhatnak az Úrral, s Istenükkel való kapcsolatuk benső megélésében emberségük legmélyebb igényeinek kielégítése megindul. Egyszersmind az Úr ennek az emlékezésnek meghirdetésében gyűjti egybe Isten népét, és építi az Egyházat, Isten országának csíráját. Imádkozott is az utolsó vacsorán az emlékét őrzőkért és mindazokért, akik ezek tanúságára « hinni fognak bennem » (Jn 17, 20).

Így Krisztus pászkájának emlékezete Isten országa kialakításának, felépülésének erejét hordja magában, s a múltat a jelennel összekapcsolva a történelmen túlra mutat. Ez az emlékezés tehát nem tapad a múlthoz, s nem reked meg a jelenben, hanem a jövőt készíti elő: « amíg újra el nem jön » (1 Kor 11, 26). Az anamnézis várandós, eszkatológiai telítettségű. Így öleli magába az Eukarisztia az egész történelmet, és vezet a nagy ígéret, a Bárány Lakodalmában való beteljesülés felé.

Joggal mondhatjuk tehát, hogy az újszövetség népe ott jön létre és ott él, ahol megülik Jézus húsvétjának emlékezetét. Ez pedig éppen az, amit az Egyház liturgiájának nevezünk.

Az Egyház « papi nemzetség », istentiszteletre rendelt közösség

Hogy kellőleg megérthessük a Krisztus húsvétjára való emlékezésnek egyházi jelentőségét, elengedhetetlenül

szükséges, hogy az Egyház alapvető jelentésével tisztában legyünk. Ezért azt kérdezzük, hogy mit is mond a liturgikus konstitúció az Egyház valóságáról.

A liturgikus konstitúciónak természetesen nem volt fő feladata, hogy megrajzolja az Egyház képét (ezt megtaláljuk az Egyházról szóló dogmatikus konstitúcióban, főleg az Isten népe című fejezetben).Mégis az egészet áthatja egy bizonyos Egyház-tudat. Ami egyszerre szembetűnik, az az, hogy elhagyja az ellenreformáció hitvédelmi és hitvitázó légkörében kialakult és azóta egyoldalúan kihangsúlyozott hierarchikus egyháztant. Nincsen semmi nyoma benne a hosszú évszázadok során túlzásba vitt « intézmény » és « hatóság » felfogás továbbélésének, a merőben szociológiai és politikai meghatározáson alapuló « societas perfecta » egyházképnek.

Az Egyház természetesen hierarchikus intézmény is, és hatóság is. Gazdag valóságához ez is hozzátartozik, és a zarándok egyház nem nélkülözheti a látható szervezeti formát, ahogy ezt Avery Dulles fejtegeti Models of the Church c. művében.

De az Egyház igazi énje sokkal mélyebb ennél. A II. vatikáni zsinat érezte, amikor a liturgia lett napirendjének első tárgyalási anyaga, hogy vele érdemlegesen csak úgy tud foglalkozni, ha először benső énjének minél autentikusabb öntudatára tesz szert. Ez nem jelenti azt, mintha az Egyház nem ismerte volna önmagát. Csak azt állítjuk, hogy külön gonddal igyekezett ezen a zsinaton önmagát minél behatóbban vizsgálni és megismerni. És a Szentlélek vezetésével az utóbbi évtizedekben végbemenő biblikus, patrisztikus és liturgikus megújulás segítségével, amiről a VIII. fejezetben lesz szó, öntudatának a reformáció óta elhomályosult szempontjait visszaszerezte, és a liturgikus konstitúcióban kifejezte.

Az Egyház öntudatában érvényre jutott az a felismerés, hogy nem annyira « jogi » szervezet, mint inkább

istenemberi misztérium, azaz kegyelmi, szentségi, szeretetközösség. Ezért használja a liturgikus konstitúció az Egyház azonosságának leírására a Krisztus Misztikus Teste bibliai képet, amely Szent Pál egyházfelfogásának kedvelt kifejezése (Róm 12, 3-8; 1 Kor 12, 12-27; Ef 1,22-23; 5,29-30 és Kol 1,18), és a « választott nemzedék, királyi papság, szent nemzet és tulajdonul lefoglalt nép » kifejezést (1 Pét 2,9), amely viszont Szent Péter egyházértelmezésének alapvető megfogalmazása.

Ebben a bibliailag elmélyült és teológiailag teljesebb öntudatosulásban az Egyház nem annyira « intézményt » lát önmagában, Krisztus helyettesítésére, aki dolga végeztével eltávozott körünkből, hanem Isten népének tekinti önmagát (vö. Lumen gentium, II. fejezet), amelyben a megdicsőült Krisztus, immár a tér és idő földi kategóriáinak megkötöttsége nélkül, jelen van és működik. Elsősorban akkor, amikor az Egyház húsvétjának emlékezetét tartja, amely a Krisztus-közösség istentisztelete. Ezért a kinyilatkoztatásban a « szent nép » Isten templomaként jelenik meg: « Apostolokra és prófétákra alapozott épület vagytok, amelynek maga Krisztus a szegletköve. Benne kapcsolódik egybe az egész épület, s emelkedik az Úr szent templomává. Benne épültök ti is a Lélek által Isten hajlékává » (Ef 2,20-22). *Mint « templom » és mint « királyi papság » a Krisztus-közösség alapvetően arra van hivatva, hogy csatlakozzék Krisztus húsvétjának ünnepléséhez, amely a mennyei liturgiában mint örök jelenben folyik, és ezzel végezze az új emberiség, az újszövetség istentiszteletét*: « Ha Hozzá mint eleven kőhöz járultok, ... eleven kövek módjára ti is lelki templommá, szent papsággá épültök, hogy Jézus Krisztus által Istennek kedves lelki áldozatot mutassatok be » (1 Pét 2, 4-5).

A mondottakból következik, hogy a Jézus húsvétjáról való megemlékezés, amely az Egyház liturgiája, nem

egyedül « a papok dolga », mint szokták mondani. Az nem kizárólag papi funkció, bár hosszú évszázadokon át azzá vált. A liturgia az egész Egyház feladata. Ezért hangsúlyozza a liturgikus konstitúció 14. pontja, hogy « a teljes, öntudatos és cselekvő részvétel a liturgiában a papi népnek a keresztségben gyökerezett joga és kötelessége ». A keresztség szentsége részesít ugyanis Krisztus papságában. A hívek ezen egyetemes papsága nem annyira egyéni kiváltság, amely feljogosít a többi szentségekben való részesülésre, hanem inkább egyházközösségi jelleg, amely küldetés arra, hogy mint papi nép Istennek, ahogy Szent Péter mondja, « kedves lelki áldozatot » (1 Pét 2,5) mutassunk be. Következőleg a hivő nem meghívott vendég ott, hanem odatartozik Isten népe tagjaként. A hivő tehát nem néző ott, nem megfigyelő, nem kívülálló, hanem a papi nép teljes jogú tagjaként résztvevő. Nem véletlenül van ott, hanem azért, mert Krisztushoz tartozik, mert keresztény létének legbenső igénye ez. Ezért — gondolhatná valaki — igen nagy kár, hogy egyházi törvénnyel halálos bűn terhe alatt kell kötelezni a hivőket a megjelenésre; ez a fegyelmi intézkedés nagyban lerontja a papi nép magasztos valóságát és a hozzátartozandóságnak fennköltségét. De lehetséges, hogy a zarándok embernek szüksége van erre a külön egyházi parancsban megnyilatkozó figyelmeztetésre és ösztökélésre.

Mindez még azt is jelenti, hogy a hívek nem egyszerűen lelki gondozottjai a papságnak, s nem merőben « fogyasztói » minőségben mennek templomba, hogy a papság « kiszolgáltassa » nekik a szentségeket, vagy hogy szentmisét « hallgassanak ». Az istentisztelet ugyanis nem klerikális bizomány, hanem az egész Egyház közösségi cselekménye, amelyet a szolgálati papság és a « papi nemzetség », azaz a hívek saját hivatásuk és szerepük

szerint együtt ünnepelnek, ahogy a liturgikus konstitúció 26. és 28. pontja ezt határozottan előírják.

Krisztus pászkája emlékezetében, vagyis a liturgiában az Egyház önmagát hirdeti meg. Tehát olyan az istentisztelet, amilyen az egyházi közösség önismerete. Az ellenreformáció egyháztanával például sohasem lehetett volna a II. vatikáni zsinat munkálta liturgikus megújulást elérni. Mélyreható önkutatásban azonban az Egyház elhagyta a merőben evilági kategóriákat önmaga értelmezésére, és az üdvösség történetének kibontakozó egészében találta meg azonosságát. Az önmagára való rátalálásnak e kezdeti sikere annyira áthatotta a zsinatot, hogy amikor az Egyházról szóló konstitúció került tárgyalásra, félretették az előkészítő bizottság jogi és skolasztikus fogalmazásban megírt tervezetét, s a liturgikus konstitúcióban megkezdett úton mindjárt az első fejezet az Egyház misztériumát bibliai képekkel fejezte ki. Az Egyház ráeszmélt, hogy mint papi nép a Krisztus-misztérium része, és alapvető élettevékenysége, szívverése a húsvéti Krisztus-misztérium emlékezetének ünneplése.

És éppen ez az, amit az Egyház liturgikus életének nevezünk. Már az említett Mediator Dei et hominum kezdetű enciklika « Jézus Krisztus Titokzatos Testének, a Főnek és a tagoknak nyilvános istentisztelete »-ként határozza meg az Egyház liturgiáját. Ezt a II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciójának 7. pontja szó szerint átvette, 6. pontjából és a IV. fejezetből pedig kitűnik, hogy ez a liturgia a szentmiséből, a szentségekből és a zsolozsmából áll.

Itt jólesően megjegyezzük, hogy a « látók » már a Mediator Dei et hominum és a Mystici Corporis kezdetű enciklikák előtt elővételezték a liturgiának ezt a most véglegesített jelentését. Ezek közé tartozik Halász Pius, S. O. Cist., aki az 1942-ben a Korda kiadásában megjelent Örök Liturgia c. könyve 127-133.

oldalain a Misztikus Test, vagyis az Egyház imájának nevezi a liturgiát.

Jézus örök papságának szolgálata tehát folyik tovább az Egyház liturgiájában. Következőleg ez nem a ceremónia, nem is az ünneplés külső módja, hanem az egyházi közösség megemlékezésében megjelenülő örök krisztusi húsvét. Ebben gyűjtögeti az Úr egybe és formálja ezt a sokrétű emberiséget és világot, hogy az imádó kozmoszban az egész teremtett mindenség — ahogy Az Egyház a mai világban c. zsinati konstitúció mondja — elérje Isten örök akarataként beteljesülését.

Amikor tehát az Egyház liturgiát végez, az ég és föld összeölelkezik, s így együttesen imádják és magasztalják a fölséges Istent. Ami a földi szentélyben végbemegy, az tulajdonképpen emberi visszhangja, formája mindannak, ami a mennyei szentélyben folyik: A Bárányban egyesülve ég és föld zengi az Atya dicséretét. Az Egyház liturgiája így valójában nem más, mint előíze a mennyei Jeruzsálem liturgiájának, ahogy erre a liturgikus konstitúció 8. pontja rámutat, ahova mint zarándokok mindnyájan tartunk, s amelybe majd bekapcsolódunk, ha vándorlásunk útja hazaérkezik.

Amint kitűnik, igen fontos lelkipásztori teendő, hogy a híveket rádöbbentsük és megtanítsuk arra, hogy mi is valójában az Egyház, s ezzel kapcsolatosan elsősorban arra, hogy mit jelent kereszténynek lenni. Amíg ez nem történik meg, a liturgikus és minden más egyházi tevékenység vérszegénységben szenved.

A liturgia az Egyház központi cselekménye

Ebben az öntudatosulásban az Egyház a II. vatikáni zsinaton határozottan ráeszmélt a liturgia központi fontosságára. Ez azt jelenti, hogy az Egyház nemcsak végez liturgiát, hanem ez lényegéhez tartozik. Egyház és litur-

gia elválaszthatatlanul egybetartoznak. Ez legbenső valóságának megnyilvánulása, legautentikusabb élettevékenysége. *A liturgia az egyházi közösség szívverése, « az Egyház minden tevékenységének csúcspontja »*, állapítja meg a liturgikus konstitúció 10. pontja.

Az Egyház tehát nem azért létezik, hogy közigazgatásban merüljön ki élete, vagy hogy törvényhozással foglalja le idejét. Nem is azért van, hogy átvegye például a Vöröskereszt vagy a Szociális Gondozó szerepét. Bár mindezek fontosak lehetnek bizonyos tekintetben az Egyház számára, mégsem alkotják központi élettevékenységét. Az Egyház mint papi közösség azért létezik elsősorban, hogy istentiszteletében egyesüljön a megdicsőült Krisztus égi liturgiájával. Ezért érzi oly mélyen az Egyház, amit ki is fejez a liturgikus konstitúció 41. pontja, hogy akkor nyilvánul meg legigazibb valósága, amikor a püspök és papjai vezetésével a szentmisében, a szentségekben és a zsolozsmában Krisztus örök húsvétját ünnepli.

Az Egyház mindig tudatában volt ennek. Ezért mondhatja a liturgikus konstitúció 6. pontjában: « Az Egyház sohasem mulasztotta el összejönni a húsvéti misztérium ünneplésére. » Ez megszakítás nélkül folyik a kezdet óta: katakombákban, gyűjtőtáborokban, egyszerű vidéki templomokban, bazilikákban, kórházakban, börtönökben stb. Ünneplik szegények, jómódúak és gazdagok, tanultak és egyszerűek, gyermekek, középkorúak és öregek, fehérek és feketék stb. Ezt nem is tehette másként. Hiszen Krisztus húsvétja az Egyház, a húsvéti Krisztus-közösség alapító eseménye, s amint a liturgikus konstitúció 10. pontja rámutat, « minden ereje belőle származik ». A húsvéti misztérium az Egyház ünneplésében tudja kibontakoztatni térben és időben újjáteremtő erejét, az egyházi megemlékezésben válik minden nemzedék számára elérhetővé és üdvözítővé. *A nemzedékek egymásutánjai számára ez a liturgia az Úrral való talál-*

kozás üdvösségtörténeti hitélménye, s Istenükkel való benső kapcsolatuk megélése, emberségük beteljesedésének eszközlője. Más szóval, az Egyház liturgiája hívás az Úr húsvétjába, az Atyát Krisztusban szeretők közösségébe, s egyben egyesít Vele egy « testté », Isten népévé az Egyházban: « Egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérből részesülünk » (1 Kor 10,17).

A liturgiának, főleg az eukarisztus liturgiának ezt a « Krisztus Titokzatos Testé »-t építő sajátos hatékonyságát legjobban Joseph Ratzinger, a kitűnő teológus, aki közben München érseke lett és bíboros, fejtegeti a Geist und Leben 1968. évfolyamában közzétett Zur Frage nach dem Sinn des priesterlichen Dienstes. c. tanulmányában. A tudós professzor abból az alaptételből indul ki, hogy az Egyháznak az a küldetése, ami Krisztusé volt. Az Üdvözítő pedig azért jött, hogy az emberiséget összegyűjtse, és az Atyával való kommunióba vezesse. Ennélfogva az Egyháznak főfeladata az, hogy egyre hívja és gyűjtögesse az embereket Krisztus Testébe, az Egyházba, amely ennek a kommúniónak meghatározott földi jele és elővételezése. Ennek a hívásnak központi cselekménye az Eukarisztia. Következőleg Ratzinger úgy látja, hogy az Egyház liturgiája « nem rituális folyamat, amelyben a pap Istennek engesztelő áldozatot mutat be, hanem az Úr halálának és feltámadásának teljhatalmú meghirdetése, akkora hatalommal, hogy maga az üdvösség misztériuma lesz jelenvalóvá benne. Így ez az Egyházat egybegyűjtő igazi központi hívás. » Világos tehát, hogy a liturgia központi helyet foglal el az Egyház életében, amit a Papi Szolgálatról és Életről szóló zsinati dekrétum 6. pontjában is hangsúlyoz: « Keresztény közösség csak úgy építhető fel, ha annak alapja és központja az Eukarisztia ünneplése. »

Ennek alapján érthető, hogy az Egyház sohasem mulasztotta el a liturgia végzését. Isten népe Krisztus-

ban nem véletlenül gyűlik egybe, nem önerejéből jön életre, hanem Krisztus húsvétjának emlékezetében, ami a liturgiában történik. Mivel pedig a hit « hallásból ered » (Róm 10,17), az Egyház kezdettől fogva hirdette az Örömhírt, azaz a Megfeszített és Feltámadt Urat, hiszen « ha száddal vallod, hogy Jézus az Úr, és szívedben hiszed, hogy Isten föltámasztotta őt halottaiból, üdvözülsz » (Róm 10,9). A hit megvallásához még szükséges a látható csatlakozás az Úrhoz a keresztségben, « az újjászületés és megújulás fürdőjében, amelyben a Szentlélek működik, akit bőven árasztott ránk Üdvözítőnk, Jézus Krisztus által » (Tit 3,5). Ezért az apostolok a prédikálás mellett kereszteltek, « az Úr pedig napról napra növelte az üdvösségre rendeltek számát » (Csel 2,47). Prédikáláson és keresztelésen kívül a húsvéti közösség Pünkösd után azonnal megkezdte az Eukarisztia ünneplését. A Krisztus-közösség ebben érezte magát legközelebb az Úrhoz, mert legjobban « fölismerte a kenyértörésben » (Luk 24,35). Jó megfigyelni, hogy az Eukarisztiát nem alapítási napján ünnepelték, hanem húsvét napján, « az Úr napján » (Jel 1,10), vagyis vasárnap, amikor az újjáteremtés megtörtént. Erről részletesebben szólunk, amikor majd a liturgikus évet tárgyaljuk.

A liturgia központiságát még az is megérteti, hogy Isten-dicséret és egyben embermegváltás cselekménye. Amint Krisztus liturgiája kettős hatékonyságú, ahogy fejtegettük a II. fejezetben, az Egyház liturgiájának is ennek kell lennie. Ezt a kettős jelleget a liturgikus konstitúció sokszor hangsúlyozza, de legvilágosabban a 10. pontjában: « *A liturgiában, főleg az Eukarisztiában, az Isten-dicséret és az ember megszentelése legjobban teljesül.* » A II. vatikáni zsinatnak az érdeme, hogy ezt a kiegyensúlyozott állásfoglalást helyreállította. Hosszú időn át ugyanis egyoldalúan hangsúlyozták az Euka-

risztia kultikus dimenzióját, aminek magyarázata a középkor hűbéres intézményére vezethető vissza. Ennek lényege a hűbéres hűbérura iránt való « szolgálat »-kötelezettségének teljesítésében állt. De Isten és ember között nem az Úr-szolga a viszony, hiszen Isten örök szeretetében meghívta az embert a Vele való kommúnióba, szeretetközösségbe, s ezért megbocsát, gyógyít, erősít, és üdvözíti azt, aki szeretetével viszonozza az isteni szeretetet, amellyel « Isten előbb szeretett minket » (1 Jn 4, 19). Az Egyház liturgiája tehát kettős irányú: Krisztusban és Krisztus által az Atya üdvözítő szeretete árad az emberre, aki ugyanabban a Jézus Krisztusban elfogadja, szereti és dicsőíti az Atyát.

Ha a liturgia a központi egyházi cselekmény, mit kell mondanunk az Egyház többi tevékenységéről? A liturgia központiságát a liturgikus konstitúció nem győzi hangsúlyozni. A 7. pontban például ezt mondja: « Mivel a liturgia Krisztusnak, a papnak és Testének, az Egyháznak cselekménye, minden mást felülmúl. Semmi más egyházi tevékenység nem vetekedhetik vele hatékonyságban. » Az előbb említett 10. pont pedig így szól: « A liturgiában, főleg az Eukarisztiában, az Isten-dicséret és az ember megszentelése, amelyre az Egyháznak minden más tevékenysége irányul, a legnagyobb hatékonysággal valósul meg. Mert az apostoli munka célja az, hogy mindazok, akik Isten gyermekei lettek hitben és keresztségben, jöjjenek össze Isten dicséretére az Egyházban, vegyenek részt az áldozatban, és részesüljenek az Úr Vacsorájában. » Hogy azonban minden félreértést eleve eloszlasson, a 9. pont kimondja, hogy « a liturgia nem meríti ki az Egyház tevékenységét ». Az Egyház öntudatosan vallja, hogy a liturgia központi élettevékenysége, de ugyanakkor sokrétű munkásságot fejt ki, tehát élete nincsen korlátozva egyedül a liturgiára. Viszont bármi is az, amit végez, nem történik elvonatkoztatva, függet-

lenül a liturgiától. Megtagadná önmagát, ha így tenne. Mindennemű munkássága innét ered, ennek vetülete és folyománya, ide irányul és tér vissza. Ezzel a kiegyensúlyozott, minden szélsőségtől mentes magatartással az Egyháznak sikerül elkerülnie két nagy veszélyt, amelyről különösen Karl Rahner annyit ír. Egyrészt elejét tudja venni az Egyház merőben humanista, evilági felhígításának, másrészt pedig legyőzi a nagy kísértést, hogy öntelten gettóba vonuljon. Az Egyház tehát Krisztusban szolgálja a világot, s így eléri, hogy bármit is tesz, az Isten dicsőségére van és az emberek üdvösségére.

« *Az mi Urunk Jézus Krisztus által* »

A mondottakból világos, hogy amikor az Egyház, a Krisztus-közösség a földi szentélyben csatlakozik az Atya dicséretéhez, amelyet a megdicsőült Krisztus a mennyei szentélyben örök jelen húsvétjában végez, akkor beszélünk földi liturgiáról, az Egyház liturgikus életéről.

Itt most igen fontos igazságot rögzítettünk le. Éspedig azt, hogy nincs két istentisztelet, nincs két liturgia, hanem csak egyetlenegy. Éspedig Jézus Krisztusé. Következőleg *a mennyei szentélyben és a földi templomban nem két különböző istentisztelet folyik, hanem egy és ugyanaz.* Ez nem lehet másképp, ha az Egyház tényleg Krisztus Titokzatos Teste. A tagok istentisztelete ugyanis nem lehet különböző és különálló a Fej istentiszteletétől. Az Egyház liturgiája tehát nem más, mint a Fej és tagok együttesének istendicsérete.

Ez más szóval azt jelenti, hogy a tagok nem önmaguk nevében mutatják be az istentiszteletet, nem a saját erejükben végzik azt, hanem a legbensőbb egyesülésben a Fővel: Benne és Általa járulnak az Atyához, hogy dicsérjék őt.

Ezért emlékezteti Szent Pál a korintusiakat, hogy az

egyetlen Közbenjáróban dicsérjék Istent: « Isten Fia, Jézus Krisztus ugyanis nem volt majd Igen, majd Nem, hanem az Igen valósult meg Benne. Isten valamennyi ígérete Igenné lett Benne. Ezért hangzik fel Általa az ajkunkon az Ámen Isten dicsőségére » (2 Kor 1,19-20). A zsidókeresztényeket szintén arra buzdítja, hogy az egyetlen papon keresztül végezzék Isten tiszteletét: « Mutassuk be Általa Istennek szüntelenül a dicséret áldozatát, nevének ajkunkon fakadó magasztalását » (Zsid 13,15). Szent Péter ugyanerre hívja fel a Krisztuskövetőket: « Ha Hozzá, az eleven kőhöz járultok, melyet emberek ugyan elvetettek, de Isten kiválasztott és megtisztelt, eleven kövek módjára ti is lelki templommá, szent papsággá épültök, hogy Jézus Krisztus által Istennek kedves áldozatokat mutassatok be » (1 Pét 2,4-5).

Az egyetlen liturgia és az egyetlen liturgiavégző Jézus Krisztus. Aki Istent akarja dicsérni és megváltói szeretetét elnyerni, annak az egyetlen Paphoz és az egyetlen Áldozathoz kell csatlakoznia. Az Egyház az egyetlen Imádkozóval imádkozik. Mi, Isten népe Krisztusban, Benne és Vele járulunk a mennyei Atyához. Ezért is zárjuk liturgikus imáinkat így: « A mi Urunk, Jézus Krisztus által, Aki Veled él és uralkodik mindörökké. »

IV. AZ EGYHÁZ LITURGIÁJA: A SZENTMISE, A SZENTSÉGEK ÉS A ZSOLOZSMA

Annak, aki Isten országába el akar jutni, sorsközösséget kell vállalnia az egyetlen pap, közvetítő, üdvözítő Úr Krisztus húsvétjával. Ez az Egyház liturgiájában történhetik, mert — amint fejtegettük az előző fejezetben — ez az az egyházközösségi cselekmény, amelyben az Egyház Jézus húsvétja emlékezetében éli önmaga

hivatását, azaz végzi üdvösséget közlő szolgálatát. A liturgiában, a hitközösség jelcselekményében üdvösségesemény valósul meg, az ember találkozik Krisztussal húsvétjában, ami átformálja és átalakítja « meglett emberré, Krisztus teljességének mértékében » (Ef 4,13).

Az Egyház liturgiájához a szentmise, illetve az Eukarisztia, a szentségek és a zsolozsma tartoznak. Ezekkel foglalkozunk ebben a fejezetben. Hozzáadjuk a temetést. Megjegyezzük, hogy a szentmisét, illetve az Eukarisztiát nem külön, hanem a szentségek ismert sorrendjében szemléljük, mert ennek, amint látni fogjuk, megvan a nyomós oka. A szentségekkel a Teológiai Kiskönyvtár külön kötetei foglalkoznak, itt csak liturgikus vonatkozásukra térünk ki, illetve mindarra, amit ezzel kapcsolatban el kell mondani.

Mielőtt azonban ebbe belefognánk, a jobb megértés kedvéért tanácsos röviden összefoglalni a liturgiára, s főleg a szentségi liturgiára vonatkozó alapvető zsinati meglátásokat. A « lex credendi lex orandi » szabály alapján ugyanis ezeknek nagy hatása volt a szentségek liturgikus megújulására.

A liturgiára, főleg a szentségekre vonatkozó zsinati meglátások

Elsősorban egyre tudatosabbá vált — ahogy az eddigiekből is kitűnik —, hogy *az Egyház az Úr Krisztus alapvető szentsége*. Vagyis a « papi nép »-ben, az egyházközösségben az Úr Krisztus él tovább, működik, azaz üdvözít. Ez történik az Egyház liturgikus életében, amikor a Krisztus-közösség az Úr húsvétját ünnepli. Ebből következik, hogy a szentség nem valami élettelen « dolog », nem valami árucikk, ami készen áll a templomban, és a pap egyszerűen « kiszolgáltatja » azt a hívőnek, amint a boltos kiszolgálja vevőit a pultokra kirakott

árukkal. A szentség nem ilyen egyházi árúcikk, nem is előre létező dolog, hanem akkor jön létre, amikor az Egyház éli saját életét, azaz ünnepli a húsvéti misztériumot. Éppen ezért nem is azt mondjuk, hogy az Egyház « kiszolgáltatja » a szentséget, hanem liturgiájában ünnepli.

Ettől elválaszthatatlan *a liturgia közösségi jellege*. A szentmise, illetve az Eukarisztia, a szentségek és a zsolzsma nem privát, egyéni ügy, hanem egyházi cselekmény. Benne a « papi nép », az egész Egyház részt vesz. Ennek megfelelően a szentségek közösségi ünneplése a megújuló liturgia szívügye, s ezért a Krisztus-Test tagjainak cselekvő részvétele alapvető követelmény. Így igazában nem is lehet beszélni a szentségek « kiszolgáltatójá »-ról és « felvevője »-ről. Az egyházközösségben mindenki ad és mindenki kap.

A liturgiában való cselekvő részvétel személyes közreműködést kíván, mert a szentség nem üdvözít automatikusan. Bár az « ex opere operato » érvényes, azaz Isten ott van üdvözítő erejével, ahol Krisztus húsvétját ünneplik, mégis az ünneplők személyes hite és a megváltásra szóló hívással való személyes közreműködése, vagyis az « ex opere operantis » teljesítménye is szükséges. A liturgia alapjában véve hitesemény. Megfelelő személyes hit nélkül nem tudja kifejteni megváltó hatását. A szentség ünneplésében az Úr Krisztus és a hivő találkozása annál eredményesebb, minél igazibb és mélyebb a személyes előkészület.

Mert a megújúló liturgia úgy fogja fel a szentség ünneplését, mint *az Üdvözítő és az ember találkozását*. Természetesen nem fizikai, nem testi ez a találkozás, hanem szentségi valóságú. Így válik lehetővé, hogy minden kor minden embere sorsközösséget vállalhasson az « egyszer s mindenkorra » végbevitt megváltó húsvéttal.

Ennek mikéntjéről részletesebben szólunk a VII. fejezetben.

Ha az Egyház Krisztus szentsége, akkor világos, hogy *a szentségek* nem különálló, összefüggéstelen hét-forrása a megváltásnak, hanem *szervesen összefüggő, egyetlen forrásból, Krisztus húsvéti misztériumából fakadó üdvösségesemény*, amelynek hatékony, üdvösséghozó emlékezete az Egyház fő élettevékenysége. Krisztus Egyházában szolgálja az embert sorsalakító élethelyzeteiben: születés, felnövekedés,betegség stb., és kimondhatatlanul gazdag húsvétjának megváltásában részesíti úgy, ahogy azt a szentségi jel jelzi. Az első három szentség szerves, benső egységét mint a Krisztusba való « beavatás » folyamatát helyreállította a II. vatikáni zsinat. De szerves egységük elsősorban Eukarisztia-központiságukban áll. A keresztelés és a bérmálás az Eukarisztiára készít elő, a kiengesztelődés ide vezet vissza, a papság és a házasság az eukarisztikus közösség felépítését szolgálja, a betegek kenete pedig időben közeli vagy távoli gyógyításával az Eukarisztia beteljesedésére, a Bárány lakodalmába vezet. Ennek alapján kívánja a liturgikus megújulás azt, hogy a szentségek ünneplése, a kiengesztelődés kivételével, ha csak lehetséges, a szentmisében történjék.

A liturgikus megújulás egyik legjelentősebb eredménye Isten Igéjének bőségesebb alkalmazása és szerves beleillesztése a liturgikus cselekményekbe. Isten Igéje és az egyházközösségi cselekmény a liturgia két összetevője. Így minden szentség ünneplésének elengedhetetlen része az igeliturgia. Isten Szava meghirdeti az üdvösségeseményt, amely a hitközösség jelcselekményében létrejön.

A keresztség

Keresztelő Szent János « tartsatok bűnbánatot, mert közel van a mennyek országa » (Mt 3,2) felhívással

egyengette az Úr útját. Jézus az örömhír hirdetését ezzel kezdte: « Közel van Isten országa. Térjetek meg, és higgyetek az üdvösség jóhírében » (Mk 1,15). S mikor Pünkösd napján a nép azt kérdezte Pétertől, mit kell tenniök, hogy Isten országába jussanak, a Szentlélektől eltelt apostolfejedelem így válaszolt: « térjetek meg, s keresztelkedjetek meg mindnyájan » (Csel 2,38). *Ez a bűnbánat, megtérés, a Biblia nyelvén metanoia, olyan gyökeres és egész életet átfogó, átalakító megváltozás, elkötelező Krisztushoz csatlakozás új szövetségében, hogy maga Krisztus Urunk újjászületésnek hívja*: « Ha be akarsz menni Isten országába, újjá kell születni vízből és a Szentlélekből » (Jn 3,5). Innét érthető, hogy az újszövetségi kinyilatkoztatás « új ember »-nek (Ef 4,24), Krisztusban « új teremtmény »-nek (2 Kor 5,17), « Isten fiá »-nak (1 Jn 3,2 és Róm 8,14-17) hívja a megkeresztelt embert. Ez az újjászületés annyira gyökeres, hogy Szent Pál ruhacserével, a régi ruha levetésével és az új felöltésével (Kol 3,9-10) szemlélteti, és Krisztus halálában és föltámadásában való sorsközösségnek (Róm 6,4 és Kol 2,12) jelenti ki.

Ez a megtérés az ember szívében megy végbe, az egész ember személyes és felelős állásfoglalása. Emberi válasz az isteni üdvösséghívásra. De teljessé az Egyház liturgiájában válik. Az újjászületés üdvösségeseményét jelzi és egyben megvalósítja a keresztség szentsége.

Ennek fő jelcselekménye a vízbe való alámerítés, innét származik a görög eredetű latin neve: baptismus. Azért a víz a fő liturgikus jele a keresztény újjászületésnek, mert a víz mint egyik életelem ősi szimbóluma a létnek. Az Enuma elis babilóniai mitológiában például a teremtés története magában foglalja a víz szerepét. A választott nép számára a víz nélkülözhetetlen életföltétel volt. Nemcsak mint pásztor-földműves nép érezte szükségét az eső áldásának, de a tisztulás különböző szertar-

tásaiban használt víz jele volt a belső tisztulásnak, a Jahvéhoz való közeledés köteles előkészületének. A vízözön megmutatta pusztító, mindent leromboló erejét, az egyiptomi szolgaságból való kiszabadulásban pedig a Vörös-tengeren való átkelésnél tapasztalták életmentő hatalmát. Ennek a pászkának a hitélményében a víz, a Vörös-tenger örökre megmaradt számukra a megváltás, az újjászületés szimbólumának.

Ezért nem csoda, ha pl. Ezekiel (36,24-27) a babilóniai fogságból való megmenekülést az új szíveket teremtő pászkai megtisztulás képében írja le, és Izaiás (35,6; 41, 17-20 és 43,20) a messiási időket a víz bőséges áldásában rajzolja meg.

A messiási újjászületés eme közeledésének meghirdetője Keresztelő Szent János vízzel való keresztelése. Jézusnak a Jordán vízében való megkeresztelkedése ennek a messiási időnek, az újjászületés korszakának nyilvános kezdete. Szent Pál (Róm 6,3-11 és Kol 2,12) a keresztvízben való alámerülést és a belőle való felkelést Krisztus Urunk halálában és föltámadásában való megváltó, újjászületető részvételnek nevezi. A vízbe való alámerülés jelenti a víz sírjába való leszállást, a régi ember elpusztulását, és a vízből való felkelés jelzi a feltámadott, az újjászületett keresztény életet. Tituszhoz írt levelében pedig így ír a vízben való újjászületésről: « Megmentett minket az újjászületés és megújulás fürdőjében, amelyben a Szentlélek működik, akit bőven árasztott ránk Üdvözítőnk Jézus Krisztus által » (3,5). Szent Péter pedig így fejtegeti a víz erejét a keresztelendőknek: « Titeket is megszabadít most az így jelképezett keresztség, nem mint a testi szenny levetése, hanem mint az Istenhez tiszta lélekért intézett könyörgés Jézus Krisztus föltámadása által » (1.3,21).

Az ősegyház az újjászületést nem önmagában tekintette, hanem *a Krisztusba való beavatás kezdetének,*

amely a bérmálásban és az Eukarisztiában nyeri el teljességét. De maga a keresztelés sem történt gyorsan, máról holnapra, hanem *fokozatosan*. A III. századra kialakult a katekumenátus, azaz a hitújoncok intézménye. Ez eltartott három évig is, és próbaidőnek volt szánva.

A Krisztusba való beavatás, az újjászületés úgy kezdődött, hogy a keresztszülők bemutatták a hitújoncot a püspöknek, és garantálták őszinteségét. Alapos vizsgálatnak vetik alá, számot kell adnia életéről, és megtérési szándékáról bizonyosságot szerez az Egyház. Majd a püspök kézföltétellel és a gonosz szellem kiűzésével hitjelöltté avatja, s mint ilyen ezentúl részt vehet a szentmise első részében. A következő időkben bevezetést kap a Szentírásba, hitoktatásban részesül, elsajátítja a hitvallást, és megtanulja a miatyánkot. Ezen hosszú előkészület után leteszi a hitvallást, és húsvét vigiliáján újjászületik « vízből és a Szentlélekből ».

Az egyházközösség színe előtt leveti ruháját, vagyis kivetkőzik régi életéből, és alámerül a keresztvízben, mintegy meghal Krisztussal. Majd feljön a vízből, mintegy új életre támad. Fehér ruhába öltözik, Krisztust ölti magára. Égő gyertyát kap a kezébe, Krisztus, a krisztusi hit jelképét. Ebben az örömteli, sorsfordító pillanatban mondhatta Szent Péter: « Ti, akik valaha nem voltatok nép, most Isten népe vagytok; akik azelőtt nem nyertetek irgalmat, most irgalomra találtatok. Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul lefoglalt nép vagytok, hogy annak dicsőségét hirdessétek, aki a sötétségből csodálatos világosságára hívott titeket » (1 Pét 2,9-10).

Majd a püspök homlokán krizmával megkeni. De erről tovább a következőkben lesz szó, amikor a bérmáláshoz érünk. Itt megjegyezzük azt, hogy a II. század elejéről származó Didakhé megemlíti, hogy a vízzel való leöntés is használatos, ahol az alámerülés nem gyakorolható. A

IV. századtól keresztelő kápolnákat építenek, s a padlózat szintje alá süllyesztett víztartály sekélysége, ahogy a katakombai leletekből is kiviláglik, azt mutatja, hogy a vízzel való leöntés általános gyakorlattá vált ez idő tájban. Amikor pedig a XI. század körül a csecsemőkeresztelés lesz általánossá, a vízzel való leöntés válik egyetemes gyakorlattá, és egyben a katekumenátus intézmény is véglegesen megszűnt.

1962. április 15-én *az Egyház felújította a katekumenátus intézményét*, amit a II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciójának 64-65. pontjaiban magáévá tett. A keresztségre vonatkozólag pedig 67. pontjában így rendelkezett: « A csecsemőkeresztelés szertartását át kell dolgozni, és annak figyelembe kell vennie azt a tényt, hogy akit keresztelnek, az csecsemő. A szülők és keresztszülők szerepét és kötelességeit is világosabban ki kell emelni a szertartásban. »

Ennek megfelelően *a gyermekkeresztelésnek átdolgozott szertartása* megjelent 1969. május 15-én. Az újdonság nem annyira magában a keresztség szertartásában van, hanem annak hangsúlyában és tónusában. Így pl. kiemeli a szülők és keresztszülők szerepét és kötelességeit, előírja a keresztségre való előkészítési oktatást, hangsúlyozza a keresztség húsvéti jellegét, s ezért a vasárnapot jelöli ki a keresztelés legmegfelelőbb napjának, továbbá arra is rámutat, hogy a keresztség nem privát, hanem közösségi cselekmény, ezért azt kívánja, hogy a szülők és a keresztszülők vegyenek ebben részt, s ha lehet, a hívek közössége is legyen jelen. Továbbá az alámerítésben jelöli meg a szentségi jel teljesebb formáját, mert ez jobban kifejezi a Krisztus halálában és feltámadásában való részesedést. Az igeliturgia beállítja a keresztség üdvösségeseményét az üdvösségtörténet egészébe, és a keresztvíz megáldása, amely a húsvéti időn kívül magában a keresztelési szertartásban történik, kiemeli a

víz szerepét, illetve üdvösségjel valóságát az üdvösségtörténet sorsfordító eseményeiben. Az egész szertartás inkább a szülőkhöz és a keresztszülőkhöz, valamint a jelenlevőkhöz szól, mint a keresztelendő csecsemőhöz.

A keresztség szentségének ünneplése 4 részből áll. Első: a gyermek fogadása és a templomba vezetése, a szülők és keresztszülők figyelmének felhívása kötelességeikre, és gyermeknek a kereszt jelével való megjelölése. Második: az igeliturgia olvasmányai, egyetemes könyörgések, ima a gonosz lélek hatalmának megtöréséért, és a gyermek megkenése a keresztelendők olajával. A harmadik rész maga a keresztelés: a keresztvíz megáldása a húsvéti időn kívül, ellentmondás a sátánnak, a hit megvallása, a keresztvízben való alámerülés, illetve azzal való leöntés, és a gyermek fejének krizmával való megkenése, valamint a fehér ruha és az égő gyertya átadása imádsággal. Végül a befejező imák, áldás és elbocsátás.

Bérmálás

A bérmálás a megkeresztelt pünkösdje. Ebben válik a keresztség igazán teljesebbé. A megkeresztelt megerősödik föllkent, krisztusi, azaz keresztény mivoltában, valamint a « papi nép » tagjaként Krisztus prófétai, papi és királyi küldetésében való részesedésben. Vagyis a Szentlélek hét ajándékával erőt ad a megkereszteltnek, hogy a keresztségben vállalt kötelezettségét, azaz Jézushoz való szegődését és tartozását vallhassa, és szerinte élhessen. Erre utal a tanúságtétel kifejezés, amellyel a II. vatikáni zsinat az Egyházról szóló dogmatikus konstitúció 11. pontjában a bérmálás hittani jelentőségét megjelöli: « *A bérmálásban a megkereszteltek a Szentlélek különleges erejében részesülnek, hogy szorosabban kapcsolódjanak az Egyházhoz, és elkötelezve érezzék magukat arra, hogy mint Krisztus igazi tanúi a hitet szóval és tettel terjesszék és megvédjék.* »

Ebből érthető, hogy az ősegyházban a bérmálás miért következett közvetlenül a keresztség után, mint a Krisztusba való beavatás szentségi folyamatának második lépése. A keresztvízzel való leöntés után a püspök megkente szent olajjal a megkeresztelt embert, s a beavatás betetőzéséül azonnal bevezették az Eukarisztia ünneplésére, amely éppen folytatódott a bérmálás után.

Bár Szent Hippolitusznak a III. század elejéről való Apostoli hagyomány című munkájában a bérmálás már megjelenik mint a keresztségtől eléggé megkülönböztetett szentség, mégis az első időkben a kettő annyira egybefonódott, hogy külön nevük sem volt, hanem sokáig mindkettőt szphragisznak, azaz pecsétnek hívták. Csak az V. század közepén a riez-i (439) és az orange-i (441) zsinaton merül fel a keresztény beavatás második szertartása külön nevén bérmálás formájában. A VIII. század végétől pedig teljesen különálló szentséggé alakult.

Az előbb említett pecsét elnevezés az olajjal való szentségi megkenésre utal, hogy ti. a Szentlélek megpecsételi mindazt, ami a keresztségben elkezdődött. Ez a Krisztusnak való teljes lefoglaltság kifejezése, amit a keresztség és a bérmálás létrehoz. Erre vonatkozik, amit Szent Pál mond: « Aki pedig minket veletek együtt megerősít és fölken Krisztusban: Isten az. Ő az, aki pecsétjével megjelölt minket, és mint foglalót szívünkbe árasztotta a Lelket » (2 Kor 1,21-22). Vagy amit az efezusiaknak ír: « Benne — Krisztusban — kaptátok ti is a megígért Szentlélek pecsétjét, miután hallottátok az igazság igéjét, az üdvösségteket hirdető evangéliumot, és hittetek is benne. Ő örökségünk foglalója, amíg Isten dicsőségének magasztalására teljesen meg nem váltja tulajdonát » (Ef 1,13-14).

Ami pedig *a bérmálás liturgikus ünneplését* illeti, különbözően alakult a hosszú századok alatt, de mindig a Szentlélek pünkösdi kiáradását jelentette. A keleti egy-

házban az olajjal való megkenés lett a liturgikus jele, és a kísérő imádság a Szentlélek ajándékainak pecsétjéről beszél. A nyugati egyházban kézrátétel és olajjal való megkenés lett a bérmálás szentségi jele, és a középkorban a következő imádság véglegesült: « Megjelöllek a szent kereszt jelével, és megerősítlek az üdvösség krizmájával. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Ámen. » Az olajjal való megkenés fölkenést jelent, küldetésre való megerősítést, a keresztségben megkezdett keresztény élet növekedését és meggyökerezését, ahogy az apostol mondja: « Mivel tehát Uratoknak ismeritek el Krisztus Jézust, éljetek is benne. Verjetek benne gyökeret, és épüljetek rá, erősödjetek meg a hitben, ahogy tanultátok, s legyen túláradó a hálaadástok » (Kol 2,6-7).

A II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciójának 71. pontjában a következőképpen rendelkezett: « a bérmálás szertartását úgy kell átdolgozni, hogy a keresztény beavatás egész folyamatával való benső kapcsolata világosan kitűnjék. Ezért a keresztségi fogadás megújításának kell megelőznie a bérmálási megkenést. » Ennek szellemében jelent meg a bérmálás szentségének megújított szertartása 1971. augusztus 15-én. A kézrátételt és a krizmával való megkenést megtartja fő szentségi jelnek, a krizmával való megkenés imájául pedig átvette a bizánci rítus szövegét: « Fogadd a Szentlélek ajándékának pecsétjét. » Hogy a keresztség és a bérmálás szentségének mint Krisztusba való beavatásnak szerves egységét kiemelje, a keresztségi fogadás megújítását a szertartás részévé tette, és megengedte, hogy a keresztszülők, sőt maguk a szülők is lehetnek bérmaszülők. S hogy kellőleg érzékeltesse a keresztény beavatás teljességét az Eukarisztiában, előírja, hogy — hacsak lehet — a bérmálás ünneplését szentmisében tartsák.

A változásoknak megfelelően a bérmálás szentségének ünneplése így alakul: a szentmisében az olvasmá-

nyok, illetve az evangélium után a lelkipásztor bemutatja a bérmálandókat a püspöknek. Ezután a püspök homíliát mond, amelyben megmagyarázza a bérmálás lényegét. Majd a keresztségi fogadalom nyilvános megújítása, a gonosz léleknek való ellentmondás és a hitvallás következik. A Szentlélek ajándékainak elnyeréséért mondott könyörgés alatt a püspök és a jelenlevő papok kiterjesztik mindkét kezüket a bérmálandók fölé. Ezután a püspök krizmával megkeni homlokukat, s nevük említésével imádkozza: « Vedd a Szentlélek ajándékának pecsétjét. » A helyi szokásnak megfelelően a békecsók kicserélése után egyetemes könyörgés következik, majd pedig folytatódik a szentmise.

Az Eukarisztia, a szentmise

A keresztelőkápolnából az ősegyházban a megkeresztelt-megbérmált embert egyenesen bevezették a templomba az Eukarisztia ünneplésére, mert ez a célja a Krisztusba való beavatásnak. Itt a szentmisében a « papi nép » tagjaként gyakorolhatja hivatását hittestvéreivel együtt.

Ebbe a krisztusi testvériségbe, ebbe az eukarisztikus közösségbe való tartozás a keresztségben az újjászületéssel kezdődik: « Mi ugyanis egy Lélekben egy testté lettünk a keresztség által: akár pogány, akár rabszolga, akár szabad. Mindannyiunkat egy Lélek itatott át » (1 Kor 12,13). Ez a kötelék erősödik és fejlődik tovább a bérmálásban, és nyeri el teljességét az Eukarisztiában az Úrral és a hittestvérekkel való kommúnióban: « Mi ugyanis sokan egy kenyér, egy test vagyunk, mivel mindnyájan egy kenyérben részesedünk » (1Kor 10,17).

Más szavakkal a kereszténnyé levés nem természetes úton-módon, hanem kommúnió révén történik a Szentlélekben. Ezért vízből és a Szentlélekből, valamint a pünkösdi tűz megerősítéséből származni annyit jelent,

mint beleszületni a « papi nép » közösségébe, amely valójában az eukarisztikus közösség, a Krisztus örök húsvétjának emlékét ünneplők családja. Ennélfogva keresztténynek lenni és a keresztény közösséghez tartozni nem két egymás után következő fejlemény, hanem egy és ugyanaz az esemény. Ezért is *a kereszténnyé válás a Krisztus közösség ölén megy végbe, s ennek alapján hívjuk ezt a Krisztus-közösséget Anyaszentegyháznak.*

Mindebből érthető, hogy az ősegyház miért ünnepelte a keresztséget, a bérmálást és az Eukarisztiát közvetlenül egymás után mint a Krisztusba való beavatás szentségeit, valamint az is, hogy miért mondjuk, hogy az Eukarisztia a központja, nemcsak a keresztény beavatásnak, de az egész keresztény életnek. Ezt aláhúzza a II. vatikáni zsinat a liturgikus konstitúció 61. pontjában: « *Krisztus szenvedésének, halálának és feltámadásának húsvéti misztériuma az a forrás, ahonnét a szentségek minden ereje származik.* » Méltán, hiszen a megváltó misztérium a legteljesebb valóságában itt jelenül meg. Ennek az eukarisztikus közösségnek tagjai testvéreknek hívták egymást, s ezt az összetartozásukat még a családi kapcsolatnál is előbbrevalónak tekintették. Ez ünnepli Krisztus halálának és feltámadásának misztériumát, « amíg újra el nem jön » (1 Kor 11,26), s érzi, hogy mint eukarisztikus közösség már az eszkatológikus közösség része, azaz e világban is zarándokúton, átmenetben van a teljes « színről színre » való kommúnióba, a Bárány lakodalmába (Jel 19,7).

Az Eukarisztia ünneplése a szentmisében történik, ezért ebben a keretben kell tovább foglalkoznunk liturgikus vonatkozásaival. Mivel az Egyház liturgikus élete c. jelen kiadványunk jó része éppen a szentmiséről szól — ez nem is lehet másképpen, ha az Eukarisztia tényleg az Egyház és a keresztény életének a központja —, e helyen ennyi elég is az Oltáriszentségről.

A keresztségben megkezdett bűnbánat, azaz megtérés az Úr Krisztushoz, a keresztény élet állandó feladata. Ha a keresztény mégis elsodródnék Üdvözítőjétől, ha hűtlenné válnék Istenével Jézus Krisztusban kötött szövetségéhez, vagy ha az egyházközösségi kapcsolata megtörnék, amit a bűn okoz, Krisztus Urunk irgalmas szeretetéből a bűnös rendelkezésére áll « a második keresztség » az Egyház szolgálatában. Vagyis visszatérhet Üdvözítő Urához és az eukarisztikus közösséghez a kibékülés, a kiengesztelődés szentségében.

Jézus Péternek adta a megbocsátás hatalmát (Mt 16, 19). Az apostoloknak is megadta ugyanazt a felhatalmazást (Mt 18,18). Húsvétja napján pedig az új életre keltés erejét így közölte velük: « Vegyétek a Szentlelket; akiknek megbocsátjátok bűneiket, meg lesznek bocsátva... » (Jn 20,22-23). Feltámadásában kiárasztja hitközösségére az élet Lelkét, az újjáteremtés leheletét; « rájuk lehelt és mondotta... », így vezeti be Szent János a húsvéti nagy ajándékosztás fenséges jelenetét. Mert *a bűnt elengedő és új életet adó erő Krisztus feltámadásában rejlik, és ez lesz elérhetővé a kiengesztelődés szentségében.* Ebben igazában a bocsánatkérő bűnös és a megbocsátó Úr Jézus találkozik a megfelelő szentségi jelek formájában, hogy így az üdvösség kommúniójában egyesülhessenek, amelynek az Eukarisztia a földi jele és elővételezése. Az eukarisztikus közösségbe visszajött megtért bűnös itt kapja meg azt, amiről az Úr a tékozló fiú esetében rendelkezett: « Együnk és vigadjunk, hiszen a fiam meghalt, de föltámadt, elveszett, de megkerült. Erre vigadozni kezdtek » (Lk 15,23-24).

A Krisztus-közösség tudatában volt ennek a hatalmának, de lassan fejlődött ki lelkipásztori és liturgikus gyakorlata. Legalábbis a Szentírásban nincs példa a kiengesztelődés egyházi ünneplésére.

Különböző kulturális és történelmi helyzetben fejlődött ki a kiengesztelődés liturgikus gyakorlatának két iránya. Az egyik: a Földközi-tenger vidékén *a közösségi, a nyilvános formája* alakult ki. Súlyos bűnökért — hitehagyás, házasságtörés, gyilkosság stb. — a bűnöst szinte kiközösítették a hitközösségből, és az Eukarisztiának csak az elején vehetett részt. A vezeklők rendjébe sorozták, ami annyit jelent, hogy szigorú bűnbánatban: ima, alamizsnálkodás, böjt végzésében kellett életét töltenie. Csak egyszer kaphatott feloldozást, és több megszorítást egész életére vállalnia kellett. Vagyis bizonyos megbélyegzés járt vele a polgári életben is. Sokan a halálos ágyig elnapolták a kiengesztelődésre való jelentkezést, mert féltek, hogy ha visszaesnek, egész életüket kemény bűnbánatban kell tölteniök. Aki azonban vállalta, az a bűnbánatban töltött hosszabb idő után a püspöktől megkapta a megbocsátást úgy, hogy a főpásztor a bocsánatkérő bűnös fejére tette kezét és imádkozott. Ez a föloldozás jogosította a bűnbánót, hogy visszatérhessen az eukarisztikus ünneplés közösségébe.

Az V. századtól Írországban *a magángyónás gyakorlata* fejlődött ki. Mindenféle bűnt a papnak be kellett vallani, s mehetett gyónni nemcsak egyszer, hanem annyiszor, ahányszor a hivő szükségét érezte. Nem rekesztették ki az eukarisztikus közösségből, és nem is kellett hosszú bűnbánattal vezekelnie. Az elégtételt el kellett végeznie, de nem nyilvánosan, hanem magánúton, és ezután jött vissza a megbocsátásért, amit a föloldozásban megkapott. A XI. századtól azonban erre nem kellett többé várni, a gyónás után azonnal megkapta a bűnbocsánatot.

E két egymástól teljesen elütő gyakorlat ütközött követőiben. Pl. a toledói zsinat 589-ben keményen elítélte az ír szokást, és elrendelte, hogy csak a régi, a közösségi és a nyilvános bűnbánati mód a helyes. Viszont

Lyon körül a VII. század közepén az egyik francia zsinat az ír gyakorlat mellett tört lándzsát, és elhatározta, hogy azt kell folytatni. Lassan aztán az ír bűnbánati gyakorlat terjedt el. Az 1215-i lateráni zsinat az egységes eljárásmód felé egyengette az utat, amit a trentói zsinat 1551-ben véglegesített. A magángyónás végzésének módja a következő: lelkiismeretvizsgálat, a bűnök megvallása, bocsánatkérés, megbocsátás és az elégtétel elvégzése.

Négy évszázad után a II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciójának 72. pontjában elrendelte: « a bűnbánat szentségének szertartását és imáját úgy kell átdolgozni, hogy azok világosabban kifejezzék mind a szentség természetét, mint pedig annak hatását. » Ennek szellemében a *a bűnbánat szentségének átdolgozott szertartása* 1973. december 2-án jelent meg. Első újdonsága az, hogy ősi hagyományok alapján a szentséget elnevezi kiengesztelődésnek. Egyik külföldi magyar újságban valaki azt írta, hogy ez semmitmondó újítás. Első hallásra tényleg kis dolognak tűnik fel, de ha tisztában vagyunk a szentség egész valójával, akkor könnyű belátni, hogy e jelentéktelennek látszó névcsere a szentségben végbemenő üdvösségeseménynek mélyebb meglátására utal, s ezt már magában a nevében is akarja közölni a hivővel. « Bűnbánat » csak egy része a szentségnek, úgyszintén a « gyónás » is, ahogy népiesen hívtuk. A « kiengesztelődés » jelzi Isten és ember találkozását ebben az üdvösségeseményben, s a szentségben éppen ezt a megbocsátó-bocsánatkérő szeretetet ünnepeljük, amely újjáteremti a bűnöst. Tehát sokkal több, mint gépiesen elhadart bűnfelmondás; örömteli, boldogító esemény Isten és ember között. A szentírásolvasás, a közösen végzett imádság, a keresztény élet problematikus részeinek megbeszélése a gyóntatóval stb. éppen arra akarja segíteni a

hivőt, hogy az egyházközösségben végbemenő üdvözítés személyes élményével gazdagodjék.

Az új szertartás a kiengesztelődés három formáját engedélyezi.

a) Az első az egy bűnbánó kiengesztelődése. Ezt lehet a régi módon, az ún. gyóntatószékben végezni, vagy az új módon, imaszobában vagy kiengesztelődési kápolnában, szemtől szembe a gyóntatóval. Ez utóbbi lehetőséget ad a bűnbánónak arra, hogy személyes módon átbeszélhesse lelki életét a gyóntatóval. A kiengesztelődés szentségének elmélyült felfogása ugyanis nemcsak a bűnöket veszi számba, hanem az egyes bűnön túl gondja van a hivő keresztény életének módjára, egész irányára. Ezt kell ugyanis beirányozni, hogy a bűn elmaradjon. — Az egy bűnbánó kiengesztelődésének liturgikus formája a következő: A bűnbánó keresztet vet, a gyóntató pedig üdvözli, és imát mond a Szentlélek felvilágosító kegyelméért, amire a bűnbánó ámennel felel. Ezután a gyónó elmondja bűneit, illetve rámutat ezek gyökereire, életmódjának idevonatkozó feltárásával. A gyóntató tanácsot, lelki eligazítást ad, és kijelöli az elégtételt. Erre a bűnbánó kifejezi bűneiért érzett bánatát, és bocsánatot kér. A gyóntató a föloldozásban megadja Isten erejével és az Egyház szolgálatával a bűnbocsánatot. Ez új ima, amely jobban kiemeli a Szentháromság egyes Személyeinek munkásságát az üdvösségben, Végül a gyóntató rövid imával vagy köszöntéssel elbocsátja a bűnbánót.

b) A kiengesztelődés szentsége ünneplésének második formája: bűnbánati szertartás több bűnbánóval, de magángyónással. Ez a rítus összekapcsolja a régi szokást az újabb felfogással. Más szóval a kiengesztelődés szentségének ez a liturgikus formája kiemeli a bűn, a bocsánatkérés és a megbocsátás közösségi jellegét. A

bűnös ugyanis nemcsak egyén, hanem közösségének a tagja is, következésképpen bűne nem csupán privát ügy, hanem személyes életén túl kihat összes közösségi viszonyára: Isten, Egyház és embertársak. Ennek tudatában a bűnbánók együtt, közösen végzik az előkészülést és a hálaadást, közben pedig hagyományos módon történik a bocsánatkérés és megbocsátás szentségi eseménye. Az előkészület és a hálaadás a szentmise igeliturgiájának szerkezetéhez hasonlóan összeállított közösségi ima. Tehát az előkészület így alakul: éneklés, olvasmányok, homília, az olvasottak és a hallottak elmélkedő átgondolása és alkalmazása, lelkiismeretvizsgálat és bánatima. A hálaadás pedig imából, éneklésből, áldásból és elbocsátásból áll.

c) A kiengesztelődés harmadik formája sok bűnbánó általános feloldozása. Az egész közösségi ünneplés történhetik a második forma szerint, de általános feloldozás van a privát gyónás helyett. Ez azért van, mert « rendkívüli ok » miatt privát gyónás nem lehetséges. Általános feloldozás adható pl. halálos veszélyben (földrengés, árvíz vagy tűzvész esetén), vagy pedig (az illetékes püspöki kar külön felhatalmazásával) zarándokhelyen, ha olyan hatalmas tömeg gyűlik össze, hogy a jelenlevő papság nem lenne képes a magángyóntatást elvégezni. Súlyos bűn esetében azonban fennáll az a kötelezettség, hogy az általános feloldozással megbocsátott súlyos bűnt a legközelebbi magángyónásban kifejezetten megvalljuk.

A betegek kenete

A betegek gyógyítása Krisztus Urunk életének egyik kiemelkedő tevékenysége. Ezt mint az üdvösség szerzője végezte, fő célja tehát az volt, hogy Isten « csodás tettei » nyilvánvalóvá váljanak. A betegség ugyanis az ős-

bűn következménye, és azért az Élet Ura a gyógyításban Istennek a bűn, a gonoszság felett való hatalmát nyilatkoztatta ki. Más szóval, Krisztus Urunk gyógyítása a meghirdetett Isten-ország elközelgésének jele.

Az Egyházban Krisztus Urunk tovább folytatja gyógyító tevékenységét. Nem az orvosok riválisaként, hanem az evangélium terjesztőjeként. A betegségben, ebben a fontos élethelyzetben, amikor az embert elfogja a bizonytalanság érzése, amikor jobban tudatára ébred léte mulandóságának és zarándoksorsának, az Üdvözítő Úr Jézus az Egyház szolgálatával részesíti húsvétja gyógyító erejében, vagyis megadja a hivőnek, ami testi-lelki, azaz egész emberi valója jólétére szolgál. Az Egyház életműködésének ezt a jelcselekményekben, főleg a betegek olajával való megkenéssel végzett szolgálatát hívjuk a betegek kenete szentségének, ahogy már az első Krisztus-közösség is gyakorolta, amint Szent Jakab tudósít erről (5,13-15).

A betegek kencte kezdettől fogva egészen a mai napig különböző, változott liturgikus formában volt ismeretes; de az olaj használata a szentségnek mindig a központi cselekményét képezte. Nyilván, hiszen az olaj ősidőktől fogva a megerősítés, az enyhülés és a gyógyulás szere, így tehát felette alkalmas liturgikus szimbóluma az ember testi-lelki jólétét, üdvét előmozdító isteni működésnek.

A legelső századokban az olajnak a megáldása, amelyet a püspök végzett, jelentette a szentség fontos részét. Használták megkenés formájában, vagy csak megérintették, de az is szokásba jött, hogy megitták. Legtöbbször a hívek maguk alkalmazták rögtönzött imával. Mindenféle betegségben használták, és az olajszentelés imájából az tűnik ki, hogy az egész ember, a testből-lélekből álló ember jólétét, üdvét célozta. Meg voltak ugyanis győződve arról, hogy a lélek gyógyulása éppen a lélek-test

kölcsönhatása folytán megkönnyebbülést, új erőt, egészséget is kölcsönözhet a testnek.

Később a betegek kenete a papok kizárólagos szolgálata lesz. S mivel a szigorú nyilvános bűnbánati vezeklési gyakorlat következtében sokan az élet végére halasztották a bűnbánatot, ahogy erre már utaltunk, a betegek kenete ezzel a halálos ágyon történő megtéréssel lett összekapcsolva, s így lett a betegek kenete helyett a « haldoklók » szentségévé. Nem csoda, ha hatását a mennyei üdvösségre való előkészítésben látták. Ezt az irányt rögzítette a skolasztikus teológusok legtöbbje. A trentói zsinat tágabb értelemben a « betegek » szentségének tekinti, hatását pedig nem egyoldalúan fiziológiai vagy eszkatológikus értelemben magyarázza, hanem mint az egész ember segítségére jövő isteni gyógyító irgalmasságot. A zsinatnak ez a kiegyensúlyozott állásfoglalása, « nyitottsága » nagyban elősegítette, hogy a II. vatikáni zsinat visszatérhetett a betegek kenetének eredeti valóságához.

A II. vatikáni zsinat a liturgikus konstitúció 73. pontjában így rendelkezik: « Az utolsó kenet, amely megfelelőbben hívható a betegek kenetének, nem csupán azok számára való szentség, akik a halálukon vannak. Ezért alkalmas pillanat felvételére az az idő, amikor a hivő akár a betegség miatt, akár öregkori gyöngeség miatt az életveszélynek még csak a kezdeténél áll. » Ehhez a 75. pont hozzáaadja: « az olajjal való megkenés számát a belátás szerint alkalmazzák, az imádságokat pedig úgy kell összeállítani, hogy a szentséget fölvevő betegek különböző körülményeinek megfeleljen. »

Ebben a szellemben készült el *a betegek kenetének és lelkipásztori ellátásának szertartásrendje,* amelyet a Szentszék 1972. november 30-án publikált.

Az apostoli konstitúció először összefoglalja a szentségre vonatkozó katolikus tanítást, majd az átdolgozott

szertartás három újdonságát magyarázza meg. *a*) Az egyik az új szentségi formula, ti. az olajjal való megkenést kísérő imádság. Ez az új jobban visszaadja Szent Jakab szavait, és a szentség hatásait megfelelőbben fejezi ki: « E szent kenet által és nagy irgalmassága szerint segítsen meg téged az Úr a Szentlélek kegyelmével, szabadítson meg bűneidtől, üdvözítsen téged, és erősítsen meg jóságosan. » Minden betegség, illetve öregkori gyengeség bizonyos értelemben kritikus idő, amikor az üdvösségnek gondja különösen előtérbe kerül. Az Egyház imája nem elsősorban a testi gyógyulásra irányul, hanem a keresztségben, bérmálásban és az Eukarisztiában, a Krisztusba való beavatás szentségeiben megkezdett keresztény élet megerősítését eszközli, hogy ebben az életkrízisben is tudjon Krisztus misztériumával egyesülve — akár végső betegség, akár nem — a Krisztus adta « bőségesebb élet »-ben részesülni. *b*) Másodszor megengedi, hogy a betegek kenetében használt olajfaolajat, mivel egyes vidékeken nehezen szerezhető be, lehet más növényi olajjal is helyettesíteni. *c*) Harmadszor egyszerűsíti a szentségi cselekményt, amennyiben csökkenti a megkenések számát, vagyis redukálja a megkenendő testrészeket.

Az Istentiszteleti Kongregáció a szertartáshoz csatolt Tudnivalókban kifejti a betegségnek az üdvösség misztériumában elfoglalt helyét, és hangsúlyozza a hit fontosságát. Kiemeli a betegszolgálat keresztény kötelezettségét és egyházi feladatát. Rámutat a betegek szentségének közösségi jellegére, s ezért kívánatos, hogy ünneplése többek — pl. a családtagok — részvételével történjék. Lehetőséget nyit meg, hogy egyszerre többen részesüljenek a betegek kenetében, a plébániatemplomban végzett liturgia keretében. A betegek szentségének eme tömeges templomi ünneplése azóta az egész világon mindenütt egyre terjed. Milyen gondviselésszerű, hogy a

II. vatikáni zsinat liturgikus reformjában éppen akkor újítja meg a betegek keneténak gyakorlatát, amikor az öregség, az öregségből származó elgyengülés és betegség — az átlagos életkor meghosszabbodása folytán — a történelem folyamán először jelenik meg mint az emberiség egyetemes problémája.

A betegek kenete szentségének liturgikus ünneplése — egy vagy több beteg esetén — a következőképpen folyik. A bevezető szertartásban a lelkipásztor üdvözli a beteget és a jelenlevőket, meghinti őket szenteltvízzel, s pár szót intéz hozzájuk, amelyben utal Szent Jakab apostolnak ezzel a szentséggel foglalkozó levelére. Ezután következik a bűnbánati cselekmény a beteg gyónásával. Majd az igeliturgia: szentírási olvasmányok, homília és egyetemes könyörgések. Ha nincs megáldva a betegek olaja, a lelkipásztor ezt elvégzi, és megkeni vele a beteg homlokát és mind a két kezét, miközben imádkozza a fentebb már leírt imádságot. Majd a beteg megáldozik, elimádkozzák a miatyánkot, és a pap áldásával befejeződik a szentségi szertartás.

Ha szentmisében történik, akkor az igeliturgia után következik az olaj megáldása, illetve a beteg megkenése. Az áldozás a maga helyén van a szentmise rendje szerint.

A papi rend

A Krisztus misztériumában való sorsközösség a beavatás szentségeiben: a keresztségben és a bérmálásban kezdődik, amikor a hivő a « papi nép » tagjává lesz, azaz részesül Krisztus papi, tanítói és királyi küldetésében. Majd teljessé válik az Eukarisztiában, az Úrral és a testvérekkel való kommunióban, amely egyben jele és záloga az üdvösségnek Isten országában.

Ebből az egyetemes papságból az Úr egyeseket meghív és kiválaszt a szolgálati, a felszentelt papságra, azaz

a « papi nép » különböző szerepben való szolgálatára. Nyilvánvaló, hogy ebben a « papi népben » csak az kaphat vezető szolgálatra küldetést, aki tagja ennek a « papi nép »-nek. Az Isten népének szolgálatára való nyilvános és ünnepélyes küldetést, illetve meghatalmazást nevezzük papszentelésnek, a papi rend szentségének, amelyben a hivő egész életre szóló meghatalmazást nyer, hogy « második Krisztusként », ahogy a II. vatikáni zsinat az Egyházról szóló dogmatikus konstitúció 28. pontjában a hagyományos tanítást kifejezi, szolgálja a Krisztus-közösséget Krisztus hirdetésével, Krisztus kegyelmének közvetítésével és a Krisztus-közösség vezetésével.

Ez az egyházi szolgálatot teljesítő felszentelt papság hierarchikus tagozottságú, ahogy a II. vatikáni zsinat az említett Lumen gentium konstitúció 28. pontjában tanúsítja: « ezt különböző fokozatokban gyakorolták azok, akiket ősidőktől fogva püspöknek, papnak és diakónusnak nevezünk. » Viszont a trentói zsinat után a püspökszentelés kellő teológiai kifejtésének hiánya hátráltatta a pap és a püspök papi hatalma dimenziójának megértését. Több teológus a püspökben inkább joghatósági többletet látott, s ezért a püspökszentelés szentségi mivoltát mellőzéssel kezelte.

Ez közben tisztázódott, és a II. vatikáni zsinat az Egyházról szóló dogmatikus konstitúció 28. pontjában kijelenti, hogy « a papság teljességét a püspök birtokolja, s ezt a püspökszentelés szentségében nyeri el ». A pap pedig, amint ugyanannak a zsinati dokumentumnak 28. pontja és a papi életről és szolgálatról szóló zsinati határozat 1. pontja kifejezi, « a püspök segítőtársa, munkatársa ». Vagyis egy a papság, de a benne való részesedés, illetve annak gyakorlása hierarchikus, különböző fokozatú.

A papi rend liturgikus ünneplésében a századok folyamán különböző elemek merültek fel. Hippolitusz

Apostoli hagyománya, amely a III. sz. elejéről való, a papszentelésre vonatkozólag a kézrátételt és az azt kísérő imádságot említi. A VI.-X. századokban a papi életben használt eszközök: kehely, miseruha, misekönyv, stb. átadása lépett előtérbe a papszentelésben. A X.-XIII. századokban a felszentelendő kezének szent olajjal való megkenése fejlődött ki. 1947. november 30-án XII. Pius pápa apostoli konstitúciójában a diakónus-, pap- és püspökszentelés liturgikus jeleinek lényegét a kézföltételben és az azt kísérő prefáció bizonyos részében határozta meg.

A II. vatikáni zsinat a liturgikus konstitúció 76. pontjában úgy rendelkezett, hogy « a papszentelésnek mind a szertartását, mind pedig az imáját meg kell újítani ». 1968. június 18-án megjelent a püspök-, pap és diakónusszentelés új szertartása. Ez véglegesítette XII. Pius pápa említett rendelkezését azon az alapon, hogy a kézföltétel és az azt kísérő imádság a szentelési liturgikus cselekmények változásai közben is mindig megmaradt. Már az apostolok is kézföltétellel szentelték fel a diakónusokat (Csel 6,6). A kézföltétel ugyanis a meghatalmazásnak, a hatalom átruházásának, a küldetésnek szimbóluma. Így méltán maradt minden időkben a papi rend szentségének egyik fő liturgikus jele.

A papszentelés szertartásának ez a liturgikus cselekménye a következő módon történik. A szentmisében az evangélium után a papjelöltet nevén hívják a papi rend szentségének felvételére, amire előlépéssel, megfelelő szóval vagy mindkettővel válaszol. Elöljárója bizonyságot tesz felkészültségéről, amit a püspök elfogad, Isten népe pedig kifejezi örömét és tetszését, ami az Egyesült Államokban tapsban nyilvánul meg. Majd a püspök homíliát mond. Ezután a papjelölt utolsó vizsgálata következik kérdés-felelet formájában, majd engedelmességet fogad püspökének. A Mindenszentek litániájának imádkozása

alatt a földre borul, majd püspöke elé térdel, aki kezét fejére teszi, amire a jelenlévő papság is kiterjeszti kezét a szentelendő fölé. A püspök kiterjesztve kezét elimádkozza a papszentelés imáját. Ezután az új pap felölti a stólát és miseruhát, a püspök megkeni kezét szent olajjal, és átveszi a kelyhet. A békecsók kicserélése után a szentmise folytatódik együttmisézéssel.

A házasság

Az Egyház már Szent Pál apostolnak az Efezusiakhoz írt levelében (5,25-32) kifejezte azt a felismerést, hogy a házasság több, mint együttlakás és gyermeknemzés. A keresztény hit rávilágít arra, hogy a házasok szerelme-szeretete és egymásnak való kölcsönös elkötelezettsége minden földi jelentésen túl az üdvösség misztériumában találja meg igazi értelmét, mert ez a különleges életállapot Isten és ember sorsközösségének, az új Szövetségnek, a Krisztus és Egyháza közötti szeretetmisztériumnak jele és megélése a földi mindennapokban. Következőleg a házasság nemcsak egyszerűen szerződés, hanem szentség, azaz a Krisztus-misztériumban való részesedés, a megszentelődés és a megváltás életútja. Hiszen a keresztségben, bérmálásban és az Eukarisztiában megkezdett keresztény élet ebben az életközösségben válik különleges módon krisztusi szeretetszolgálattá egymásban és a gyermekekben, akiket világra hoznak és felnevelnek, és egyben előkészítenek a Krisztus-közösség új tagjaivá.

Ebből a kezdeti felismerésből fejlődik ki a házasság teológiája és egyben megkötésének liturgikus ünneplése is. Az első századokban nem volt a házasság szentségének külön keresztény szertartása. A hívők lakásuk, tartózkodásuk helyének szokása szerint léptek házasságra. De a római jog nyomán az Egyház a házasulandók

beleegyezését tekintette a házasság szentségi lényegének, és a II. században Antiochiai Szent Ignác azon volt, hogy ez a püspök jelenlétében történjék, ami így is alakult a továbbiakban. A IX. században a templomban ünnepelték az eljegyzést és a házasságot is. Az eljegyzés a hozomány kifizetésében és a törvényes papírok kiállításában állt. Majd a házasulandók kezet fogva fejezték ki a házaséletbe való beleegyezésüket. Utána következett a nászmise. A gyűrűk megáldása később lesz a házasságkötés részévé.

A középkorban az eljegyzést elválasztották a házasságkötéstől. A templom ajtajában kicserélték a házassági fogadást, és mint új házaspár mentek az oltárhoz az Eukarisztia ünneplésére. Közben az is kialakult, hogy a miatyánkhoz az új asszonyért könyörgést csatoltak, amit a nászáldás követett. Azt is megemlítjük, hogy a XII. században Angliában, később Franciaországban, majd Németországban szokásba jött « az Anyaszentegyház házasságot hirdet », azaz a jegyesség templomi bejelentése.

A trentói zsinat Tametsi dekrétuma a katolikusoknak kötelezővé teszi a templomi esküvőt; ugyanakkor az Egyház « tiltott időkben zajos menyegzőt ne tarts » parancsa alapján advent és nagyböjt idején nem engedte meg a nyilvános, ünnepélyes esküvőt és lakodalmat. Ilyenkor mise nélkül, orgonajáték és virágdiszítés nélkül volt a házasságkötés, nászáldás.

A II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciójának 77. pontja így rendelkezett a házasságkötés szertartására vonatkozólag: « A házasság szertartását, ami a római Rituálében van, át kell dolgozni úgy, hogy világosabban jelezze a szentség kegyelmét, és kihangsúlyozza a házastársak kötelességeit. Ha bármilyen vidéken más dicséretes szokásokat és szertartásokat követnek, a szent zsinat őszintén kívánja, hogy azokat feltétlenül megőrizzék. Ezenkívül a helyi joghatósággal rendelkező egyházi ható-

ságnak szabad saját szertartását összeállítani, amely megfelel a hely és a nép szokásainak. Megmarad azonban a törvény, hogy a házasulandók az esketŏ pap felszólítására nyilvánítsák ki házasságkötési szándékukat. » Ehhez a 78. pont hozzáadja: « A házasságkötés rendesen szentmisében történjék az evangélium és a homilia után és az egyetemes könyörgések előtt... De ha szentmisén kívül van a házasságkötés, a nászmise szentleckéjét és evangéliumát fel kell olvasni a szertartás elején, és nászáldásban részesüljenek. »

Ebben a szellemben készült el a házasságkötés átdolgozott szertartása, amely 1969. március 19-én jelent meg. Egyik fő újdonsága az igeliturgia kiépítése, amely a házasság jelentőségét az üdvösség történetében mutatja be, és egyben világosan jelzi azokat a feladatokat és kötelességeket, amelyek a házastársak és a gyermekek megszentelődését szolgálják. Több szerepet juttat a házastársaknak, pl. az olvasmányokat olvashatják, a megáldott gyűrűt felhúzzák egymás ujjára. Úgy van az egész szertartás kidolgozva, hogy a házasságkötés nászmisében történik, s ennek saját prefációja van, és a nászáldásnak a házaséletre vonatkozó saját imádsága. A hagyományos magyar eskütétel, amely annyira jellegzetes eleme a szent cselekménynek, hogy az egész házasságkötés innét kapta nálunk az « esküvő » elnevezést, a kulturális hagyományok és szokások elismerése és tisztelete alapján megmaradt.

Magának a házasságkötésnek liturgikus cselekménye így alakul: az esküvő a szentmisében az igeliturgia olvasmányai és a homília után történik. Az esketŏ pap megvizsgálja a házasulandók szándékát három kérdéssel, amely szabad állapotukra, egymás kölcsönös szeretetére és a házastársi kötelességek vállalására vonatkozik. Ezután megfogva egymás kezét a menyasszony és a vőlegény kijelentik házasságkötési szándékukat. Majd az esketŏ

pap az Egyház nevében a házasságot megkötöttnek nyilvánítja. Ezután magyar szokás szerint az új házaspár esküvel is megerősíti a megkötött frigyet. Ennek szimbóluma, a gyűrűk megáldása és egymás ujjára húzása után az egyetemes könyörgések következnek, majd a nászmise folyik tovább, a nászáldással a miatyánk után.

A zsolozsma

Az Egyház liturgikus életének az eukarisztia (a szentmise) és a szentségek mellett a zsolozsma is szerves része kezdettől fogva. Ebben csatlakozik az Egyház Fejéhez, Jézus Krisztushoz, akinek életét, amint ezt fejtegettük, az imádság teljesen átszőtte, s aki igazában az Imádság és az Imádkozó egy személyben. Ezt a jézusi imát végzi a földön a Krisztus-közösség többek között a zsolozsmában.

Már a legelső keresztény közösség kitűnt az imádkozásban: « Ezek állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában, közösségi életben, kenyértörésben és imádságban » (Ap Csel 2,42). Ez jellemezte őket megkülönböztetett módon az első időkben: « egy szívvel-lélekkel imádkoztak » (Ap Csel 1,14; 4,24; 12,5 és 12). Joggal mondhatjuk, hogy Krisztus követői imádkozó közösséget alkottak.

Hamarosan kialakult az a gyakorlat, hogy a nap meghatározott időpontjában, reggel és este gyűltek össze imára. De az apostolok életéből tudjuk, hogy napközben is imádkoztak. Így pl. a tanítványok együtt imádkoztak reggel 9 órakor (Csel 2,1-15). Péter fölment a háztetőre imádkozni délben (Csel 10,9). Péter Jánossal együtt a templomba tért délután 3 órakor (Csel 3,1). Pál és Szilás éjfélkor imádkoztak (Csel 16,25).

Ebből a gyakorlatból idők folyamán alakult ki a zsolozsma, s lerögzített formája az ún. Breviarium a kö-

zépkorban. A trentói zsinat megbízásából Szent V. Pius pápa 1568-ban adta ki a Breviarium Romanumot, amely a római Egyházban egységessé tette a zsolozsma imáját. Kisebb változtatásokat leszámítva, Szent X. Pius pápa 1911-ben eszközölt lényeges változtatást: elrendelte, hogy a 150 zsoltár elimádkozása hetente sorra kerüljön, és a vasárnapok zsolozsmáját nem engedte háttérbe szorítani a szentek egyre túltengő zsolozsmájával szemben. Majd XII. Pius pápa 1945-ben felcserélte a zsoltárok Vulgata fordítását a Pápai Szentírástudományi Intézet fordításával.

A II. vatikáni zsinat liturgikus reformjában a zsolozsma megújítását rendelte el. A liturgikus konstitúció IV. fejezetében adta meg ennek a munkának alapelveit. Ezek röviden a következők:

1. Jézus Krisztus folytatja papi munkáját az Atya megdicsőítésére és az egész világ megváltására az Egyház zsolozsmájában. Az imádkozó Jézushoz csatlakozik az imádkozó Egyház nemcsak az Eukarisztiában és a szentségek ünneplésében, hanem a zsolozsmában is, amely úgy alakult ki a legelső keresztény időktől fogva, hogy átszövi a nappalt és az éjjelt, az egész napot.

2. A zsolozsma reformjának fő célja az, hogy a változtatások következtében jobban lehessen imádkozni, s így elmélyítse a személyes imaéletet, valamint megtermékenyítse és táplálja a keresztény hitéletet a papságban és a hívekben egyaránt. Éppen ezért a fő részeit, különösen a vecsernyét vasárnapokon és a főbb ünnepeken a templomban kellene végezni a hívek bevonásával.

3. A zsolozsma igazában az egész nap megszentelése, ezért hagyományos sorrendjét vissza kell állítani, hogy az tényleg az legyen, aminek szánva van, természetesen számolva a modern élet körülményeivel.

4. A Laudest mint reggeli imát és a Vesperaet mint

esti imát a zsolozsma két fő részévé teszi. A Matutinumnak nevezett rész, bár éjszakai ima jellege van, végezhető a nap bármelyik részében mint olvasmányos imaóra, ezért rövidebbek legyenek zsoltárai és hosszabbak olvasmányai. A Primát eltörli, a Tertia, Sexta és Nona napközi imák közül a kóruson kívül csak egyik kötelező, amelyik a végzése idejének jobban megfelel. A Completoriumot úgy kell átdolgozni, hogy esti ima lehessen.

5. A 150 zsoltár végzése egy hét helyett ezentúl 4 hétre lesz elosztva. A zsoltárkönyv új fordítása készül, amely tekintetbe veszi a keresztény latin stílus sajátságait, a zsoltárok liturgikus használatának követelményeit, közöttük azok éneklését, valamint az Egyház ebbeli egész hagyományát.

6. A szentírási olvasmányokat úgy kell összeállítani, hogy Isten igéjének gazdagsága minél bőségesebben elérhetővé váljék, és a napi szentmise olvasmányaival összhangban álljon. Az egyházatyák és az egyházi írók műveit gondosabban kell megválogatni. A szentekről szóló olvasmányoknak pedig jobban meg kell felelniök a történelmi hűségnek, és jobban kifejezniök a szentek mai mondanivalóját.

7. A zsinat rendelkezik különböző papi csoportok zsolozsmavégzési kötelezettségeiről.

8. Végül a latin nyelvet meghagyja a zsolozsma hivatalos nyelvének, de a püspöknek, illetőleg a szerzetes főnöknek meghatalmazást ad a nép nyelvén való egyéni és közösségi imádkozását engedélyezni.

Ezt a zsinati rendelkezést VI. Pál pápa 1970. Mindenszentek ünnepén kiadott Laudis canticum kezdetű apostoli konstitúciójával léptette érvénybe. A pápi rendelkezés már nem Breviariumról és Officiumról beszél, hanem az imaórák liturgiájáról, s ez az új elnevezés is mutatja, hogy a megújított zsolozsma jelentős átdolgozáson és

átértékelésen ment keresztül, hogy megtaláljuk eredeti lényegét és teljesebb értelmét, s így méltóbb bekapcsolódássá legyen a « papi nép », a Krisztus-Test tagjai részéről Krisztus misztériumába, a Fő istendicséretébe, de egyben a lelkiélet és a lelkipásztorkodás meggazdagodásának állandó forrásává válhasson.

Az új zsolozsmánykönyv 1971-ben jelent meg a vatikáni nyomda kiadásában. Közben pedig az Istentiszteleti Kongregáció 1971. február 2-án kiadta az imaórák liturgiájára vonatkozó Általános Rendelkezéseket. I. fejezete az imaórák liturgiájának az Egyház életében való jelentőségéről szól. II. fejezete a nap megszentelésével, az egyes imaórákkal foglalkozik. III. fejezete az imaórák liturgiájának alkotóelemeit: az olvasmányokat, a zsoltárokat, az antifonákat, a himnuszokat stb. taglalja. IV. fejezete az imaórák liturgiája és a liturgikus év kapcsolatát fejtegeti. S végül V. fejezete a zsolozsmaima közösségi végzésének módját tárgyalja.

A temetés

A temetés is valamiképpen az Egyház liturgikus életének a része; szorosan hozzátartozik. Hiszen kereszténynek lenni azt jelenti, hogy a hivő, aki a beavatás szentségei alapján Krisztushoz tartozik, éli a Krisztussal való sorsközösséget. Így meg kell tapasztalnia a halált is: nemcsak szentségileg a keresztségben, hanem fizikailag is a test halálában.

Ennélfogva keresztény értelemben a halál nem csupán természetes, evilági, fizikai esemény, hanem üdvösségtörténeti esemény is. Mert földi elmúlásában a keresztény ember, keresztségi fogadalmát utoljára is magáévá téve, végérvényesen eldönti sorsát: ahogy a halálban eggyé lesz Krisztussal, eggyé lesz vele feltámadásában is (Róm 6.fej.).

Ezért a keresztény temetés hitvallás az örök életben. Az ünnepelt Eukarisztia meghirdeti Krisztus megváltó halálát és az Atyával való kommúnióba vezető feltámadását; tehát *a szentmise, amellyel a keresztény temetés össze van kötve, az örök élet ígérete és záloga.* Továbbá *a szentek egyességének élése*: még a halál sem tud bennünket szétválasztani. Végül *a holtak tisztelete*: a test is alkotó eleme a Szentlélek templomának és részese az örök életnek.

A halottak eltemetése egyetemes emberi szokás a legrégibb időktől. Az Egyház mindig az örök életbe vetett hittel adta vissza a testet a földnek, ahogy pl. a katakombák sírfeliratai és ábrázolásai igazolják. Az idők folyamán azonban egyoldalú szemlélet folytán a hangsúly a bűnös emberre és a bűn büntetésére került, amit főleg a középkorban keletkezett Dies irae himnusz, illetve a Circumdederunt me gemitus mortis zsoltár fejezett ki. Ennek a hangulatnak megfelelően fekete lett a « gyászmise » liturgikus színe. A feltámadás hite elvesztette központi fontosságát.

Krisztus húsvétja azonban újra visszakerült a keresztény élet súlypontjába, s ennek éppen a II. vatikáni zsinat adott kifejezést. Természetes, hogy ezt a temetésre is alkalmazta, ahogy a liturgikus konstitúció 81-82. pontjaiból kitűnik: « *A temetésnek világosabban ki kell fejeznie a keresztény hívő halálának húsvéti jellegét.* Azonkívül jobban alkalmazkodnia kell az egyes vidékek felfogásához és hagyományaihoz, még abban is, ami a liturgikus színt illeti. Újra át kell dolgozni a gyermektemetés szertartását, és megfelelően összeállított szentmiseimádságokat kell készíteni. »

Ennek a rendelkezésnek szellemében látott napvilágot a temetés új szertartása 1969. augusztus 15-én. Tekintetbe véve különböző országok és vidékek szokásait, a temetés állomásait három módon csoportosította. Míg

Magyarországon inkább a temetői ravatalozóból vagy a háztól van a temetés, az Egyesült Államokban a templomból való temetés az általános gyakorlat. De bármi legyen is a temetés menete, a virrasztás, a szentmise, a « feloldozás » helyett beiktatott búcsúvétel és a sírnál való szertartás imái és olvasmányai úgy vannak összeállítva, hozzá még gazdag választási lehetőséggel, hogy az engesztelő és paszkális dimenziók egyensúlyban vannak. A koporsó mellett elhelyezett húsvéti gyertya, szimbolizálva Krisztus világosságát, amely beragyogja a földi gyászt és az elválást, az Alleluja örömeneke, a fehér színű miseruha erőteljesen kifejezik a keresztény halál húsvéti jellegét. Az új temetési szertartás hangulata tehát nem leverő, hanem Krisztus feltámadásában reményteli, ünneplő és örvendező, hiszen az elköltözött, Krisztusba való beavatottsága révén, Krisztus megváltottja és az Isten-ország örököse. Ennélfogva a keresztény hivő halála nem megsemmisülés, hanem ez a « pászka », ez az átmenet a kommúnióba, a Bárány lakodalmába vezet. De az Anyaszentegyház nemcsak az elköltözöttre gondol, hanem a visszamaradt családtagokra és a temetésen résztvevőkre is, s a temetésnek ez az új szertartása számukra is erőteljesen meghirdeti zarándoklásuk keresztény értelmét és Isten országa dicsőségébe való elhivatottságukat.

V. A HELYI EGYHÁZ - LITURGIKUS KÖZÖSSÉG

Krisztus Egyháza egy és egyetemes. Ez azonban a hivő számára a saját hitközösségében válik kézzelfoghatóvá és tapasztalhatóvá. Más szóval az egyetemes egyház Isten népe számára a helyi egyházban testesül meg. « Krisztusnak az Egyháza igazán jelen van a hivők min-

den törvényes helyi gyülekezetében, amennyiben egységben élnek lelkipásztorukkal », jelenti ki a II. vatikáni zsinat az Egyházról szóló dogmatikus konstitúciójának 26. pontjában.

Ez a helyi egyház lényegében liturgikus közösség. Kialakítása egyik legfontosabb lelkipásztori munka. A diakoniában, az embertárs szolgálatában való megnyilatkozása igazolja életrevalóságát. Ezzel foglalkozunk ebben a fejezetben.

Egyházmegye és plébánia - ahol ünneplik Krisztus húsvétját

A II. vatikáni zsinat értelmezésében a helyi egyház nem annyira területi beosztáson és földrajzi szomszédságon alapszik, mint inkább bibliai adatokon, ősegyházi gyakorlaton; végső alapját a teológia a püspök főségében jelöli meg. Ezért mondja a liturgikus konstitúció 41. pontja: « A püspököt úgy kell tekinteni, mint a nyáj főpásztorát, akitől a hívek Krisztusban való élete bizonyos értelemben származik és függ is. Ezért mindenkinek nagy tiszteletben kell tartani az egyházmegyének a püspök körül kialakult liturgikus életét, különösen azt, ami a katedrális templomban megy végbe. Meg kell arról győződve lenni, hogy az Egyház akkor a legkiválóbb módon látható, amikor Isten népe teljesen és cselekvően részt vesz ugyanabban a liturgiában, főleg ugyanabban az Eukarisztiában és imában ugyanannál az oltárnál, amelynél a püspök vezeti azt papjaitól és segédletétől körülvéve. »

A helyi egyház tehát a II. vatikáni zsinat felfogásában nem annyira Róma helyi adminisztrációs szerve, *nem csupán egyházkormányzati egység, hanem liturgikus közösség.* Vagyis a püspök mint apostolutód, a papság teljes birtoklója körül kialakult egyház, amelyben az

egyetemes egyház megnyilvánul és a maga teljességében él, mert ünnepli Krisztus húsvétjának emlékét.

Ebből is látszik, hogy az *egyházmegye* nem a legmegfelelőbb elnevezése a helyi egyháznak, mert mint a politikai közigazgatás szervezeti rendszeréből kölcsönzött szó nem fejezi ki érthetően a helyi egyház benső valóságát, sőt azt egyenesen eltorzítja. Amikor az Egyház «societas perfecta» jellegét hangsúlyozták, talán alkalmás elnevezés volt, de a II. vatikáni zsinatot követő időszakban kinőtte hasznosságát. Ezért ajánlatos, hogy ezt a kifejezést elhagyjuk. Csak zavar, és a megújulást hátramozdítja. Miért ne lehetne az illetékes egyházmegyét pl. Esztergom egyházának, Chicago egyházának vagy Bécs egyházának nevezni, amint Szent Pál hívta kora helyi egyházait pl. « Isten korintusi egyházának » (1 Kor 1,2), vagy « a tesszalonikaiak egyházának » (1 Tessz 1,1 és 2 Tess 1,1)?

A gyakorlati szükség viszont megkívánja a helyi egyház kisebb egységekre, ún. *plébániákra* való tagolását. Ezt a liturgikus konstitúció 42. pontja így okolja meg: « Mivel lehetetlen a püspök számára, hogy mindig és mindenütt vezesse a helyi egyházakat, szükséges, hogy kisebb hivő csoportokat alapítson. Ezek között a plébánia, amelyet a lelkipásztorra mint helyettesére bíz, a legfontosabb, mert bizonyos módon a plébánia képviseli az egész földkerekségre kiterjedő látható Egyházat. Ezért a plébánia liturgikus életét és a püspökkel való kapcsolatát ápolnia kell a hivőknek és a papságnak, mind lelkületben, mind pedig gyakorlatban. Mindent el kell követni a plébánia közösségi érzésének kialakítására, mindenekelőtt a vasárnapi szentmise közös ünneplésében. »

A liturgikus megújulás szükségszerűleg rádöbbenti a híveket arra, hogy a plébániában nem mindig a lényeget látták. Manapság már egyre jobban érik a belátás, hogy a plébánia sokkal több, mint « egyházközség », azaz egy-

házi közigazgatási szerv. Az Egyház igazi énje és a keresztény lét értelme egyre öntudatosodik a hívekben, s így megértik, hogy a plébánia tulajdonképpen helyi egyház, Isten népe Jézus Krisztusban; Krisztus Misztikus Teste gyakorlatilag benne él és jelenik meg, legközvetlenebbül benne tapasztalható meg. A személyes tapasztalat erejével benne lesz élő, látható és mindennapi valóság az Egyház. Más szóval, hit- és liturgikus közösség, amely a püspököt képviselő lelkipásztor körül alakul ki.

Minden félreértés elkerülése végett azonnal megjegyezzük, hogy a plébánia nem nélkülözheti egyház-közigazgatási szerepét, de a hangsúly nem lehet ezen. Nem ez a lényege. Ezért jó lenne elkerülni az « egyházközség » elnevezést. Ez ugyanis a plébánia merőben szervezeti, bürokrata, hivatali jellegére utal, s így igazi mivolta elsikkad. *A plébánia legbenső lényege szerint hit- és eukarisztikus közösség.* Következőleg a templom, illetve az oltár a központja. Ezért a hit- és liturgikus közösség akkor igazán az, amikor Isten népeként lelkipásztora vezetésével összegyűl az oltárnál, hogy « papi nép »-ként ünnepelje az Úr Vacsoráját (1 Kor 11,20). A világosság kedvéért jó külön rámutatni, hogy a hit- és liturgikus közösség elsősorban nem azért gyűlik össze, hogy pl. litániát imádkozzék, hogy rózsafüzért mondjon, vagy hogy a keresztútat járja. Bármennyire üdvös és szükséges is mindez, ahogy a következő fejezetben erre kitérünk, a plébánia központi élettevékenysége az, ami az Egyházé, azaz a liturgia, amelyben « a mi Urunk Jézus Krisztus által » dicsérjük a mennyei Atyát, és vesszük megszentelő szeretetét.

Mindezt úgy is kifejezhetjük, hogy a plébánia imádkozó közösség. Nemcsak imádkozik, hanem *a liturgia, amelyett végez, imádság, az Egyház imádsága.* Az Eukarisztiában a plébánia hívei egyesülnek Jézus Krisztussal, aki az Imádság és az Imádkozó maga, papi szolgálatának

örök jelen teljesítésében. Mindebből érthető, hogy a püspökök lelkipásztori szolgálatáról szóló zsinati dekrétum 30. pontjában, amely a püspökök munkatársaival foglalkozik, ezt köti lelkükre: « A lelkipásztoroknak úgy kell intézkedniök, hogy az Eukarisztia ünneplése legyen a központja és betetőzése a keresztény közösség egész életének. »

Mindezek alapján elmondható, hogy a hit- és liturgikus közösséghez az tartozik, aki Jézus Krisztust elfogadja Urának, s hittestvéreivel együtt hetenként rendszeresen összejön a Húsvétot ünnepelni. A hitközösséghez való tartozás még nem szükségszerűleg következik abból, hogy valaki szerepel a plébániahivatalban a tagok névjegyzékén. Névleges tagság önmagában nem sokat jelent. A plébánia tagja az, aki « eleven kő módjára » (1 Pét 2,5) van beépülve az Egyházba, azaz magába Jézus Krisztusba, tehát éli és gyakorolja hitét, főleg az istentiszteletben való cselekvő részvétellel. A plébániához tartozás valójában az Egyházhoz való tartozás kelléke, az Úr Krisztushoz való tartozás megvallása.

A hivő tehát nem azért jön a templomba, hogy egyszerűen « misét hallgasson », vagy hogy « felvegye » a szentségeket. Más szóval, nem fogyasztói minőségben jön, hogy az Egyház termékét és gyártmányát felvételezze szükségletei kielégítésére, mint ahogy pl. az autósok megállnak az olajkútnál, hogy felvételezzék a napi vagy heti autóolaj szükségletüket. Az Egyház nem termelők és fogyasztók intézménye, hanem közösség, amely a Szentlélek erejével Krisztus húsvétjának megemlékezésére gyűlik össze. A hit- és liturgikus közösség tagjai tehát keresztény létük igényétől indítva gyűlnek össze, s összegyülekezésük tulajdonképpen újra és újra adott válasz Isten üdvösséghívására. Közösségük pedig, amelyet csak együtt tudnak létrehozni, maga az Egyház, s követ-

kezőleg liturgikus cselekményük Istent dicsérő és embert megváltó erejű.

A helyi egyházi közösségek kialakítása

Az imént idézett liturgikus konstitúció 42. pontjában az Egyház nagy fontosságot tulajdonít a plébániai közösségek kialakításának. Hogyan lehet ezt az egyházi közösséget igazán létrehozni?

Vannak, akik magától a liturgiától várják a helyi egyház kialakítását. Mások kételkednek a liturgia közösséget formáló erejében. Hol keressük a megoldást? Nyilván nem e vélekedésekben megnyilvánuló kizárólagos utakon, mert így élére állítjuk a problémát: melyik van előbb, a liturgia vagy a közösség? Minden kétséget kizáróan a liturgia föltételez valamilyen formában hitközösséget, hiszen a liturgikus konstitúció 9. pontja azt mondja, hogy « mielőtt az ember a liturgiába kapcsolódik, hitre és megtérésre van szólítva ». A liturgia ugyanis sacramentum fidei, azaz a hit szentsége. Ami annyit jelent, hogy benne megvalljuk, hogy « Jézus az Úr », s ezzel máris meghatároztuk önmagunkat, világnézetünket, életstílusunkat, azaz keresztény mivoltunkat. E hit nélkül a liturgia üres volna, érthetetlen és erőtlen. Viszont a tény az, amint erre a liturgikus konstitúció 59. pontja is rámutat, hogy a liturgia ezt a hitet mélyíti, erősíti és növeli. A hit a liturgiában válik ünnepléssé, cselekménynyé, élménnyé, ünnepélyes és nyilvános válasszá Istennek Jézusban megnyilvánuló üdvözítő hívására.

A plébániai közösség kialakításában tehát a liturgia nagy szerepet játszik, de a hit közösséget formáló erejét nem nélkülözheti. A kettő egymást kiegészítő kölcsönhatásban van egymással. Ennek alapján mondhatjuk, hogy a « lex credendi est lex orandi » igaz így is, de igaz megfordítva is. Vagyis a hit szabja meg az Egyház imájának,

liturgiának lényegét; ugyanakkor az Egyház imája, a liturgia befolyásolja, formálja és alakítja a hitet, legalábbis kifejezésének formájában.

A plébániai közösség kialakítása egyik nagyfontosságú feladata a zsinat utáni kornak. Nem szabad azt gondolni, hogy mivel a liturgikus reformok papíron megvannak, a liturgikus könyvek kiadása megtörtént, minden rendben van, minden megtörtént. Ne csapjuk be önmagunkat. A plébániai közösség formálása állandó feladat.

Nem könnyű munka, nem megy önmagától. A Szentlélek mindeneket újjáalakító ereje mellett emberi, keresztény együttműködés mehet csak valamire. Úgy látszik, hogy manapság három akadályon kell felülkerekedni: egyik a nagy mammutplébániák problémája, a másik a liturgián résztvevők összetétele, és a harmadik a lelkipásztori munka nívója. Érdemes ezekkel foglalkozni.

(1) *A nagy mammutplébániák akadályozzák az eleven hit- és liturgikus közösségek kialakulását.* Pszichológusok, teológusok és lelkipásztorok (mint pl. R. Coffey « La Signification du Phénomène 'Groupes' » c. cikkében) rámutatnak arra, hogy a kisebb csoportok a maguk közvetlenebb kapcsolatában és bensőségesebb hangulatában alkalmasabbak a közösségi érzés kialakítására és ennek közösségi cselekményben való kifejezésére. A nagy tömegű plébánián ezt szinte lehetetlen kivitelezni.

Hogy a szóban forgó probléma hordercjét felfogjuk, tudnunk kell, hogy az átlagos hivőnek plébániájával való heti találkozása a szombat esti vagy vasárnapi mise 45-50 percére korlátozódik. Hogyan történik ez pl. egy amerikai mammutplébánián, ahol óráról órára meg van szabva a miserend, tanulságos nyomon kísérni. A hivő akkor érkezik meg a templomba, amikor az autóparkoló megürült; elfoglalja helyét, hallja az olvasmányokat, énekel, mondja a közösségi imát, meghallgatja a homí-

liát, beleteszi adományát a perselybe, megáldozik, tudomásul veszi a hirdetéseket, felveszi, ha van, a heti plébániai értesítőt, s máris siet kocsijához, hogy mielőbb elhagyja a parkolóhelyet, mert a következő misére már érkeznek a hívek. S ez így megy vasárnapról vasárnapra. Világos, hogy ez a siettében-futtában végzett vasárnapi istentisztelet egyáltalán nem elég arra, hogy a plébániai közösség érzését ezekben a hívekben felkeltse és gyakorlati megélésre serkentse.

Ez a probléma nem máról holnapra merült fel. Már régóta lehetetlenné teszi a helyi egyház bensőséges kialakulását. A probléma felismerése sem új keletű. Emile Pin jezsuitának a Gregorianum c. folyóiratban 1960-ban megjelent « Can the Urban Parish be a Community? » című tanulmánya, s különösen a probléma bő könyvészete, amelyet nyújt, mutatja, hogy 25-30 évvel ezelőtt már széles körökben tárgyalták. Manapság azonban egyre jobban érzezhető bénító hatása, és megoldása nem odázható el a keresztény élet megrövidülése nélkül.

A megoldás a mammutplébánia kisebb közösségekre való tagolásában ígérkezik, mert a kisebb csoportokban a közösség közvetlenül megélhető, ahogy pl. J.T. Maertens is ennek előnyeit tárgyalja Les petits groupes et l'avenir de l'Eglise c. munkájában.

Legújabban VI. Pál pápa is az élő, öntudatos kis keresztény közösségek kialakítására buzdított. A bázisközösségeket 1975. decembre 8-án kelt Evangelii nuntiandi kezdetű apostoli buzdításában az Egyház pünkösdi megújulásanak jeleként látta. A Latin-Amerikai Püspöki Tanács (CELAM) rendezésében Caracasban tartott latin-amerikai liturgiakongresszushoz a bíboros államtitkár útján 1977. július 21-én küldött levélben is támogatóan szól a kisebb keresztény közösségekről, mert ezek jobban tudnák előmozdítani az evangélium ügyét a világban, s a liturgia helyes kialakulását elősegíteni. Vi-

szont óvta őket, hogy elkülönülésbe ne essenek, a többi közösségtől való elzárkózásba ne sodródjanak. Ez a veszély természetesen mindig kísért. Meggondolandó viszont, hogy az Egyház kezdettől fogva magában foglalt sokféleséget és különbözőséget, és a hitközösségeket mégsem veszélyeztette szétforgácsolódás, mert egyek voltak Krisztusban: « Hiszen mindannyian, akik megkeresztelkedtetek Krisztusra, Krisztust öltöttétek magatokra. Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert ti mindnyájan egy személy vagytok Krisztus Jézusban » (Gal 3,27-28).

Ha az Egyház formálisan még nem nyúlt is e nagy horderejű kérdés rendezéséhez, gyakorlatban azonban engedélyezi ilyen kisebb közösségek működését, hogy csak az amerikai egyetemi városok plébániáira, bérházak és hotelek lelkészségeire hivatkozzunk. Az ún. házi mise elterjedése (ezt pl. a római egyházmegyei hatóság könnyen és gyakran engedélyezi) és több egyházmegyében az első áldozás családi körben való ünneplése szintén azt mutatja, hogy az igény a kisebb közösségek után általános, és minden úton-módon keresik a megoldás lehetőségeit. Egyesek ugyan azt kérdezik, hogy az utóbbi keret nem túl kicsi-e, és nem vezet-e szükségtelen elaprózódáshoz. Mint mindig, e téren is igen vigyázni kell, hogy a régi egyoldalúságot most ne új egyoldalúság váltsa fel. Mások meg pesszimisták, hogy az Egyház hivatások hiányában szolgálni tudja-e az egyre szaporodó kisebb közösségeket. E tekintetben a diakonátus intézménye nagy segítséget nyújthat. Viszont korlátozott szolgálata miatt nem teljes válasz a kérdésre. Ezért sürgetik többen a szolgálati papság jelentésének korunk lelki szükségleteinek alapján való meghatározását, illetve ellátásának kiterjesztését.

(2) *A hit- és liturgikus közösség kialakulását a résztvevők összetétele is nehezíti.* A vasárnapi plébániai misén

ugyanis együtt van jelen minden korú hivő: gyermek, fiatal, középkorú és idős. Ott van együtt művelt és tanulatlan egyaránt. A nagy városok templomaiban együtt van minden nyelvű, minden származású és minden felfogású ember: szélsőségesen maradi, tradicionalista, haladó, elvakult újító és szociális aktivista. Igen nehéz, ha nem egyenesen lehetetlen, elérni azt, hogy ilyen « kevert » és « összetett » hivősereg minden tagjának a liturgia értelmes és következőleg hasznos legyen. Vagyis a « teljes, öntudatos és cselekvő » részvétel sok kívánnivalót hagy maga után.

Az Egyház érzi a probléma súlyát. A gyermekek részvételével ünnepelt szentmisének 1973-ban való engedélyezése jogos szükségnek elismerése és készségmutatás annak kielégítésére. Rögtön megjegyezzük, hogy itt nem ún. « gyermekmiséről » van szó, vagyis nem új misetípus létrehozásáról, hanem a meglevő mise egyes részeinek a gyermekek felfogásához, illetve igényeihez való alkalmazásáról. A többi kategóriák is természetesen várják, hogy Róma figyelme feléjük forduljon.

A nép nyelvének használata a liturgiában nagyban segített, hogy az értelmesebbé váljék az egyazon etnikus közösség számára, és cselekvő részvételüket is előmozdítja. Pl. itt a mi chicagói magyar templomunkban is vasárnaponként angol nyelvű és magyar nyelvű liturgia van. Igen sok templomban hasonlóan legalább két nyelven: angolul-spanyolul, angolul-litvánul stb. ünneplik a szentmisét. De vannak templomok, ahol ún. gitáros mise is van, vagy pedig a karizmatikusok jönnek össze szentmisére, legtöbbször az egész környékről. Egyes hivő kategóriák így oldják meg « a mindenki együtt van » problémát, és keresik saját csoportjukban — plébániai vagy plébániákat átfogó viszonylatban — sajátos igényeik kielégítését.

Hollandiában például, ahogy Peter Hebblethwaite-

nek az Orientierungban közölt tudósításából értesülünk, a misére járó hollandok majdnem fele nem saját plébániatemplomába jár vasárnap, hanem lelkiségük, szellemi és kulturális igényeik szerint választják ki maguknak a templomot, ahol vasárnap részt vesznek a liturgiában. Ez a kísérlet legjobban kialakult Amsterdam belvárosában, Haarlem püspökének jóváhagyásával. Itt a templomok miséi különböző típusúak, és mindenki tudja, hogy hol milyen jellegű mise van. A Szent Domonkos-templom, amelyik a liturgikus újításban élen halad, ún. modern liturgiát nyújt. A Begijnhof temploma az egyéni elmélyedésnek és magánimának bőséges helyet adó liturgikus szertartásban tűnik ki. A Szent Miklós-templomba azok mennek, akik monasztikus szellemű és biblikus szentbeszédű szentmisét igényelnek. A Mojzenhuis liturgiája az aktivistákat, a politikai és társadalmi problémák iránt érdeklődő hivőket vonzza.

Hogy ez-e a megoldás útja, amelyet az egész Egyház követni fog, nem tudjuk. Mindenesetre a holland kísérlet mutatja a kérdés sürgető voltát. Elodázással nem sokra megyünk. Talán a helyi szükséget és a népet legjobban ismerő helyi egyházra kellene hagyni a probléma helyi rendezését.

(3) *A hit- és liturgikus közösség kialakítását* nemcsak a « nagy tömeg » és « a résztvevők összetétele » hátráltatja, de *nagyban befolyásolja a lelkipásztori munka minősége is.* Ebben a tekintetben alapvetően fontos, hogy a lelkipásztort a II. vatikáni zsinat teológiailag elmélyült egyházszemlélete ihlesse, hogy képes legyen Isten népét összegyűjteni, és bennük a Krisztus-közösséget kiformálni, ahogy ezt egyik legelső feladatává teszi a papi szolgálatról és életről szóló zsinati dekrétum 6. pontja. Nem elég ugyanis az, hogy ez az új egyházszemlélet papíron létezzék, hanem elengedhetetlenül szükséges, hogy ez a papok és a világi hivők Krisztusban egymásra találó kommúnió-

jában életté legyen. Bár ez az egyházi közösség gyökerében lelki valóság, ennek mégis testet kell öltenie a plébániai élet minden vonalán, és át kell hatnia minden tevékenységét, a liturgiától az együttműködés kollégiális megvalósításáig.

A zsinati egyháztanon kívül a papságnak korszerűen felkészültnek kell lennie szaktanulmányaiban, nevezetesen a teológia különböző ágaiban és a lelkipásztorkodástan nélkülözhetetlen szakismereteiben. Mindez csak természetes. Az egyházi közösséget ugyanis csak az tudja építeni, aki alaposan ismeri a Krisztus-misztériumot, éspedig annak mind hittani, erkölcstani, mind bibliai és liturgiai vonatkozásaiban. Szomorú volt és leverő, amikor négy évvel ezelőtt találkoztam egy magyar származású Monsignoréval, aki rögtön paptársait kezdte vádolni hitehagyással, mert azt mondják, hogy Krisztust az Atya támasztotta fel. Pedig, folytatta nagy felháborodással legújabb ismerősöm, a teológián ugye azt tanultuk, hogy Krisztus, mivel Isten volt, föltámadt halottaiból. Megdöbbentő! Hogyan képes lelkipásztor Krisztus-közösséget szolgálni, amikor a Krisztus-misztériumnak egyik kulcseseményével nincsen tisztában? Ha ismerné a Szentírást, akkor tudnia kellene, hogy számtalanszor és kifejezetten ott írva van, hogy az Atya támasztotta föl Fiát halottaiból a dicsőségre, aminek természetesen megvan mind teológiai, mind pedig üdvösségtörténeti jelentése. Mindez mutatja, hogy mint minden pályán, a lelkipásztori hivatásban is égető szükség van továbbképző papi tanfolyamokra, papi konferenciákra, kiadványokra, könyvekre stb., hogy a lelkipásztorkodó papságnak szakismerete s felkészültsége hiányokat ne szenvedjen.

Mivel pedig a lelkipásztor a püspök teljes papságának részese, vagyis a püspök segítőtársa, munkatársa, ahogy az Egyházról, a püspöki szolgálatról, valamint a papi szolgálatról és életről szóló zsinati dokumentumok

tanítják, az egyházi közösségnek építése csak úgy lehet sikeres, ha a püspök és papjai között a kommúnió a legteljesebb. Ennélfogva a püspöknek ellenszegülő, különösen pedig az ún. földalatti egyház, amelyről annyit hallottunk az elmúlt években, teljesen ellentétes az Egyház természetével. Ebben az antagonizmusban ugyanis a Krisztus-közösség megtörik, mert az Egyház ott van, ahol a püspök, illetve a vele kommúnióban működő papjai dolgoznak a hívek között.

Mi sem természetesebb azonban, hogy a püspöknek is fel kell emelkednie a vatikáni zsinaton megújult püspöki eszményhez, aminek lényege az, hogy neki kell elöljárnia a szolgálatban, a közösségi munkában. Mindent meg kell tennie, hogy a bürokrácia ne emésszen fel idejét és erejét, hogy így a püspöki hivatás lelkipásztori kötelezettségeit kellően elláthassa. Továbbá az is elengedhetetlen, hogy a püspök papjait tényleg munkatársként kezelje, ami gyakorlatban főleg azt jelenti, hogy a presbitériumával való kollegiális együttműködés az egyház vezetésének rendes módja. Hogy a püspök és papjai között a kommúnió valóság lehessen, ahhoz világos, nemcsak új típusú papokra, hanem új típusú püspökökre is van szükség. Ha az egyházi közösség építgetése és élete sokszor csak huzavonával halad, ennek egyik főoka a püspökök megújulásának hiánya.

Ez az új fajta, új lelkületű lelkipásztor készen áll hivatására, hogy a « tegyetek tanítványaimmá minden népet » (Mt 28,19) küldetés értelmében hívja és gyűjtse egybe az embereket az Atyával való kommúnióba Krisztus Misztikus Testén, az Egyházon keresztül, amely ennek a kommúniónak látható földi elővételezése. Mert ez a küldetése, bármit tesz is. Ha az igét hirdeti, Isten népét gyűjti egybe, hiszen « a hit hallásból ered, a hallás pedig Krisztus igéjéből » (Róm 10,17). Ha keresztel, a Krisztus-közösség növekedik és teljesedik, mert egy-egy

hivő « eleven kövek módjára » (1 Pét 2,5) beleépül abba az épületbe, amelynek maga Krisztus a szegletköve (Ef 2,20). Ha megbocsátást gyakorol, ebbe a közösségbe fogadja vissza a tékozló fiút. Ha az eukarisztikus liturgiát ünnepli, az « egy kenyér és egy test » (1 Kor 10,17) valóságát, a szeretetben gyökerező kommúnió misztériumát hirdeti meg.

De minek folytatni a lelkipásztor közösségépítő szerepének listázását? Tény az, hogy az egyházi közösség nem jön létre véletlenül, sem pedig önmagától. Csak azok között tud kialakulni, akik ráébrednek, hogy a Lélek hívja és élteti őket, a Lélekben közös céljaik vannak, és ezeket akarják, sőt igénylik közösen előmozdítani. Éppen ezért szükség van valakire, aki öntudatosítja és mélyíti hivatásukat, a személyes kapcsolat felvételét és kiépítését elősegíti, a sok jóakaratot egybefogja, a különböző karizmákat észreveszi és a közösség javára irányítja, az együttműködéshez szükséges feltételeket megteremti, a közös célt szem előtt tartja, a nehézségeket igyekezik megelőzve elhárítani, illetve a felmerülteket kiküszöbölni, stb. De mindenekfelett gondja van arra, hogy a Lélek elevenen maradjon mindannyiukban, és Jézus Krisztusban szövetségük Istennel és egymással egyre erősödjék és mélyüljön. Ezt munkálja a lelkipásztor mint Krisztus jelenlétének jele, valamint a közösségi egység központja és motorja. Feladata nem annyira az, hogy « dolgozik a népért », hanem együtt dolgozik vele. Így lesz a lelkipásztori munka nem a pap szóló szereplése, hanem egyházi közösséget építő tevékenység.

Az ilyen lelkipásztori munka nyomán az egyházi közösség megérzi szükségleteit, felméri lehetőségeit, s mások utánzása nélkül alkotó leleményességgel képes lesz azokat kielégíteni, illetve felhasználni. Így sohasem fordul elő, hogy a közösségre vagy annak egy-egy csoportjára rákényszerítünk pl. nem kívánt zenét a liturgiában. Őrsy

László helyesen figyelmeztet Boldogok a keresők c. munkájában: « Tizenéveseket esetleg alkalmasan vezethetünk be a szent dolgok birodalmába kezdetképpen beat-zenével. Ha viszont olyanokra kényszerítjük rá a beat-zenét, akik már megtanulták nyugodtan szeretni az Istent, azzal erőszakosan elvonjuk figyelmüket az élet forrásától » (48-9.old.). Ugyanígy közösségi tervezéssel sikerül elkerülni minden egyoldalúságot, és az egyházi közösség élete mindenben harmónikus megnyilatkozása lesz a Krisztusközösségnek. Így pl. a liturgia nem csupán a szó és a megszokott gesztusok egyeduralma lesz, hanem a hivő közösség ünneplésében megfelelő helyet kap az ének, a zene és a tánc is, de az ún. diszítő elemek is kellő szerephez jutnak. Különben ez a harmónia jellemzi az egyházközösség egész működését. Az evangélizálás, a katekézis, a liturgia és a szeretettevékenység, valamint az apostoli munka nem egymástól külön álló, széteső tevékenységgé válik, hanem Isten népének egymást kiegészítő, összehangolt életritmusává.

Összegezve mondhatjuk, hogy a buzgó, hivatásának élő és talentumait helyesen felhasználó lelkipásztor tényleg a « nyáj mintaképe » (1 Pét 5,3), az egyházi közösség formálásának nélkülözhetetlen művésze.

Az helyi egyház a szeretetszolgálat és az apostoli tevékenység közössége

A mondottak alapján világos, hogy a liturgia nem kizárólagosan templomszagú, magába vonuló, mástól elzárkózó és a világgal nem sokat törődő egyházi tevékenység. Nem is csupán individualista igények szolgálatában áll, mert « Isten és a lelkem » kapcsolat ápolásán túl a világ, az emberiség szeretetére ösztönöz.

A liturgia egyáltalán nem valami absztrakt gyakorlat, hanem *életirányító erő, elsősorban azért, mert a keresz-*

tény hit, amelynek cselekvően ünneplő megnyilatkozása, kötelez az embertárs szolgálatára. Jézus maga mondta, hogy « gyümölcseiről ismeritek meg őket » (Mt 12,33). Ugyancsak az Úr hagyta meg követőinek, hogy « a föld sója, világ világossága és kovásza » Mt 5,13-14 és 13,33) legyenek. Ugyanezt Szent Jakab úgy fejezi ki, hogy « a hit jócselekedetek nélkül halott » (2,17). Ezt az ősi tételt az Egyház a modern világban c. zsinati konstitúció 21. pontjában így hirdeti meg: « A hitnek meg kell mutatnia, hogy gyümölcsöző, hogy átjárja az egész életet, még a merőben világi tevékenységeket is, úgy, hogy sürgeti a hivőt, hogy szeretetteljes és igazságos legyen, különösen a szükségben szenvedők iránt. » Ugyanennek a zsinati dokumentumnak 43. pontja pedig a következőket állapítja meg: « Hiba azt gondolni, hogy mivel nincs itt örökké tartó lakhelyünk, és azt a várost keressük, amely majd eljön, fel vagyunk hatalmazva, hogy földi felelősségünket elhanyagoljuk; ez elfelejtése annak, hogy a hit által sokkal inkább kötelezve vagyunk, hogy saját hivatásunk szerint kötelességeinknek megfeleljünk. Nem kevésbé hibás azt gondolni, hogy a földi tevékenységbe való belemerülés teljesen ellentétes a vallással, és hogy a vallás nem több, mint istentiszteleti cselekmény végbevitele és néhány erkölcsi törvény követése. Korunk egyik legnagyobb tévelye a hit és a mindennapi élet elkülönítése... A keresztény, aki megfutamodik evilági kötelességei elől, megfutamodik a felebarát iránt való kötelezettségek elől, magától Istentől futamodik meg, és örök üdvösségét veszélyezteti. » A II. püspöki szinódus Az igazságosság a világban c. nyilatkozatának mindjárt a bevezetésében így foglalja össze az Egyház erre vonatkozó tanítását: « Úgy találjuk, hogy az igazságosságért való munkálkodás és a világ átformálásában való részvétel az Evangélium hirdetésének szerves része. »

Alapjában tehát maga a hit ösztönöz szeretetszolgá-

latra és apostoli tevékenységre. De nemcsak a hit, hanem a liturgia is, különösképpen az eukarisztikus liturgia, amely a hitnek ünneplő megnyilatkozása közösségi cselekményben, kötelez erre. Kifejezetten erre utal a papi szolgálatról és életről szóló zsinati határozat 6. pontja: « Hogy az eukarisztikus ünneplés szívből fakadó és teljes legyen, meg kell érlelni a szeretet különböző tetteit, a kölcsönös segítségnyújtást éppúgy, mint a missziós tevékenységet és a keresztény tanúságtétel különböző formáit. » A liturgikus konstitúció 9. pontjában hangsúlyozza, hogy az Eukarisztia és a társadalmi felelősség egybetartozik: « Az Egyháznak bátorítania kell a híveket a felebaráti szeretet, a jámborság és az apostolság munkájára, vagyis hogy megértsék, hogy bár a hivő nem e világból való, a világ világosságának kell lennie, és az Atyát dicsőítenie kell az emberek előtt. »

Az Eukarisztia ugyanis az Isten által egyszülött Fia halálában és feltámadásában az emberiséggel kötött örök szeretetszövetségnek szentségi jele, azaz benne megnyilvánul Istennek az egész emberiségre vonatkozó szent terve, amelyet Fiában akart elérni. Következőleg az egyházi közösség eukarisztikus liturgiájában csak úgy igazán « az emberiség egységének szentsége », ha az eukarisztikus liturgia nem üres jel, nem terméketlen jel, hanem hatékony jel, azaz elősegíti és eredményezi a testi-lelki emberi szükségletek kielégítését, amint a 41. philadelphiai eukarisztikus világkongresszus témája, « Az Eukarisztia és az emberi család éhségei », találóan kifejezte.

A liturgia s főleg az eukarisztikus liturgia hitelessége éppen azon fordul meg, hogy az imádkozó közösség egyben autentikusan emberi közösség is, illetve Isten tisztelete olyan őszinte és mély, hogy magában foglalja Isten egész teremtésének tiszteletét. Vagyis az Eukarisztiában résztvevők kemény vizsgának vetik alá magukat: az a Kenyér, amely az egész emberiség üdvösségéért adatott,

a liturgikus közösségen túl, de éppen általa, minden ember kenyerévé tud-e válni. Más szóval, liturgiát, főleg eukarisztikus liturgiát ünnepelni nagy kockázat: igazolja az istentiszteleten résztvevők őszinteségét, illetve leleplezi farizeus voltukat. Röviden, a liturgiának a Krisztus-közösség társadalmi munkájában kell kiteljesednie. Nem csoda, hogy az Egyház a modern világban c. zsinati lelkipásztori konstitúció elvárja, hogy az egyházi közösség legyen « az új ember nemzedéke, amely új emberiséget alakít ki » (30).

Tény az, hogy a helyi egyház, minél öntudatosabban és bensőségesebben eukarisztikus közösség, annál könnyebben és termékenyebben válik a szeretetszolgálat és az apostoli tevékenység közösségévé is. A megújuló liturgiának fel kell keltenie és táplálnia kell a hívekben társadalmi kötelezettségük tudatát és élését.

És éppen ebben nyilvánul meg az egyházi közösség teljes mivolta. Nem klub az egyház, amely elzárkózik a többitől, és az örök igazságok birtoklásában öntetszelgően elássa talentumait. Nem öncélú szervezet, hanem amint az Egyházról szóló zsinati konstitúció kifejezi: « Krisztusban mintegy szentsége, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének » (1). Mint ilyen az Egyház szolgálatra hivatott a nagy újjáépítésben, ahogy Az Egyház a modern világban c. zsinati konstitúció erre rámutat: « Krisztus meghalt és föltámadt, hogy megtörje a gonosz hatalmát, hogy a világ Isten tervei szerint újjászülessék és a teljességig eljuthasson » (2).

Ezért a liturgiát nem lehet elválasztani az élettől. A kettő elválaszthatatlanul egybetartozik A mindennapi élet tulajdonképpen a liturgia továbbfolytatása, szellemének élése. Ezért is bocsátja el az Anyaszentegyház híveit az eukarisztikus liturgia végén (az angol fordítás szerint)

ilyen szavakkal: « A szentmise véget ért; menjetek békével, szeressétek és szolgáljátok az Urat! »

Nem lehet vitás, hogy a helyi egyházi közösségek felépítése a legalapvetőbb teendők egyike. Ez azonban csakis a hivatásukra és szerepükre ráébredő püspökök, papok és világi hívek Krisztusban való egymásra találásának kommúniójában foganhat. Ebben a személyes kapcsolatban gyökerező élet- és munkaközösségben nemcsak a hivő emberi és keresztény létvalósága fejlődik, hanem a személytelen, tömegszerű gyülekezet helyén eleven keresztény közösség alakul ki, amely a merev és sablonos uniformizálás helyett kielégíti a jogos sajátos igényeket, és a kultikus cselekményben nem reked meg, hanem azt szeretetgyakorlatban és apostoli tevékenységben teljesíti ki.

VI. AZ EGYHÁZ IMÁJA ÉS A MAGÁNIMA KÖZÖTTI KAPCSOLAT

A liturgia mint az Egyház imája, ahogy az eddigiekből látszik, közösségi ima. Ezért tisztázni kell a magánimával való kapcsolatát.

Legjobb, ha először megértjük, hogy mi is a liturgia mint a Krisztus-közösség imája. Ezután körvonalazzuk a liturgia és a magánima viszonyát. Végül a liturgiának a keresztény lelkiséget alakító hatására mutatunk rá.

A liturgia Isten népének imája

A liturgia egyházközösségi cselekmény. Ezzel foglalkoztunk a III. fejezetben. Ebből következik, hogy nem magánájtatosság, hanem a közösség imája. A liturgiának ezt a közösségi jellegét a liturgikus konstitúció 26. pontja hangsúlyozza: « A liturgikus cselekmények nem magán-

funkciók, hanem az Egyház teljesítménye. Ezért annak végzése az egész Egyházra tartozik. »

Jó megérteni, hogy akik Krisztus oltáránál együtt vannak, nem véletlenül verődtek össze, és nem is valami átmeneti, múló célok és érdekek hozták őket egybe. A hivők együttléte a templomban tehát nem az utcai tömeghez hasonló csoportosulás. Az Isten-tisztelő Krisztus-közösség nem a moziban, színházban vagy futballmeccsen levő tömeg mása. A hívek azért vannak együtt, mert Krisztusban, főleg a keresztség révén, egybetartoznak, és együtt alkotják az Egyházat, Krisztus Titokzatos Testét. A liturgia pedig, amelyet végeznek, az Egyház-közösségnek élettevékenysége, a Fej és tagok együttes cselekménye.

A liturgiának ebből a közösségi jellegéből több következmény folyik.

(1) *Az Isten-tisztelet nem a papság kizárólagos dolga, hiszen a papság egyedül nem alkotja az Egyházat.*

Azzal azonban, hogy a miséző pap elvonult teljesen a hívektől messze eső oltárhoz, és hátat fordított nekik, azt a benyomást keltette, mintha mindaz, amit ott így végez, az ő kisajátított, egyéni tevékenysége volna. Az eukarisztikus liturgia közösségi jellege teljesen háttérbe szorult, ennek következtében elvesztette központi fontosságát, és a hivők magánájtatosságok végzésével foglalták el magukat. Erről részletesebben szólunk a következő fejezetben. A közösségi jelleg kiveszésének netovábbja volt a mellékoltároknál, még plébániai mise alatt is, az ún. magán- vagy privát misék mondása. Legfeljebb csak azt kérték, hogy ne « csengessenek », s így ne zavarják a főoltárnál végbemenő istentiszteletet.

Ezt a visszásságot a liturgikus megújulás fokozatosan helyreállította. Hogy az ún. magánmisékkel kapcsolatos félreértést megszüntesse, XII. Pius pápa 1958-ban a Szertartások Kongregációjával kimondatta, hogy a

« magánmise » elnevezés kerülendő. Mert hiszen privát mise valójában nincs is, az mindig közösségi cselekmény, akárhányan vannak is jelen. További fejlemény: az együttmisézés ősi gyakorlatának visszaállítása, amelyről a liturgikus konstitúció 57. pontja rendelkezik, gyönyörűen kidomborítja az eukarisztikus liturgia közösségi mivoltát.

Majd azzal, hogy lebontották az áldoztató rácsot, igazában megszűnt a lelkipásztor és a hívek egymástól való elválasztása. Az oltár új helye, a szembemisézö oltárnál a pap helyzete, a népnyelv használata és a miseimák együttes, illetve felváltva történő mondása, a hivők segédkezése az olvasmányok olvasásában, valamint a szentáldozás kiosztásában segített a liturgia közösségi végzésének visszaállításában.

Ebben a közösségi cselekményben — amely nem más, mint a tagok egyesülése a Fővel, Jézus Krisztusnak papi szolgálata húsvéti misztériumában, azaz az egyetlen imádkozó egyetlen imájában — tényleg kifejeződik az Egyház mint Egyház, és a liturgia résztvevőinek életében autentikusabban kinyilvánul a Krisztus-misztérium, ahogy erre a liturgikus konstitúció 2. pontjában utal.

(2) *A liturgia közösségi jellege okolja meg a részvétel kötelezettségét.* A hivő ugyanis nemcsak azért van ott, hogy egyházi parancsnak tegyen eleget, s így a halálos bűnt elkerülje. Ilyen gondolkodás igen fejletlen keresztény lelkületet tükrözne. A hivő azért vesz részt a liturgiában, mert főleg keresztsége révén odatartozik. « Vagy nem tudjátok, hogy mindnyájan, akik megkeresztelkedtünk Jézus Krisztusra, halálára keresztelkedtünk meg? » (Róm 6,3) emlékeztet Szent Pál. Vagyis a megkereszteltek egyesültek Vele húsvétjában, így rájuk tartozik annak megélése főleg az eukarisztikus liturgia megemlékezésében.

A keresztény tehát mint a hitközösség teljes jogú tagja a közösség ilyen fontos cselekményéből nem

hiányozhat, ott a helye. Vagyis a cselekvő részvétel keresztény létének követelménye. Gondoljuk csak el, hogy szüleink ünneplik aranylakodalmukat; akkor bizony az egész család, gyermekek és unokák, bármennyien vannak is, és bárhol laknak is, készülődnek és mennek, hogy ott legyenek minden áron, hiszen ez az ő családi ünnepük, s úgy érzik, hogy ebben részt kell venniök, onnét nem hiányozhatnak. Ugyanígy tartozik a Krisztus-hivő az egyházi közösség liturgikus gyülekezetébe, és onnét nem maradhat el — hacsak nem komoly okból — saját keresztény mivoltának meghazudtolása nélkül.

(3) A részvétel nem akármilyen részvétel: ez a liturgia közösségi jellegének egy másik követelménye. Mint ahogy az említett aranylakodalomban sem lehet akárhogyan viselkedni. Igen rosszul festene, ha a családi összejövetelen az egyik családtag mit sem törődnék a közösségi ünnepléssel, s elvonulna valamelyik sarokba, hogy kedvelt regényét olvassa. Hasonlóképpen valami lényegeset elmulasztana a hitközösségnek az a tagja, aki a szentmise ünneplése során beletemetkezne saját kedvelt imájába. Ami ugyanis ott végbemegy, nem egyéni, hanem közös ügy, *a jelenlévők együttes cselekménye. Ezért kell a részvételnek « teljes, tudatos és cselekvő » jellegűnek lennie*, mert ez illik a jelenlevőkhöz. Más szóval, a hivő nem « hallgatja » a szentmisét, nem nézi, nemcsak gyönyörködik a szertartásban, hanem a hit- és liturgikus közösség tagjaként végzi azt. Erre van hivatva « a papi nép » tagsága révén. Ebben lesz igazán valósággá keresztény mivolta. Vagyis imádkozza az Egyház imáját. Mint a Test tagja egyesülve a többi hittestvérekkel, és mindnyájan a Fővel, « a mi Urunk Jézus Krisztus által » dicsérik a mennyei Atyát.

« Imádkozzátok a szentmisét »: ez tehát a liturgikus megújulásnak Szent X. Pius pápától származó jelszava. Ennek megfelelően az Egyház lebeszéli a hivőt, hogy

magánimáját imádkozza a szentmise alatt. Akármilyen kedvelt ima is az, még ha a rózsafüzér is. XIII. Leó a rózsafüzérről írt enciklikáiban búcsúk biztosításával serkentette a híveket, hogy október hónapjában a szentmise alatt együttesen imádkozzák. VI. Pál pápa 1974-ben kelt, Mária-tisztelettel foglalkozó enciklikájában szintén buzdítja a híveket, hogy különösen október hónapban imádkozzák a rózsafüzért, de a liturgikus megújulás szellemében hangsúlyozta: « az azonban nem lehet a liturgia része... Hiba, ha azt a liturgia végzése alatt imádkozzák. Kár, hogy ez a gyakorlat itt-ott még mindig továbbél. »

Ez a « teljes, öntudatos és cselekvő » részvétel gyakorlatban úgy valósul meg, hogy a lelkipásztor és a hivők együtt imádkoznak, együtt énekelnek és együtt végzik a liturgikus cselekményt, mindegyik a maga sajátos szerepe szerint. Ami a nép nyelvén történő együtténeklést illeti, mi magyarok szerencsések vagyunk: ez nekünk a vérünkben van, hiszen évszázados nemzeti örökségünk és szokásunk az egyházi népéneklés. Éppen ezért nem kellett lázasan szorgoskodni liturgikus énekeskönyv összeállításán, mint pl. az amerikai egyháznak. Régebbi és újabb miseénekeink egyaránt a liturgia imáit és cselekményeit — glória, hiszekegy, felajánlás stb. — énekben fejezik ki, és így « a királyi papság » részvételének bensőségét nagyban emelik. Hiszen azt szoktuk mondani, hogy aki szépen énekel, kétszeresen imádkozik!

Liturgia és magánima viszonya

A magánimára vonatkozó megállapításokból valaki könnyen azt hiheti, hogy annak megszűnt jogossága. Pedig ez nincs így. Minden félreértés elkerülése végett a liturgikus konstitúció 12. pontja kimondja, hogy bár a liturgia elsődleges és központi cselekmény, az egyéni, azaz a személyes imát nem teszi feleslegessé.

Hogyan is tehetné. A közösségi, a liturgikus imát és az egyéni, személyes imát nem szabad egymás ellen kijátszani. A régi egyoldalúságból nem eshetünk újabb egyoldalúságba. Mind a kettő fontos és elengedhetetlen. Ezért a liturgikus ima nem ment fel a személyes imaélet alól, viszont a magánima nem teszi feleslegessé a liturgikus imát. A liturgikus részvétel annál bensőségesebb, minél inkább imádságos lelkűek a résztvevők, minél jobban elő vannak arra készülve és fel vannak rá hangolva. Az ebbeli felkészületlenség csak hátráltatja a liturgikus ima dinamikáját és hatékonyságát, mert az, aki imaéletével nem ápolja kommúnióját az Úrral, ebben az értelemben terhére van az imádkozó közösségnek. Viszont az is igaz, hogy a liturgia megtermékenyítheti az egyéni imaéletet. Tömeglélektani tény, hogy az istentiszteleti közösség lelkesítő és ösztönző hatással van a résztvevőkre, de az nincs igazolva, hogy aki egyéni életében nem szokott imádkozni, azt a közösség benső és tartós imaéletre tudja hangolni. *Csakis az egyén és a közösség kölcsönös egymásra hatásától lehet várni a hitélet és következőleg az imaélet megújulását és elmélyülését.*

Az elsőség azonban az Egyház imáját illeti. A liturgikus konstitúció 13. pontja nem hagy semmi kétséget efelől. Úgy rendelkezik ugyanis, hogy a magánájtatosságok, akár egyetemes, akár pedig helyi jellegűek, továbbra is jogosultak maradnak, amennyiben az illetékes egyházi hatóság jóváhagyta őket, megegyeznek a liturgikus időszak szellemével, és a liturgia forrásaiból táplálkoznak, illetve oda elvezetik a hivőket. Mindez azt jelenti, hogy például a rózsafüzér, amelynek imádkozására a pápák annyit buzdítottak, továbbra is jóváhagyott magánima marad, mert a fájdalmas, örvendetes és dicsőséges titkokon való elmélkedés a húsvét misztériumából táplálkozik, illetve oda elvezeti azt, aki megfelelően imádkozza. Úgyszintén a keresztút is megmarad elismert

ájtatosságnak, mert a Megváltó kínszenvedéséről, haláláról és feltámadásáról való elmélkedést Krisztus húsvétja ihleti, illetve az ilyen elmélkedés nagyon alkalmas arra, hogy annak ünneplésére előkészítse a hivőt. Ugyanezt mondhatjuk sok más jól ismert magánájtatosságról. Nem kétséges, a hivő akkor tesz legjobban, ha életét minél bensőségesebben átszövi olyan ima és ájtatosság, amelyet az egyetlen Imádkozó örök Imádsága ihlet.

Ebben a szellemben írta VI. Pál pápa az államtitkáron keresztül a latin-amerikai liturgikus konferenciának 1977-ben: « A latin-amerikai nép vallásosságának egyik jellegzetessége annak 'népies' mivolta. Ez arra utal többek között, hogy a hivők hite olyan formában fejeződik ki, amely nincs a liturgiával kapcsolatban, hanem a nép kulturális hagyományait tükrözi. Minden tökéletlensége ellenére a hitnek ez a megnyilvánulása autentikus értéket képvisel, és hiba volna elhagyni anélkül, hogy megfelelőt adnánk helyébe. Inkább tanulmányozni kell, meg kell ismerni, értékelni és meg tisztítani mindattól, ami nem helyes benne. Szolgáljon alapul az evangélizáláshoz, amely segítheti, hogy fejlődjék, és így a liturgiához vezessen. A népi hit formái és ájtatosságai gyakran a liturgia helyettesítésére jöttek létre, mert az annyira távol állt a nép megértésétől és nyelvétől. De ha helyesen megtisztítják, ezek a népi vallásos gyakorlatok a liturgia alapjává válhatnak. »

Maga a liturgikus konstitúció a 35,4) pontban ajánl ilyen ájtatosságot igeszolgálat néven. A kiengesztelődés szentségének egyik szertartásába pedig, ahogy már említettük, beleépített az Egyház ilyen ájtatosságot bűnbánati szolgálat néven. Mindkettő eredetileg magánájtatosság, vagyis nem az Egyház hivatalos, nyilvános istentiszteletre. De mivel felépítésük sokban hasonlít a liturgiához — bevonulás, ének, olvasmányok, prédikáció, elmélkedés, könyörgések, ének és áldás —, ezért *paraliturgikus*

ájtatosságnak nevezzük őket. Fő céljuk a liturgiára való előkészítés, illetve szellemének ébren tartása. Láthatjuk tehát, hogy az Egyház nem törli el a magánájtatosságot, és nincs ellene a privát imának. Éppen ellenkezőleg! Fontosnak tartja, mert a liturgia bensőségesebb megélését előmozdítja.

A fő dolog az, hogy mindegyiket a maga helyén és a maga idején kell végezni. Ez azt jelenti, hogy *a liturgia végzése közben magánimának és ájtatossággyakorlatnak nincs helye.* Azt már említettük, hogy az Egyház határozottan ellenzi, hogy a rózsafüzért a szentmise alatt végezzék. Hogy ez mennyire az Egyháznak az álláspontja, már az 1958. szeptember 2-án kelt, az egyházi zenéről és a liturgiáról szóló utasításból is kitűnik. Miután a rendelet első pontja megkülönbözteti egymástól a liturgikus cselekményt és a jámbor, ájtatossági gyakorlatokat, a 12. pont azt írja elő, hogy a kettőt ne keverjék össze és a nem liturgikus gyakorlatok ne kapjanak helyet a liturgikus cselekmények alatt. Azokat vagy előtte, vagy utána végezzék. Az Egyház tehát azt akarja, hogy a liturgia legyen az, aminek lennie kell: Isten népének, az Egyháznak nyilvános, közös imádsága.

A lelkipásztorra vár, hogy az Egyháznak ez a gondoskodása a hitközösség gyakorlatává váljék. Nem szabad elfelednie, hogy tanítói és nevelői feladata is van. Természetes, hogy mindig tapintatosan és körültekintően kell eljárnia. Különösen az idősebbek felé kell mutatnia rendkívüli megértést, hiszen nem könnyű megváltoztatni hosszú életen át megszokott vallásgyakorlatokat. Viszont a lelkipásztor mégsem hallgathat. A közösségi liturgiára kell mindenkit rászoktatni, s ebben az esetleges félreértés kockázatát is vállania kell.

A liturgia elsőségének megfelelően a zsinati liturgikus reform elfogadása után hamarosan elmaradt vasárnap a plébániai misék után adott ünnepélyes szentségi áldás,

amely igen el volt terjedve az Egyesült Államokban. Könnyen belátható, hogy a szentmiséhez nem szükséges, de központi mivoltának ártása nélkül nem is lehet, ezért nem is szabad hozzácsatolni szentségi áldást. Aki ezt csinálja, elárulja, hogy nem érti meg, hogy mit is cselekedett az eukarisztikus liturgiában magában.

Ebben az időben ugyanígy elmaradt az ún. Leó-imádság is. Bármennyire kedves és népszerű volt is, mégsem való bármit is hozzácsatolni az eukarisztikus liturgiához. Hiszen mindaz, amit ebben az imában kértünk, belefoglalható a szentmisébe magába vagy az egyetemes könyörgésekbe. A misébe kell beleilleszteni Isten népének a könyörgését, nem pedig a mise után hozzáadni külön imádság formájában. Az Egyház azt akarja, hogy a liturgia legyen az, aminek ténylegesen lennie kell, vagyis az Egyház nyilvános, közös imája. És ahhoz pótlólag nem szabad semmit sem hozzáadni, mintha az hiányos lenne, illetve kiegészítésre szorulna.

Mindennek alapján mondhatjuk, hogy a Krisztusmisztériumnak a húsvétban való összefoglalása és a liturgiával való szentségi azonosítása mellett a II. vatikáni zsinatnak harmadik nagy érdeme, hogy öntudatosította a liturgia központi valóságát, és visszaállította annak közösségi végzését.

Liturgia és keresztény lelkiség

Ha a liturgia az Egyháznak központi cselekménye és egyben közösségi tevékenysége — olyannyira, hogy a magánimát megelőzi, sőt ez csak akkor elfogadható, ha a liturgia szelleme hatja át —, akkor nem érhet senkit váratlanul az a kijelentés, hogy a liturgia a keresztény lelkiség fő alakítója. Ezt különben a liturgikus konstitúció 14. pontja külön meg is állapítja: « a liturgia az

első és nélkülözhetetlen forrás, amelyből a hívek az igazi krisztusi szellemet merítik. »

Hogy ezt kellőleg megértsük, a keresztény lelkiség mibenlétével kell tisztában lennünk. Ez pedig bensőleg összefügg a keresztény léttel magával. Ezért ezzel kezdjük.

A keresztény lét röviden nem más, mint « az új ember » (Ef 4,25) léte, mert magára öltötte Krisztust (Gal 3,27), ennélfogva Krisztussal él sorsközösségben (Zsid 3,14), azaz Krisztus él benne (Gal 2,20).

Következőleg *a keresztény lelkiség ennek a keresztségben vállalt Krisztus-követésnek öntudatos megélése a mindennapokban, a keresztségben egész életre vállalt konverziónak állandó élése.* Más szóval, a keresztény igyekezete, hogy « a Lélek szerint » Gal 5,16) éljen, és így « méltó legyen hivatásához » (Ef 4,1). Törekvés, hogy a Lélek erejével (Róm 8,23) « meglett emberré lehessünk, Krisztus teljességének mértékében » (Ef 4,13), hogy a Krisztus Urunk istenfiúságában való részesedés révén mi is mondhassuk: « Atyám! » Röviden, a keresztény lelkiség a Krisztus-misztérium megélése.

A keresztény életet már Szent Pál a Krisztus-misztérium kategóriájában (Róm 6,2-11; 2 Kor 4,10-12 és Kol 2,12) fejezi ki. A II. vatikáni zsinat, amely ezt a szemléletet visszaállította, állandóan visszavisszatér a keresztény lét húsvéti jellegének a tényére. Például a liturgikus konstitúció 12. pontja 2 Kor 4,10-12 alapján emlékeztet, hogy a keresztény lelkiélet abban áll, hogy Krisztus halálát hordjuk testünkben, hogy így élete is megnyilvánuljon emberi valónkban. Az Egyház a mai világban c. konstitúció 22. pontja pedig rámutat, hogy a keresztény elkerülhetetlenül össze van kapcsolva a húsvéti misztériummal, s élete Krisztus halálára van mintázva, hogy így feltámadásában is részes lesz. Mivel az embernek a húsvéti misztériumban való részvétele any-

nyira lényeges, ugyanaz a pont még azt is állítja, hogy minden embernek megvan a módja, hogy azzal kapcsolatba kerüljön: « Mivel Krisztus mindenkiért meghalt, s mert minden embernek végső hivatása egy és isteni, hinnünk kell, hogy a Szentlélek minden embernek megadja a lehetőséget, hogy a húsvéti misztériumban részesülhessen. »

Mindez azt jelenti, hogy a keresztény élet és annak életerős növekedése nem képzelhető el anélkül, hogy az emberben is be ne teljesedjék Krisztus Urunk halála és feltámadása. Vagyis a keresztény hivő csak annyiban az, amennyiben napról napra meghal a bűnnek, régi énjének, valamint újra és újra feltámad az új, krisztusi életben. Következőleg a keresztény élet állandó részvétel és formálódás a húsvéti misztériumban.

Mindazoknak, akik nem voltak kortársai a történeti húsvétnak, a liturgiában nyílik alkalmuk az örök húsvét személyes átélésére. Tehát a liturgia mint Krisztus halálának és feltámadásának hatékony megjelenítése a keresztény lelkiség fő alakítója, hiszen a keresztségben vállalt konverzió, azaz a húsvéti átformálódás napról napra való tudatos megélése elengedhetetlen feltétele annak, hogy a keresztény hivőkben kiformálódjék és kiteljesedjék maga Krisztus (Gal 4,19; Róm 8,30).

Az Egyház érthetően erre összpontosítja szolgálatát. A püspökök lelkipásztori hivatásáról szóló zsinati dekrétum 15. pontja előírja, hogy a püspök egyik fő gondjának kell lenni, « hogy a hivő egyre bensőségesebben ismerje és élje a húsvéti misztériumot az Eukarisztiában ». A papneveléssel foglalkozó zsinati dekrétum pedig 8. pontjában meghagyja a papoknak, hogy a húsvéti misztériumot nemcsak saját maguk lelki életéért kell élniök, hanem azért is, « hogy tudják, hogyan vezessék abba be a népet, amely reájuk van bízva ».

Amikor tehát az Egyház-közösség a liturgiában, főleg az Eukarisztiában megemlékezik Krisztus Urunk haláláról és feltámadásáról, akkor tulajdonképpen átengedi magát annak kereszténnyé, azaz új emberré formáló és elmélyítő erejének. A liturgikus közösség tagjai hiszik, hogy a szabadító és az embereket népévé összehívó és összegyűjtő Úr Jézus köztük és velük van, és részesülnek mindeneket újjáteremtő húsvétjában. Innen van az, hogy a liturgiában való részvétel a hivő számára nem csupán vasárnapi és ünnepnapi kötelesség, hanem a keresztény élet magától értetődő velejárója is. Igen fontos tehát, hogy a hívek ne csak a liturgia külső szertartását ismerjék, hanem megértsék, hogy valójában mit is csinálnak ottan, ahogy a liturgikus konstitúció 11. pontja ezt kifejezetten megkívánja. A Krisztus-misztérium ugyanis csak így tudja egész énjüket megérinteni és áthatni. Ezért van nagy szükség olyan kiadványokra, mint például ez is, amelyek az Egyház liturgikus életébe, a keresztség élésébe adnak bevezetést. A hivőnek pedig észre kell vennie, hogy az ilyen kiadvány nem arra való, hogy egyszer átolvassa, utána pedig félretegye, hanem tartalmánál és céljánál fogva arra hivatott, hogy alapos átolvasás után keresztény életünk « kísérője » maradjon; vagyis az az igénye, hogy a hivő többször kezébe vegye, olvasgassa, elmélkedve megértse, és mindennapos éltében megvalósítsa.

Felhívjuk azonban a figyelmet, hogy itt nem « liturgikus lelkiség »-ről van szó, hanem a liturgiáról mint a lelkiség forrásáról, fő alakító tényezőjéről. A teljesebb megértés kedvéért talán jó lesz rámutatni arra, hogy lényegében csak egyetlenegy « lelkiség » van, amely Isten népe minden tagjára kötelező: « Ugyanazt a lelkületet ápoljátok magatokban, amely Jézus Krisztusban volt » (Fil 2,5). De ebben az alapvetően egységes Krisztus-követésben különleges karizmák, sajátos hivatások

és bizonyos történelmi szükségletek szerint különböző módok és utak vannak a keresztény lelkiség élésére. Így beszélünk bencés, ferences, domonkos, kármelita, jezsuita stb. lelkiségről; vagy akár papi lelkiségről és a világi hívek lelkiségéről. A Krisztus-misztériumot más « stílus »-ban élte meg Magyarországi Szent Erzsébet, Avilai Szent Teréz, Bosco Szent János vagy Lisieux-i Kis Szent Teréz.

A liturgia nem annyira a lelkiség stílusát szabja meg, hanem inkább annak gyökere és éltető forrása. Vagyis a liturgia, ahogy a liturgikus konstitúció 2. pontja tanítja, « járul hozzá a legnagyobb mértékben ahhoz, hogy a hivő élete megvalósítsa és mások számára is nyilvánvalóvá tegye Krisztus misztériumát. » Akármilyen stílusú is a lelkiség, a liturgiában van alapja és növekedésének kiapadhatatlan tápereje. Hiszen benne olyan nagyszerű együttesben megtalálhatók az autentikus keresztény lelkiség alkotó elemei. *A liturgia* — az előző századok lelkiségének erősen individualista, öncélúan ájtatossági és pietisztikus, valamint a világszolgálatot háttérbe szorító jellegét kiigazítva — *Krisztus-központiságú, egyházi-közösségi jellegű, szentírási ihletettségű, szentségi, főleg eucharisztikus jellegű és inkarnációs, valamint eszkatológikus telítettségű életgyakorlat.* Ezért a liturgiát a lelkiéletre törekvő hivők nem nélkülözhetik.

VII. AZ EGYHÁZ LITURGIÁJÁNAK JEL MIVOLTA

A Krisztus-misztérium a maga teljes valóságában ott létezik az Atya jobbján, az eszkatológikus beteljesülésben, ahol a mennyei liturgiában, ahogy fentebb fejtegettük, szüntelenül folyik tovább. Itt a földi téreken a

zarándoksorsban, a történelem egymást követő századaiban ez a fönséges misztérium az Egyház liturgikus életében jelenül meg és hat tovább. Hogyan lehetséges ez? Természetesen emberi módon. Ezért mondjuk, hogy az Egyház liturgiája szükségszerűleg jel jellegű. Mit jelent ez?

Lépésről lépésre haladunk ennek megválaszolásában. Elsősorban a liturgia jel mivoltával kell foglalkoznunk, ezért tárgyaljuk a Krisztus-misztérium szentségi megjelenítését. Mivel pedig a jel önmagában kultúrjelenség, ezért kell a liturgikus jel és a kultúra összefüggéseire kitérnünk. Ezután ennek az összefüggésnek egyik következményét, a liturgikus jelek történelmi változásait vázoljuk fel.

A liturgia szentségi megjelenítése a Krisztus-misztériumnak

Rögtön azzal kezdjük: *felhívjuk a figyelmet arra, hogy megjelenítésről beszélünk, nem pedig megújításról.* Krisztus papi áldozata ugyanis nem újulhat meg. Éspedig azért nem, mert élő Istenként « él és uralkodik » az Atya jobbján, s így nem halhat meg újra. De nem is kell megújulnia, hiszen tökéletes áldozat volt, így tehát semmi szükség utólagos kipótlására vagy kiegészítésére.

Az eukarisztikus liturgiában tehát — hogy mint eddig, ezúttal is csak erre összpontosítsuk figyelmünket — Krisztus áldozata megjelenül. Ez az, amit a katekizmusban tanultunk: a szentmise az újszövetség áldozata, amelyben Jézus Krisztus vérontás nélkül áldozza fel magát mennyei Atyjának. A « vérontás nélkül » kifejezés éppen azt jelenti, amit mondottunk, hogy ti. nem megújításról van szó, hanem megjelenítésről. Ne feledjük továbbá, hogy a szentmisében a Krisztus-misztérium megjelenítésére nem Krisztus Urunknak van szüksége, hanem követőinek, híveinek, éspedig azért,

hogy mint a Krisztus-közösség tagjai Fejük Isten-tiszteletéhez csatlakozhassanak, és részesévé válhassanak megváltó húsvétjának.

Miért tud megjelenülni? Azért, mert a megváltó Krisztus-esemény nem csupán történeti tény. Ha csak az lenne, akkor nem tudna megjelenülni. Vegyünk csak egy példát: az 1933-ban megrendezett gödöllői világdzsembori történeti esemény, s mint ilyen nem újítható meg, és nem is jeleníthető meg, mert teljesen a múltba tartozik. Lehet rá gondolni, emlékeit felidézni, az eseményeket megörökítő filmeket élvezni, de nem lehet megjeleníteni, mert ma már nem létezik. *Krisztus húsvéti tette* azonban, amint már kifejtettük, *nemcsak történeti tény, hanem időtállóan folyik tovább a mennyei szentélyben.* Tehát örökké létező valami, ezért az idő és tér egy helybe és egy időbe lefoglaló kategóriáitól mentesen bárhol és bármikor meg tud jelenülni, és üdvözítő hatékonyságát árasztani a hitgyülekezetben.

Hogyan jelenül meg? Emberi módon, azaz látható és tapasztalható eseményként, jelek és cselekmények formájában.

Ez nem újság számunkra. De ha nem volnánk eléggé tudatában, antropológusok és teológusok egyöntetű megállapítása, hogy *az ember jelkészítő lény*, öntudatára ébreszt ennek a mindennapi gyakorlatnak. Hogy az ember jelalkotó lény, az azt jelenti, hogy veleszületett igénye, alapvető szükséglete, hogy szavakkal, gesztusokkal, mozgással, zenével, ruhákkal stb. kifejezze gondolatait és érzelmeit, azaz örömét és bánatát, gondját és vágyait stb. Röviden: mindazt, ami és aki.

Hangsúlyozzuk, hogy a jelhasználat nem valami mesterséges, véletlen vagy ráerőszakolt tulajdonsága az embernek, hanem földi, evilági valóságának velejárója. Ha jelekkel, amelyeket reggeltől estig szüntelenül használ, nem tudná önmagát kinyilatkoztatni, megtestesíteni,

akkor talány és rejtvény maradna egyik ember a másik számára. De a jelek segítségével felveszik egymással a kapcsolatot, kiépítik azt, és egymás társává lesznek. A jelkészítés és jelhasználat emberi mivoltunk követelménye. A jel antropológiai meggyökerezése tehát nyilvánvaló.

A jelkészítő ember ugyanakkor természeténél fogva ünneplő lény is. Erre utal Jan Huizinga, a jeles holland kultúrtörténész, amikor éppen ennél az alapvető sajátosságánál fogva az embert « homo ludens »-ként határozza meg. Mert az ember igényli, hogy létének jelentős eseményeit, valamint kiemelkedő állomásait és fordulatait övéivel megünnepelje. Gondoljunk csak a keresztelői lakomára, a lakodalomra, a halotti torra, születésnapra, névnapra, házassági évfordulóra, farsangra, nemzeti ünnepekre, illetve ezeken az ember számára annyira fontos napokon rendezett boldog, örvendező hangulatú ünneplésre. Ezek a vacsorával, pohárköszöntéssel, virágcsokros és ajándékozó kedveskedéssel, zenével, tánccal és dalolással megtartott társas összejövetelek, mulatságok, bálok és bankettek — mind emberi jelek, illetve jelcselekmények, a különböző alkalmakhoz illően élvezetes programmá és vidám műsorrá összeállítva — híven tükrözik az embernek ezekhez a napokhoz fűződő érzelmeit, sorsára vonatkozó értelmét és irányító hatását, kifejezik életfelfogását, világnézetét, egész énjét.

Mielőtt azonban tovább megyünk, a mondottak alapján összegezzük a jel jelentését. Mi tehát a jel? *A jel szó, gesztus, valami tárgy, dolog, cselekmény, amellyel az ember közli, érthetővé teszi önmagát, és kapcsolatot teremt világával.* A szó, beszéd az emberi megnyilatkozás legelső és legfontosabb jele, mert gondolatot közöl. Elsősorban ezzel teszi magát az ember érthetővé. Erre utal a közmondás: néma gyereknek anyja sem érti a szavát. Az emberi gesztus gazdag változatosságú.

A kalaplevétel például a másik megtisztelésének a kifejezése, a barátság jele. A kézfogás a barátság szimbóluma vagy az üzlettársak megállapodásának véglegesítése. Ha mutató ujjunkat a szánkra tesszük, azt mondjuk, hogy csendben kell maradni, hogy hallgatni kell, nem szabad beszélni. A mutogató ember jelzi, hogy nem ért, vagy hogy nem tud beszélni, vagy hogy mindkettő: süketnéma. Ha fejünket rázzuk, az nemtetszést jelent, nemleges válaszadás a kérdésre. A tárgy, dolog, amelyet az ember használ önkifejezésre, lehet száz- és ezerféle. Az ajándék, pl. szép virágcsokor, elismerésnek, hálás köszönetnek, tiszteletnek és szeretetnek beszédes kifejezője. Különleges ruha vagy öltözék szintén ebbe a kategóriába tartozik. Hófehérke a szépség és az ártatlanság megjelenítése. Az ajándékot osztogató Mikulás a jószívűség, a jóviselkedés megjutalmazásának megszemélyesítője, a virgácsot hozó Krampusz ellenben a megfegyelmezésnek és a büntetésnek a megtestesítője. A cselekmény is önkifejező és önajándékozó erejű. A mosoly örömet és boldogságot hirdet. A könnyhullatás örömnek vagy bánatnak és szomorúságnak a megnyilatkozása. A kisgyermek sírása jelzi, hogy éhes, hogy fáj neki valami, hogy nincs rendben. A dalolás jó kedvre, nagyszerű hangulatra vall. Az együttétkezés nemcsak az éhségnek a lecsillapítása, hanem asztaltársaság, barátság megjelenítése, összetartozás és közösség megnyilvánulása. Összegezve, a jel az ember egyedüli, a természettől kiszabott önkifejezése, legbenső énjének a külső világgal való kapcsolatát teremti meg, s így a normális társas életnek abszolút feltétele és nélkülözhetetlen mindennapi eszköze.

Ugyanígy a testből és szellemből összetett ember természetéből adódik, hogy Istenével való kapcsolatát is emberi módon, jelek segítségével keresse és valósítsa meg. Isten önmagában ugyanis nem tapasztalatunk tárgya. Csak azt tudjuk megtapasztalni, amit emberi érzé-

keinkkel fel tudunk fogni. Ezért elengedhetetlen szükségünk van jelekre. Az összehasonlító vallástudomány tanúsítja, hogy ez az emberiségnek egyetemesen közös tulajdonsága.

Ősidőktől fogva az ember Istenével emberi módon, jelek utján igyekszik kapcsolatot teremteni. *A megváltó Krisztus-misztériumot csak jelek tudják megtapasztalhatóan emberi közelségünkbe hozni, illetve csak jelek révén tudjuk Isten tiszteletét kifejezni.* Ezeket az embert és világát a természetfeletti valósággal összekötő emberi megnyilatkozásokat *hitjelnek, vallásos szimbólumnak* nevezzük. Hogyan határozható meg ezek után a hitjel? Ez lehet szó, gesztus, tárgy, illetve dolog, esemény, személy és ezek együttese, amely emberileg érzékelhető és felfogható módon Istenre utal, Hozzá vezet, Istennek a történelemben véghezvitt üdvözítő munkáját felfedi, és lehetővé teszi az ember számára, hogy Isten tiszteletét elvégezze, és Vele kommúnióját keresse.

A legismertebb vallásos szójel az imádság. A dicsérő, hálaadó, engesztelő és kérő ima egyik emberi módja annak, hogy a hivő Istenével kiépítse benső kapcsolatát, hogy Őt imádja, áldja, magasztalja, Neki hálát adjon, áldását és segítségét leesdje. A leggyakrabban használt gesztus mint hitjel a keresztvetés, a térdhajtás és az imádságra összekulcsolt kéz. Ezekkel az ember megvallja hitét Istenben és Fiában, Jézus Krisztusban. A legkiemelkedőbb dolog, illetve tárgy mint vallásos jel elsősorban maga a teremtett világ. Benne minden Istenre utal (Róm 1,20). Továbbá a szentelt víz, amely Istennek minden rossztól megóvó hatalmát és megtisztító, újjáteremtő erejét jelzi. Az égő gyertya Krisztust, a világ világosságát, a krisztusi hitet szimbolizálja. A kenyér és a bor az életnek, a kommúniónak a kifejezője.

A személyi és közösségi hitjelek közül meg kell említeni az Ószövetség választott népét, amely Isten és em-

ber találkozásának és együttműködésének a megszemélyesítője. Az Atya központi nagy jele a megtestesült Isten Fia, Jézus Krisztus, aki « a láthatatlan Isten képmása » (Gal 1,15); vagyis emberi formájában jelen van Isten maga. Ezért is mondta: « aki engem lát, látja az Atyát is » (Jn 14,9). Isten és ember csakis Benne és Általa tud egymással kapcsolatba kerülni: « Ő az Újszövetség közvetítője » (Zsid 9,15). Benne az üdvözítő Isten jósága és megváltó szeretete vált láthatóvá és elérhetővé (Tit 3,4). Ez elsősorban húsvéti tettében lett valósággá, ahogy ezt már kifejtettük.

Ennek az üdvözítő Istenember Krisztusnak pedig az Egyház a jele a földön. Mennybemenetele után az Egyházban, ebben a látható Krisztus-közösségben tudja elérni az egymás után következő nemzedékeket és ezeknek közölni az üdvösséget. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy ahol az Egyház prédikál, ott valójában Krisztus prédikál; ahol az Egyház keresztel, ott igazában maga Krisztus keresztel; ahol az Egyház áldást oszt, ott tulajdonképen Krisztus ad áldást; ahol az Egyház üdvösséget közöl, az Krisztustól ered, és végeredményben Ő adja azt. Az Egyháznak ezt a jel jellegét a II. vatikáni zsinat az Egyházról szóló dogmatikus konstitúciójában bibliai képekkel írja le. Így az Egyház akol, amelynek Krisztus a pásztora; szántóföld, amelyet Krisztus művel; szőlő, amelynek Ő a szőlőtöve, és így az Ő élete kering benne; ház amelynek Ő a szegletköve; test, amelynek Ő a feje. Mindez azt akarja mondani, hogy az Egyházban Krisztus üdvözítő tevékenysége, megváltói munkássága valósul meg emberi formában. A nyáj, a szántóföld, a szőlő, a ház és a test az Úr Krisztus érezhető, tapasztalható, evilági megjelenése.

Azokat a hitjeleket, amelyek a láthatatlan megváltó isteni szeretetnek látható jelenléte és hatékony közvetítője, hagyományosan szentségnek nevezzük. Így Jé-

zus Krisztus az Atya szentsége, mert Isten üdvözítő szeretetének « teljessége Benne lakik » (Kol 1,19). Az Atya örök terve Benne valósul meg (Ef 3,11), ami végeredményben nem más, mint « az új és örök szövetség », Isten és ember szeretetkommúniójának létrehozása. Ugyanígy az Egyház Krisztus szentsége, mert a megdicsőült Úr Jézus húsvétja benne válik üdvözítő jelenné és lehet az emberé. Ezt a hagyományos hitet a II. vatikáni zsinat az Egyházról szóló konstitúciója 48. pontjában újra megvallja: « Amidőn föltámadt halottaiból, elküldte tanítványaira éltető Lelkét, és általa az üdvösség egyetemes szentségévé tette önnön Testét, az Egyházat. Most az Atyának jobbján ül, és folyamatosan munkálkodik a világban, hogy elvezesse az embereket az Egyházba,általa szorosabban magához kösse őket, saját testével-vérével táplálja, és részeseivé tegye a saját megdicsőült életének. » Következőleg az Egyház akkor igazán Egyház, amikor « az üdvösség egyetemes szentsége »-ként működik, azaz látható, földi, evilági, emberhez alkalmazkodó jelként Krisztus akaratából megváltó húsvétját közli.

Ez az Egyház élete. Az egyes szentségek, amelyeknek számát a középkorban véglegesítették hétben, igazában az Egyház életmegnyilvánulásai, mert az emberélet hét sorsfordulóján (születéskor, felnőtté serdüléskor, betegségben, halálban stb.) a krisztusi megváltást nemcsak jelzik, hanem közlik is. *Az egyházi közösségnek ezt az üdvösségünneplését és -közlését, amely jelcselekményekben megy végbe, nevezzük az Egyház liturgikus életének*; az ennek végzésében használt jeleket pedig liturgikus jeleknek hívjuk.

Lényeges megértenünk, hogy ezen a földi lét megkívánta módon, emberi módon kapcsolódik bele a Krisztus-közösség az egyszer s mindenkorra végbevitt és a mennyei szentély örök jelenében folytatódó krisztusi

liturgiába. Következőleg a liturgikus jelek megértése, illetve átélése igen fontos. Mivel a liturgikus jelek végeredményben a mindennapos életből valók, annál jobban meg tudjuk őket érteni, minél inkább átéljük azok mondanivalóját a mindennapos használatban és az emberélet ünnepléseinek tapasztalatában. Ezért a katekéták azt a pedagógiai szaktanácsot adják, hogy a hívekkel elsősorban az emberélet alapvető élményeit — születés-halál, növekedés-elöregedés, egészség-betegség, világosság-sötétség, szabadság-szolgaság, egyedüllét-közösség, önzés-szolgálatkészség, várakozás-beteljesülés, tűz-víz, kenyér, illetve a közös étkezés, bocsánatkérés-megbocsátás stb. — öntudatosítsuk. Figyelemreméltó, hogy a gyermekek részvételével tartott misékre vonatkozó egyházi rendelkezés is nyomatékosan rámutat arra, hogy a szentmise megismertetésében és az első szentáldozásra való előkészítő oktatásban a gyermekekkel elsősorban ismertessük meg és értessük meg azokat az emberi valóságokat és értékeket, amelyek az Eukarisztia ünneplésében megvannak: a közösségi cselekmény, egymás üdvözlése, bocsánatkérés és megbocsátás, köszönetmondás, közös étkezés stb. Vagyis nem száraz fogalmakat tanítunk, hanem emberi élményben ismertetjük meg velük az ünneplés elemeit, s így jobban fel tudják fogni azok üdvtörténeti vonatkozásait. Amint látjuk, alapvető lelkipásztori teendő az, hogy fölébresszük híveinkben Isten önmagunkban és a világban való jelenlétének tényét és élményét, s hogy ráneveljük őket a jelek és szimbólumok jobb felismerésére és megértésére, amelyek azt az isteni jelentétet emberi közelünkbe hozzák és közvetítik.

Viszont mégis igaz, hogy a liturgikus jelek csak a hitközösségben válnak autentikus jellé, és csak a liturgiában magában lesznek jelentéssel telivé. Ott válnak csak igazán érthetővé, s ezért van az, hogy a hivő, a « beavatott » Isten népe jobban felfogja benső valóságukat,

mint pl. a vallásantropológia tudósa, akinek ezek tanulmányozása szakmájába tartozik. Aki nem hittel közelíti meg őket, annak nem sokat mondanak, nem sokat « jeleznek ». Az egyházi közösség hitélményében a hivő (akár tudós, akár nem) egészen közel tud férkőzni a hitjelek benső tartalmához, míg a nem hivő tudós minden igyekezete ellenére csak tisztes távolságig juthat el hozzá. A hitjel, a hitcselekmény, azaz a szentség csak a hivőnek jeleníti meg és közvetíti Istennek Jézus Krisztusban megnyilvánuló üdvözítő szeretetét.

Jel és kultúra összefüggése

Az emberéletre a kultúra kitörölhetetlenül rányomja bélyegét. A keresztény életre való kihatása is nyilvánvaló. Például a hit kifejezése, az Egyház tanításának megfogalmazása magán viseli a gondolkodási formáját annak a kornak, amelyben keletkezett. Ugyanígy az Egyház liturgikus élete is tükrözi a különböző korok kultúrhatásait. Hiszen a jel, amelyet a liturgia használ, önmagában kultúrjelenség, s így érthető, hogy a liturgia és a kultúra kapcsolata adott tény. Ezért kell vele foglalkozni.

A liturgia, röviden, hitélmény közösségi cselekményben. Míg a hittételekben, az ún. dogmákban a hit szavakba öntve fejeződik ki, a hivő erkölcsi életében a mindennapos életgyakorlatban nyilvánul meg, ugyanaz a hit az Egyház liturgikus életében ünneplés formájában lesz valósággá, és ebben az istentiszteleti szertartásban hagyományozódik át egyik nemzedékről a másikra. Mivel ez a hit egyetemes, azaz mindenhol ugyanaz, ebből a szempontból a liturgia is egyetemes, az egész Egyházban egy és ugyanaz. Viszont a hivő nép hite az ünneplés cselekményeiben fejeződik ki, amelyek magukon viselik sajátos helyük és sajátos kultúrájuk adottságait. Ezért mondhatjuk, hogy *a liturgia, bár egyetemes és minden kultúra*

felett áll, ugyanakkor azonban különböző kultúrában, a hivő nép adott kultúrájában ölt testet. Vagyis a liturgia egyetemes és egyben helyi valóság. Az egy és ugyanazon Krisztus-misztérium ünneplése különböző korok és helyek kultúrformáiban megy végbe.

A kereszténység első századaiban a liturgia lényegében mindenütt egyforma volt, de központi irányítás hiányában elsősorban a helyi egyház ügye és dolga volt, s így változatosság uralkodott. Ennek szép példáját jegyezte fel Eusebius Egyháztörténelmében (5,24). Amikor a II. század közepén Polikárp szmirnai püspök meglátogatta Anicetus pápát, Róma püspöke és a kisázsiai püspök különböző kultúrvilágot képviselt. De amikor a pápa meghívta a püspököt templomába, hogy vezesse az Eukarisztia ünneplését, semmi nehézség sem merült fel, mert a szentmisét lényegében ugyanúgy celebrálták, bár egyes szertartásai biztosan különböztek. Az egység és a különbözőség, az egyetemes és a helyi szépen megférték egymással.

Konstantin császár türelmi rendelete után a kereszténység rohamosan terjedt, az egyházi közösségek megsokasodtak, és egyes pátriarkátusok, egyes kultúrterületre kiterjedő egyházkerületek kezdték a liturgiát szabályozni. Így pl. Antiochia központtal a görög nyelvű liturgia,Alexandria központtal az egyiptomi, illetve a kopt és az etióp liturgia, Nyugaton Róma központtal a latin nyelvű liturgia alakult ki. Magában a római egyházban frank területen a gall rítus, az ír és a brit szigeteken a kelta rítus, Spanyolországban a mozarab rítus, és magában Milanóban az ambrózián rítus fejlődött ki. Az egyetemes hit és a sajátosan helyi liturgikus megnyilatkozás nem ellentmondás, hanem kultúrális szükségesség.

A XI. századtól azonban erős centralizáció kezdődött a római egyházban, ami természetesen a liturgiára is kiterjedt. Ebben a mindent központosító törekvésben

a helyi kulturális igények háttérbe szorultak. Erre az uniformizálási folyamatra a trentói zsinat tette rá a koronát azzal, hogy a liturgikus életet a maga sablonos egységében megmerevítette.

Századok elmúltával a II. vatikáni zsinat elismerte a helyi, nemzeti kulturális adottságok jogait, és a liturgiában a kulturális alkalmazkodás kimondásával korszakalkotó munkát végzett. Ezzel a következő fejezetben foglalkozunk.

Itt inkább szemléljük *a centralizálás és az alkalmazkodás problémáit. Ez rögtön felmerült, mihelyt a kereszténység kilépett a zsidó kultúrkörből, amelyben született, a pogány világba.*

Amint az Apostolok Cselekedetei 10. fejezete leírja, az Úristen a joppei látomásban tudtára adta Péternek akaratát, amelyet az apostol meg is értett, és amikor Isten hozzá küldte a cezareai Kornéliusz pogány századost, zsidó létére megvallotta előtte: « nekem Isten tudomásomra hozta, hogy egy ember sem nevezhető közönségesnek vagy tisztátalannak... Isten nem személyválogató. » Közben leszállt reá a Szentlélek, és Péter megkeresztelte a századost és egész háza népét. Mihelyt azonban visszaérkezett Jeruzsálembe, amint a 11. fejezet leírja a történteket, a zsidó keresztények kérdőre vonták azért, amit tett. Ezek szigorúan kardoskodtak ugyanis a mózesi törvény mindenkit kötelező ereje mellett. Szerintük a pogány csak zsidó módon lehet keresztény. Péter azonban megmagyarázta tettét, mire azok « lecsillapodtak és magasztalták az Istent ».

A következő eset ugyanezt a centralizálás és alkalmazkodás közt fennálló feszültséget mutatja. Pál és Barnabás a piszidiai Antiochiában, a római birodalom közel-keleti székhelyén, amely minden nemzetség találkozóhelye volt, alapította meg az első pogány keresztény egyházat. Az ott lakó zsidó kereszténységet azonban az

univerzalizmus újdonsága teljesen készületlenül érte; azt gondolták, hogy csak zsidónak szól a krisztusi evangélium. Az ellenállás nem törte meg Pált és Barnabást. Pál nyíltan hirdette: « Mindattól, amitől Mózes törvénye által nem nyerhettétek el a megigazulást, ő általa megigazul mindenki, aki hisz » (Ap Csel 13,38-39). A zsidózók azonban nem engedtek, fölbujtogatták a népet, és kiutasították az apostolokat a vidékről. Amint a 15. fejezetből tudjuk, a helyi zsidózók támogatást kaptak odaérkező tanítóktól, akik erősítgették, hogy « ha nem metélkedtek körül Mózes törvénye szerint, nem üdvözülhettek ». Pál és Barnabás, akik közben visszatértek oda, heves vitába szálltak velük. Ez érlelte meg bennük azt az elhatározást, hogy fölmennek Jeruzsálembe az apostoltársakhoz, hogy velük megtárgyalják ezt a sok vitát és ellentétet okozó fontos ügyet.

Amikor Jeruzsálemben a megbeszélés közben a farizeusok közül megtértek azt kezdték bizonyítani, hogy « körül kell metélni őket és rájuk kell parancsolni, hogy tartsák meg Mózes törvényeit », az apostolok, ahogy a 15. fejezet megörökíti tanácskozásukat, a mózesi törvény egyetemes kötelező erejével szemben kimondták, hogy Isten mindenkit meghívott szeretetébe, és a pogány nemcsak zsidó módon lehet keresztény, hanem a maga módján: « A szíveket vizsgáló Isten kinyilatkoztatta akaratát, amikor nekik éppúgy megadta a Szentlelket, mint nekünk, és nem tett különbséget köztünk és köztük, amikor a hit által szívüket megtisztította. Most tehát mit kísértitek az Istent azzal, hogy azt az igát akarjátok a tanítványok nyakába tenni, amelyet sem atyáink, sem mi nem bírtunk elviselni? Ellenkezőleg, a mi hitünk az, hogy Urunk Jézus Krisztus kegyelme által üdvözülünk, és éppen így ők is. » Majd pedig megbízható embereket küldtek Antiochiába, hogy a megzavart testvéreknek elvigyék az apostolok tanácskozásának, az

első zsinatnak döntését: « A Szentlélek és mi magunk azt tartottuk helyesnek, hogy a következő szükséges dolgokon kívül semmi más terhet ne rakjunk rátok. Tehát tartózkodjatok a bálványoknak áldozott dolgoktól, a vértől, a fojtott állattól és a törvénytelen házasságtól. Ha ezektől őrizkedtek, helyesen cselekedtek. »

Az elvi meggyőződés és a gyakorlat azonban nem mindig födik egymást. A Galatákhoz írt levélből értesülünk, hogy Pál és Péter közt ellentét merült fel emiatt. Bár Péter elvileg teljesen egyetértett Pállal a mózesi törvények nem egyetemesen kötelező voltára vonatkozó alapvető kérdésben, emberi tekintetből nem mindig gyakorolta ezt. Az történt ugyanis, hogy bár Péter az antiochiai egyház pogányokból lett kereszténveivel jó kapcsolatot tartott, de amikor Jeruzsálemből zsidózók jöttek a városba, ezekre való tekintettel távoltartotta magát tőlük. Ez kellemetlen helyzetet teremtett, kétszínűnek látszó viselkedésével zavarba hozta a pogányokból lett kereszténveket, s ezért meg is sértődtek. Ezt Pál szemére vetette Péternek, aki beismerte viselkedése helytelenségét. Ezt Pál így örökíti meg jelzett levelében: « Szembeszálltam vele, mert rászolgált... Mikor tehát láttam, hogy nem viselkednek az evangélium igazságához híven, mindnyájuk előtt megmondtam Péternek: ha te zsidó létedre pogány módon s nem zsidó szokás szerint élsz, hogyan kényszerítheted a pogányokat, hogy zsidó módon éljenek? » Majd megismételte a hittani tételt: « Tudjuk azonban, hogy az ember nem a törvény tettei alapján igazul meg, hanem Jézus Krisztusba vetett hit által. »

A kulturális alkalmazkodás szükségességét tehát az Egyház mindjárt kezdetben felismerte. Mihelyt a zsidó világban a maga saját azonosságára ráébredt, és felismerte a pogányok evangélizálására való küldetését is, ettől kezdve ez a kulturális igazodás mindig érvényben volt. De egyben mint a fenti történet igazolja, ez állandó

problémát is jelentett. Világos, nem lehet itt célunk, hogy ennek történetébe kezdjünk. Csak egy-két esetre térünk ki.

A probléma, hogy a kereszténység, a liturgia csak a nyugati, római formában valósulhat-e meg, fellángolt újra, amikor Cirill és Metód megtérítette a népvándorlás szláv népeit. Rómába kellett menniök, és ott kellett érvelniök, hogy meggyőzzék a római keresztényeket miért van szükség arra, hogy a kereszténység a szláv kultúrához alkalmazkodjék. Végre a pápa a római keresztények minden ellenkezése ellenére beleegyezett Cirill és Metód kérésébe. Nem tehetett mást. El kellett ismernie, hogy a Krisztus-misztériumot ki lehet fejezni és lehet élni különböző kultúrformákban, anélkül, hogy azokkal azonosítaná magát.

A másik híres eset, amely eszünkbe jut, a jezsuita misszionárius, Ricci Máté, és az ősök tisztelete kínai szertartásának története. A nagy misszionárius az ősi kínai szertartásokat, főleg az ősök tiszteletének kultuszát megkeresztelte és hozzáidomította a kereszténység szelleméhez. Róma azonban nem engedélyezte, megtiltotta azt. Az ellenkezés olyan mély volt, hogy a XVII. század elején a Kínába menő misszionáriusoknak esküvel kellett megígérniök, hogy nem követik a kínai szertartásokat.

Ugyanez a probléma merült fel, valahányszor az Egyház más és más kultúrájú népekkel találkozott. Így történt ez a fölfedezések korában Dél-Amerikában is. Példának csak Perut említjük. Antonine Tibesar, O.F. M., Peru koloniális egyháztörténetének egyik legismertebb tudósa elismeri, hogy a misszionáriusok a spanyol hódító ágenseiként is működtek. Európa terjeszkedésekor koruk gyermekeként a keresztény hittel együtt a nyugati kultúra kizárólagosságát és felsőbbrendűségét is hirdették, s így nem láttak semmi jót a bennszülöttek

kultúrájában, ezért csak a népi vallásos hagyományaik romjain tudták elképzelni a kereszténység felépítését. Ezért állapítja meg Edward L. Fedders, Juli prelatúra Maryknoll püspöke: « ahelyett, hogy a római miseruhát erőszakolták rájuk és a Confiteort, jobb lett volna, ha az első misszionáriusok a helyi vallásos hagyományokhoz alkalmazkodtak volna. » De saját, európai gondolatformában közölték a kereszténységet, ennek következtében ez nem testesült meg az ő indián valóságukban.

Ennek a kulturális alkalmazkodásnak problémája az Egyházat egyik helyen jobban érinti, mint a másik helyen. Például itt Chicagóban, amely maga a nagyvilág mikrokozmosza, vagyis ahol a világnak szinte minden fajú és minden nyelvű népe él, ez mindennapi feladat és szükségesség. Egyben nem feledhetjük el azt a tényt, hogy míg a római egyház mindenütt romanizált, liturgiájának szíve-lelkében, azaz magában az eukarisztikus istentiszteletben mégsem Nyugat, hanem Kelet kultúrájában gyökerező ősi vallásos élmény — a pászka, azaz a húsvét — nyer kifejezést.

Összefoglalva a fentieket azt mondhatjuk, hogy a vallás és a kultúra két különböző dolog, kölcsönös kapcsolatban. Az Egyház kultúrákba születik bele, s benne él kultúrákban, s ha a népek közt érthetően akarja hirdetni az evangéliumot és ünnepelni a liturgiát, akkor minden népnek sajátos kultúrájához alkalmazkodva kell szólnia és celebrálnia. Tény, hogy mindig feszültség lesz közöttük, de ezt meg lehet oldani bölcs körültekintéssel és nagy megértéssel a szinkretizmusnak minden veszélye nélkül. Mert az Egyház sohasem azonosíthatja magát egyik kultúrmegnyilvánulással sem. Küldetése nem kultúrákhoz szól, hanem az emberhez, s így szolgálatában az ember adottságait kell figyelembe vennie. Éppen ezért alapelv az, hogy az Egyház liturgiájában nem ragaszkodhatik az uniformizálás nemegyszer szürke és gépies me-

revségéhez, hanem — elismerve a jogos helyi kultúrértékeket — Isten dicséretére szólítja fel a teremtett világ minden értékét.

A liturgikus jelek történelmi változásai

A liturgikus jelek végeredményben emberi jelek, következőleg kultúrák sajátságos megnyilvánulásai. Innét magyarázható különbözőségük és történelmi változásaik.

A liturgia maga természetesen nem változik, mert nem változhat; mindig ugyanaz. A liturgia, amint fentebb kifejtettük, Krisztusnak, az emberiség papjának húsvétja, azaz halálának és feltámadásának misztériuma, illetve annak egyházközösségi ünneplése. Ami változik, az ennek az ünneplésnek a módja. Ezért kell foglalkoznunk a liturgikus jelek, szertartások történelmi változásaival. *Bár a köznyelvben sokszor a liturgia változásairól és megújulásáról beszélünk, igazában nem erről van szó, hanem a liturgikus szertartások fejlődéséről.*

Ennek fázisait ismertetjük a következőkben, főleg az eukarisztikus liturgiára összpontosítva figyelmünket.

Mindenekelőtt a liturgia ószövetségi gyökereire kell rámutatnunk. Az Egyház liturgikus élete ugyanis nem keletkezett légüres térben. Mivel az első keresztények az ószövetség népéből kerültek ki, a zsinagógai istentiszteleti gyakorlat elkerülhetetlenül rányomta bélyegét a kialakuló keresztény liturgiára.

De nemcsak ezek az első keresztények hozták magukkal az Ószövetség liturgikus életének gazdag örökségét, hanem maga Jézus is rendszeresen részt vett a szombati szertartáson. Tudjuk Lukácstól (4,16), hogy egyszer a názáreti zsinagógában az olvasást is végezte: a második olvasmányt, amely a próféták könyvéből volt. Szent Pál is visszajárt oda, és missziós körútjain szívesen olvasott

fel a törvénykönyvből és a prófétákból, valamint beszélt a próféták ígéreteiről, amelyek az eljött Messiásban, Jézus Krisztusban megvalósultak. Így tett Antiochiában (Ap Csel 13,14-41). Ikóniumban (Ap Csel 14,1), Filippiben (Ap Csel 16,13) és Tesszalonikában (Ap Csel 17,1-3). Apostoli hevülettel prédikált zsidó testvéreinek, mert jó alkalom nyílt neki erre, hiszen az volt a zsinagógai szokás, hogy a látogatókat, ha írástudók voltak, felkérték beszélni.

Melyek mármost azok a liturgikus elemek, amelyek ószövetségi eredetűek?

Elsősorban az igeliturgiában fedezhetjük fel a zsinagógai istentisztelet hatását. Ez olvasmányokból, elmélkedésből, prédikációból és éneklésből állott. Két olvasmány szerepelt: az egyik volt a Tóra, azaz a törvénykönyv, a másik pedig a próféták könyve. Az első olvasmány után a hallottakon elmélkedést tartottak, énekeltek, és a második olvasmány után következett a prédikáció, majd imádság, áldás és elbocsátás. Ebből állt már az első időkben a keresztény igeliturgia, ahogy Szent Justinus a második század közepéből való Első Apológiájában ezt leírta. Éneklést nem említ, viszont az ifjabb Plinius, a kisázsiai Bithynia kormányzója, Traianus császárhoz az első század fordulója után írt levelében jelenti, hogy megfigyelőket küldött a keresztény gyülekezetbe, s ezek azt tapasztalták, hogy a keresztények meghatározott napon napfölkelte előtt összegyűlnek és himnuszokat énekelnek Istenük tiszteletére.

A pászkavacsora és annak « megemlékezés » jellege is zsidó eredetű. Az ószövetség népe évente megemlékezett a sorsfordító húsvét ünnepéről, ahogy erről fentebb már szóltunk. Az utolsó vacsora ilyen megemlékező ünneplésként indult, amikor az Úr Jézus önmagában beteljesítette a régi pászkát, és megalapította « az új és

örök » szövetség pászkáját, amelynek a szentmise szentségi emlékezete.

Továbbá az Eukarisztia anyagi elemei és az ún. eukarisztikus ima szintén az ószövetségi liturgia hagyománya. A kenyér és a bor a pászkavacsora tartozéka, az eukarisztikus ima pedig az ott mondott beraka, dicsérő és hálaadó imádság mintájára fejlődött ki az Egyház liturgiájában.

Az ünnepek közül a húsvét és a pünkösd ószövetségi eredetű. De a hét és beosztása is a választott nép körében fejlődött ki. Hamarosan azonban szombat helyett a vasárnap lett a hét főnapja és az istentisztelet napja, mivel Krisztus Urunk ezen a napon támadt fel. Ezzel megindult a zsinagógától való eltávolodás és elkülönülés, amely véglegessé lett 70-ben, amikor a rómaiak a jeruzsálemi templomot elpusztították, és a zsidóság világgá széledt.

A szentmise imádságformái és -kifejezései közül is több a zsinagógai istentiszteletből maradt ránk. Így pl. az üdvözlések: « Az Úr legyen veletek! » vagy « Béke veletek! » és a válasz: « És a te lelkeddel » ott voltak használatosak. Az imádságra való felhívás: « Könyörögjünk » vagy « Adjunk hálát Urunknak Istenünknek » ott alakult ki. Az alleluja, a hozsanna és az Isten népének jóváhagyást, beleegyezést kifejező ámenje egészen a mai időkig megtartotta eredeti héber formáját.

Ezzel a hozománnyal indult az életbe *az Egyház liturgiája.* De *rövid idő múlva a szemita nép környezetéből kilépett a római és hellén kultúrvilágba.* Lássuk, hogyan alakult és fejlődött.

(1) Az első időkben, az I-VI. században, *az Eukarisztia közösségi ünneplése* volt az egyetemes gyakorlat. Minden jel arra mutat, hogy Jézus övéi közösségében az utolsó vacsorán az ószövetségi megszabadulás évenkinti

ünnepét, a pászkát ünnepelte a húsvéti lakomával. A hagyományos szokás szerint a kereveten eldőlve fogyasztották el azt, és közös nyelvükön beszéltek, amely arámi volt. A zsidó húsvét eme baráti benső együttesben való ünneplése folyamán azonban Jézus szokatlan cselekményt iktatott bele az ősrégi, hagyományos szertartásba: az ószövetségi húsvétot beteljesedettnek nyilvánította önmagában mint a húsvéti bárány áldozati halálának szentségi elővételezésében, ami az első keresztények legelső hitmegnyilatkozásai között található: « Húsvéti bárányunkat, Krisztust feláldozták » (1 Kor 5,7). A szinoptikus evangéliumokból és Szent Pál első korintusi leveléből tudjuk, hogy a pászkavacsora folyamán, amikor a harmadik kehely bor elfogyasztásához jutottak, Krisztus Urunk kezébe vette a kenyeret, hálát adott, megtörte és tanítványainak adta: « Vegyétek és egyétek, mert ez az én testem, mely értetek adatik. » Majd vette a kelyhet, hálát adott, odaadta tanítványainak, és így szólt: « Vegyétek és igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem kelyhe, a szövetségé, amely sokakért kiontatik. » Szent Márk külön megjegyzi, hogy « mindnyájan ittak belőle ». Amit Jézus tett, abban felismerhetjük az Eukarisztia ünneplésének lényeges elemeit: az áldozat, vagyis a kenyér és a bor előkészítését, a felajánlást, a hálaadó imát és átváltoztatást, a kenyértörést és az áldozást.

Az apostolok korában az első keresztények, amint az Apostolok Cselekedeteiből (2,42 és 46) tudjuk, magánházakban, egymás otthonaiban gyűltek össze esténként, és közös vacsora keretében ünnepelték az Eukarisztiát, amint ez az utolsó vacsorán is történt. A II. századra azonban az Eukarisztia elvált a vacsorától. Közben időpontja is megváltozott: Az Úr feltámadása emlékére vasárnap reggel lett az istentisztelet ideje. Amit ilyenkor tettek, az Jézus meghagyása szerint közösségi eukarisztikus ünneplés volt, immár egyetlen asztalnál. Az Apos-

tolok Cselekedeteinek fent idézett részlete közli, hogy ez az ünneplés az apostolok tanításának meghallgatásából, kenyértörésből, imából és éneklésből állt. Mindez közösségi testvériségben és arámi nyelvükön. Az apostolok tanításának természetesen tartozéka volt az ószövetségi írások olvasása.

Az apostolok kora után a nép görögül beszélt, és így ez lett az Eukarisztia megünneplésének nyelve. Ebben a korban, a II. század közepén, Justinus Első Apológiája 67. fejezetében leírja a vasárnapi misét, és ebből kitűnik, hogy az igeliturgia — olvasmány, magyarázat, illetve homília — és az eukarisztikus liturgia a szentmise véglegesült két fő része. Római Hippolütosznak a III. század elejéről származó Apostoli hagyomány c. munkájában pedig rátalálunk az eukarisztikus ima eddig ismert legrégibb szövegére. Ez lényegében a mai római misekönyv II. eukarisztikus imája.

313-ban Konstantin császár megadta a vallásszabadságot. Ennek következtében a kereszténység rohamosan terjedt, és az épülő templomokban az istentisztelet még elevenebbé vált. Ekkor alakult ki a bevonulási szertartás, a Kyrie, a Glória és a felajánlási körmenet. Az V. századtól latin nyelven végezték a liturgiát, mert ez lett a nép nyelve. A közösségi eukarisztikus kultuszt nagyban elősegítette az a tény, hogy a püspök celebrálta a szentmisét, akit papjai körülvettek az oltárnál, és együtt miséztek vele. Ha valahol, hát itt tényleg megnyilvánult a Krisztus-közösség valósága: egy Eukarisztia, egy oltár, egy papság és egy hitközösség. Csak az V. században engedték meg, hogy a püspök miséje után lehessen másik misét bemutatni azok számára, akik nem tudtak jelen lenni.

A VII-VIII. századig a kovászos kenyeret használták a szentmisében. Ezekben az évszázadokban a két szín alatt való áldozás volt az általános gyakorlat. Az áldozó

a szentostyát a kezébe kapta, és « Ámen »-nel felelt a pap « Krisztus Teste » szavaira. Ezután megáldozott, és visszatért, hogy megáldozzék a szent borral is. Ennek több módja volt: ivás a kehelyből, szívás arany vagy ezüst csövön át, és a szentostya belemártása a szent borba. Mindezt állva végezték. Ami az áldozás gyakoriságát illeti, az első századokban áldozott mindenki, aki részt vett a szentmisén. Először csak vasárnap volt istentisztelet, a hét többi napjára a hivő vasárnap hazavitte a szentostyát, hogy hétközben otthon maga áldozzék. A konstantini időkben azonban a kereszténység megerősödött, templomok épültek, a szentmise mindennapossá lett, és így az áldozás is. Ezzel a szentostya hazavitele megszűnik, mert nem volt rá többé szükség. Eukarisztikus böjtöt nem tartottak, hiszen az Eukarisztia ünneplése vacsora keretében ment végbe, akárcsak az utolsó vacsorán. Amikor azonban a kettő elvált egymástól, ahogy fentebb már utaltunk rá, akkor elkezdődött az a szokás, hogy az Eukarisztiát minden étel előtt először vették magukhoz a hívek. Ez a szokás egyre terjedt, és az V. században egyetemesen kötelező gyakorlattá vált.

Itt jegyezzük meg, hogy az eukarisztikus liturgiát kezdettől Eukarisztiának nevezték. A III. századtól fölajánlásnak hívták. Az V. századtól azonban mise lett a neve. Ez az istentisztelet végén való elbocsátás — Ite missa est — szavainak egyike. Mivel érezték, hogy ez így önmagában elég suta, kiegészítették szentmisére.

(2) A *VI. századtól az Eukarisztia* ünneplésének ez a *közösségi jellege elhalványult, és a mise magánjelleget öltött.* Ennek a visszaesésnek négy fő okára mutatunk rá.

a) Az egyik volt az arianizmus eretneksége, amely tagadta Jézus istenségét. Az Egyház elítélte ezt a tévtant, és megvédte Jézus isteni mivoltát. Ebben a hitvédelemben azonban, amint történni szokott, Jézus istenségének megvallása lassan háttérbe szorította megdi-

csőült emberségének a valóságát. Ennélfogva Krisztus Urunk közvetlen varázsát elfoglalta fölséges istenségének lenyűgöző hatalma. Így az Eukarisztia « félelmes misztérium »-má vált, ezért nem mertek hozzá közeledni, nem merték többé áldozáskor a kezükbe venni, de félelemből még áldozni sem igen mertek. Csak nézték, csodálták és imádták távolról.

b) A másik tényező, amely az Eukarisztia-tisztelet közösségi gyakorlatát kikezdte: a latin nyelvhez való merev ragaszkodás. A latin nyelvet ugyanis a népvándorlás keresztény hitre tért népei nem értették. Az Egyház azonban tovább végezte a szentmisét latinul. Mivel a nép nem tudta, hogy mit mond a pap, magára hagyták a misézőt, ők pedig végezték a maguk kedvelt imádságát és ájtatossággyakorlatait.

c) Az Eukarisztia-tisztelet magánjellegű gyakorlatának elterjedéséhez az ún. magánmisék kialakulása is hozzájárult. Ezt viszont többek közt a papi-szerzetesi hivatások megsokszorosodása mozdította elő. Nemcsak a kolostorokban, de a plébániai templomoknál is annyi pap volt, hogy nem volt szolgálatukra szükség. Ezért ún. mellékoltárokat építettek, hogy ott végezzék miséjüket. Ez tartott 13 évszázadon át, egészen a II. vatikáni zsinat liturgikus megújulásáig. Az együttmisézés közösségi istentisztelete helyett a magánmise, azaz sok oltár, sok pap és sok mise lett a gyakorlat.

De ezért felelős még az ún. fogadalmi misék és a miseszándékok kialakulása is. A VI. század körül elsősorban a kolostorokban jelentek meg a fogadalmi misék. A X. századbeli fuldai Sacramentarium 180 fogadalmi miseformulát tartalmaz. Ezt követte a miseszándékokra való adományok felajánlásának a bevezetése. Ennek következtében megsokszorosodtak a magánmisék. A VIII. század körül általános lett a kolostorokban az a gyakorlat, hogy a pap egy nap több misét is mutatott be a

hívek által kért szándékra. A XI. században a püspöki zsinatok felléptek a túlzás ellen.

d) Ennek a hanyatlásnak a szelleme megnyilvánult a templomépítésben is, illetve ez is segített véglegesíteni az említett folyamatot. Itt arról van szó, hogy a gót és később a barokk templomépítészet a szentély és a hajó különválasztásával elkülönítette egymástól a híveket és a papságot. Ezt az elrendezést az az alapvető meglátás sugallta, hogy a pap az eukarisztikus közösség élén áll Isten felé forduló áldozati imájában. De negatív szempontjai is erősen érződtek. A különválasztás, az oltár elhelyezése a szentély végén, és a pap helyzete az oltárnál (háttal állva a híveknek), állandósította az Eukarisztia magánkultuszát. A pap messze a hívektől és elfordulva tőlük végezte latinul a maga miseimáit, a nép pedig, nem is értve a latinul folyó cselekményt, belemélyedt a maga közkedvelt imáiba. A hivők így a X. század körül nézőkké lettek a templomban. A mise kizárólag papi funkcióvá válik, a nép « hallgatja » azt. Ilyen helyzetben érthető, hogy az Eukarisztia egyike lett a sok ájtatosságnak, és szinte kimerült különösen a nagy népszerűségnek örvendő szentségimádásban, körmenetben, áldásban stb., amelyek a középkor végére tért hódítottak.

Mindehhez hozzáadjuk, hogy a IX. században a kovásztalan kenyeret kezdték használni, amely később a mai pehelykönnyű ostyává lett. A két szín alatt való áldozás is lassan elmaradt; a XIII. században egyházi törvény tiltotta meg. A hittani megokolás az volt, hogy Krisztus Urunk teljesen jelen van mindegyik színben, tehát nem történik megrövidülés. Azt azonban már nem értették meg, illetve nem törődtek vele, hogy a « vegyétek és egyétek » és « vegyétek és igyatok ebből » mélyértelmű szentségi jelnek teljességét megtörik. De a kehely használatában gondatlanságból származható tiszteletlenség elkerülése is megokolásul szolgált. Szent Tamás, a

XIII. században, mint korának fia annak a véleménynek adott kifejezést, hogy a tiszteletlenség lehetősége is elégséges a két szín alatt való áldozás megtiltására. A trentói zsinat végérvényesen ki is mondta, hogy a kehely a papságnak van fenntartva. A gyakori áldozás a mondottak alapján érthetően alábbhagyott, és az évente való áldozás lett szokássá, de sok helyen még az is megszűnt. Hogy mennyire, mutatja az, hogy a IV. lateráni zsinat 1215-ben azt rendelte el, hogy évente legalább egyszer, a húsvéti időben kötelező a szentáldozás. A X. század után megváltozik az imádság és az áldozás testtartása. Az eddigi álló helyzet helyett a térdenállás fejlődik ki. Ebben az Oltáriszentség iránt való tisztelet megnyilatkozásának különleges jelét látták, de igazában ebben a fejleményben nagy része van a középkori feudális úr-szolga viszony hatásának. Ez a szellemiség éppen jól illett a « félelmes misztérium » iránt érzett elbűvöltségük kifejezésére.

(3) *Az Eukarisztia magánkultusza sajátos gyakorlatokhoz vezetett.* A középkorban két Úrfelmutatás alakult ki. A XII. században a kehely felmutatása, a XIII-XIV. században pedig az Ostya felmutatása lett szokássá. Mivel a szentmise többi részében igazában nem vettek részt, ez vált számukra lényegessé és fontossá: nézték és szemlélték az Urat. Sőt egyesek annyira vitték, hogy templomból templomba szaladtak, hogy minél több Úrfelmutatáson lehessenek jelen. Úgy hitték, hogy csak ekkor árad kegyelem az emberre. Josef Jungmann, az osztrák jezsuita liturgista a The Mass of the Roman Liturgy c. művében leírja ennek a már végletekig menő gyakorlatnat eltúlzását. Angliában pl. annyira vitték egyes hívek, hogy — attól a vágytól vezetve, hogy tovább tudják Úrfelmutatáskor nézni az Urat — rákiáltottak a papra: « János úr, tartsa, tartsa egy kicsit magasabbra! » Érthető, hogy ekkor terjedt el a csengetés is, amely jelezte

számukra az Úrfelmutatás közeledtét, illetve még jobban kiemelte a számukra egyedül lényegest: az átváltoztatás által létrehozott eukarisztikus jelenlétet, amelyet a nép imád.

Másik ilyen kinövés az eukarisztikus liturgia eseményének allegórikus magyarázata. Mivel a hivő nép, főleg a latin nyelv és a misézö paptól való elkülönülés miatt, igazában nem vett részt a szentmisén, s következőleg azt nem is értette, szívesen fordult jelképes magyarázathoz, amely főleg Szevillai Szent Izidor hatására a VI. századtól kezdve fejlődött ki. Ez abban állt, hogy a szentmise különböző részeiben fölfedezni vélték Krisztus kínszenvedésének egyes jeleneteit. Így a Kyrie az ádventi sóvárgást jelentette, a Glória az angyalok Krisztus születésekor felcsendült énekét jelezte, a kézmosás Pilátus mosakodására utalt, a mise végén az áldás annak emlékére történt, hogy Krisztus is megáldotta tanítványait mennybemenetele előtt. A szentmise szinte színpadi bemutató lett számukra az Úr Jézus földi életének eseményeire való utalással, amit megértettek és figyelemmel néztek végig. De az utolsó vacsora örök jelen misztériuma nem érintette meg őket.

(4) *A trentói zsinat utáni időszak, egészen a II. vatikáni zsinatig, a liturgia megmerevedésének, a rubrika uralmának koraként ismeretes.* A reformátorok, részben a középkori visszaélések miatt, általában négy reformot sürgettek: a hívek papságának elismerését, a nép nyelvének a liturgiában való használatát, a privát mise eltörlését és a két szín alatt való áldozás visszaállítását. Továbbá tagadták a szentmise áldozati valóságát és az átváltoztatás katolikus értelmezését. Mivel reformjaikat a fennálló egyházi tanítás ellenében akarták érvényesíteni (mint pl. a hívek papságát a papi rend szentségi mivoltának tagadásával) az Egyház a trentói zsinaton, a kérdések többoldalú megtárgyalása után (vö. DS 1725-1760) — a

zsinat résztvevői közül sokan kívánták pl. a hívek két szín alatti áldozásának engedélyezését (DS 1760) — tisztázta a dogmatikus kérdéseket, és megvetette annak az egységesített liturgikus rendszernek az alapjait, amely a következő évtizedek során a római Misszálé, Breviárium, Rituálé és Pontifikálé hivatalos kiadásával öltött konkrét formát. Az előírt szabályok, rubrikák szigorú betartásával végzett egyöntetű liturgia lett hosszú századokra az egyházi élet egyik anyajegye.

Ezzel kapcsolatban, mielőtt tovább megyünk, rá kell mutatnunk arra, hogy mint minden centralizálásnak, ennek is két oldala van. Míg egy részről kiküszöböli az egészséges különbözőséget és sokféleséget, valamint megállítja a természetes fejlődést, a másik részről elejét veheti visszaéléseknek, illetve azok kiküszöbölése ellenszeréül szolgálhat.

A zsinat megvédte a szentmise áldozati jellegét és az átlényegülés tanát a protestánsokkal szembon. Sőt éppen az átváltoztatás, az átlényegülés, a konszekráció kerültek a katolikus érdeklődés és tanítás központjába, s így például a konszekráció szavainak érvényes elmondása, illetve az átváltoztatás cselekményének korrekt elvégzése szerfeletti gondoskodásnak lett szinte egyedüli tárgya. Ennek fejtegetésére és magyarázatára rengeteg időt szenteltek. Ez került bele teológiai és erkölcstani szakkönyvekbe, prédikációkba, hitbuzgalmi kiadványokba és imakönyvekbe. Ez annyira elbűvölte őket, hogy pl. a papságot is kizárólag e ténykedés alapján úgy határozták meg, mint akinek hatalma van a kenyeret és a bort átváltoztatni Krisztus testévé és vérévé.

Josef A. Jungmann így értékeli Trentó munkáját A szentmise c. munkájában (87. lap): « A misét illetőleg a zsinat valódi nehézséggel került szembe. A valóságos jelenlét kérdésétől eltérően itt nem volt összefoglaló jellegű teológiai mű, amely előkészíthette volna a terepet

az alapos megtárgyalásra. Legföljebb Kajetán műveire gondolhatunk. Még kevésbbé nyílt lehetőség arra, hogy az Eukarisztiát eredeti liturgikus alakjának világánál mint cselekményt ragadják meg és fejtsék ki. Az ősi liturgia legjelentősebb forrásai csak akkortájt váltak nyomtatásban hozzáférhetővé. Justinus Apológiáját csak 1551-ben tették közzé, a Jakab-liturgiát 1560-ben, az Apostoli Konstitúciókat pedig 1563-ban. Természetesen nem jöhetett szóba, hogy ezekkel a forrásokkal dolgozzanak a zsinaton. »

E védekező és merev állaspont ellenére, az Egyház tudatában volt annak, hogy hatalma van olyan változtatásokat eszközölni a szentmisében és a szentségek szertartásaiban, amelyek a lényeget nem érintik. Ezt a zsinat öntudatosan ki is jelentette, s ezzel előre megcáfolta azokat, akik majd később a trentói zsinat határozataira hivatkozva próbálkoznak minden liturgikus megújulásnak ellenállni. A trentói zsinat 21. ülésén, 1562. július 16-án így nyilatkozott (DB 931): « A zsinat kijelenti, hogy az Egyháznak mindig megvan a hatalma, hogy a szentségek kiszoltáltatásában, megőrizve lényegüket, mindazt meghatározza vagy megváltoztassa, amiről úgy ítéli, hogy előnyösebb — a körülményeknek, egyes koroknak és helyeknek megfelelően — a hívek számára és a szentségek tiszteletének előmozdítására. »

Liturgikus megújulásról tárgyalva, a trentói zsinat kitétele: « megőrizve lényegüket » természetesen igen fontos állítmány. Anélkül, hogy belemerülnénk részletes fejtegetésébe, elég megjegyeznünk, hogy az Egyház kezdettől fogva egészen a mai napig állandóan alakította a liturgikus cselekményeket. Viszont világos, hogy nem változtathatja meg azt, ami Jézus rendelése. Ez az, amire a zsinat « lényeg » szava vonatkozik. Így pl. az Egyház nem törölheti el a keresztség szentségét, illetve nem változtathatja meg annak « vízből és a Szentlélekből »

álló lényegét. Az Egyház ugyanígy nem szüntetheti meg a kiengesztelődés szentségét, de annak gyakorlati ünneplési formája, mint ahogy a liturgia története mutatja, állandó alakuláson megy keresztül. Az eukarisztikus liturgiában az Egyház nem tekinthet el az « ezt cselekedjétek az én emlékezetemre » krisztusi meghagyástól. Úgy gondoljuk, hogy a kenyér és a bor használatától sem.

(5) Mindehhez hozzá kell adnunk, hogy *a barokk kornak a maga életstílusával kialakított és az « udvari etikett »-et utánzó, túltengő pompájú, mutatós ceremóniájú misetípusa* a rubrika egyöntetűségébe merevített liturgia további árnyoldala. Tény, hogy a konstantini időkben, amikor a püspökök a római birodalomban hivatalosan elismert tényezők lettek, a liturgiába bevették az udvari ceremóniák látványosságait, mint pl. a kivilágítást, tömjénhasználatot, nagy segédletet, jelvények alkalmazását stb. Mindez később, Nagy Károly birodalmában tovább élt, és sok hasonlóval bővült. A barokk kor jóval tovább ment: a nagy, főleg polifónikus énekkórusok és zenekarok megjelenésével a liturgiában való cselekvő részvétel szinte teljesen lehetetlenné, maga a mise inkább látványossággá, színházi és koncerttermi bemutatóvá vált. (Legalábbis nekünk ma, bizonyos szemszögből nézve, így tűnik a liturgiának a barokk kultúrához való idomulása.) Igaz, hogy szép, művészi és mutatós volt, s lehet, hogy voltak, akik ebbe a művészi légkörbe ragadtatva fel tudták szívüket-lelküket egy magasabb világba emelni; de a hívek egy része minden különösebb lelki gyarapodás nélkül szórakozott és élvezte a változatos műsort. A liturgia bensősége és közösségi jellege elsikkadt az ilyen zenés miséken. (Persze nem minden mise volt ilyen koncert!) Nem csoda, hogy a vallásos igény kielégítésére a hivő nép tömege a most már gazdag változatosságúra kifejlődött ájtatosságokban, mint pl. a körmenetekben, szentségimádásokban, litániában, szentségi

áldásban stb. kereste a kárpótlást. Ezek, minden félreértés elkerülésére megjegyezzük, a népi vallásosság aranykorát jelzik; ennek ellenére az egész kor mégis elszegényedést jelent, mert, háttérbe szorítva a központot képező liturgiát, a Krisztus-misztérium teljesebb megélését mellőzte.

* * *

A liturgikus jelek történelmi változásainak összefoglaló ismertetéséből a következő megállapításokat szűrhetjük le:

a) Krisztus Urunk meghagyta: « ezt cselekedjétek az én emlékezetemre »; de formálisan, részleteiben nem határozta meg, nem írta körül ennek a megemlékezésnek a módját, illetve a liturgikus jeleket és szertartásokát;

b) a liturgikus jelek — kivéve a leglényegesebbeket, mint a kenyér és a bor — nem a mennyből kaptuk, nem készen örököltük, hanem hosszú történelmi fejlődés alakította őket. A különböző kultúrkorszakok és vidékek hagyományai rányomták bélyegüket. Ezért a 2000 éves liturgia magán viseli a 2000 év kultúrtörténetének jegyeit;

c) ha ezekben az években szemünk előtt és saját magunk vallásélетében történik ilyen nagy változás, ez alapjában véve nem lephet meg senkit, mert ez csak azt bizonyítja, hogy az Egyház ma is benne él a történelmi folyamatban, és mint eddig, a változás ma is szerves része ennek;

d) ha sokakban a II. vatikáni zsinat liturgikus megújulásával kapcsolatos változások meglepetést és megütközést keltettek, ez többek között azért is történhetett, mert nem voltak tudatában ennek az állandó történelmi változási folyamatnak. Sokan azt gondolták, hogy a szentmisét az utolsó vacsorától kezdve mindig

úgy ünnepelték, ahogy a mi nemzedékünk is ünnepelte. Ez a felfogás részben érthető, hiszen az egyháztörténelem, amelyet tanultak, egyoldalúan kiemelte az Egyház változhatatlanságát, de nem fordított gondot történelmiségének bemutatására. A liturgikus jelek és cselekmények változásai ugyanis ennek a történelmiségnek szükségszerű velejárói és megnyilvánulásai. Részben érthető sokak zavartsága, mert a hivő, hittantanulmányai alapján,talán ugyan járatos volt az Egyháznak a német-római császársággal, illetve a világi hatalommal való küzdelmeiben, azok történetében, de tájékozatlan maradt az Egyház benső életének, pl. liturgikus életének kétezeréves gazdag változatait és fejlődését illetően.

Mindennek tudatában azonban jobban meg lehet érteni és értékelni a II. vatikáni zsinat egyházának liturgikus megújulását.

VIII. A II. VATIKÁNI ZSINAT LITURGIKUS REFORMJA

A liturgikus jelek történelmi változásairól beszélve a II. vatikáni zsinat liturgikus reformja a legkézenfekvőbb esemény számunkra. Az alábbiakban ennek céljáról, az előkészítő mozgalmakról, a zsinat liturgikus döntvényéről, annak folyamatos végrehajtásáról és kiértékeléséről kell szólunk. De nem hagyhatjuk megemlítés nélkül VI. Pál pápa részét a zsinati liturgikus megújulás végrehajtásában, végül pedig a liturgikus nevelés fontosságára kell rámutatnunk.

Célja

A II. vatikáni zsinat liturgikus reformjának kellő megértését elősegíti, ha a zsinat ebbeli célkitűzését szem

előtt tartjuk. Ezért legelső kérdésünk ez: mit is akart az Egyház elérni a liturgikus reformmal?

A választ hamar megtaláljuk.

Amikor XXIII. János pápa 1961. december 25-én hivatalosan összehívta a II. vatikáni zsinatot, Humanae salutis kezdetű apostoli konstitúciójában tisztán és világosan « az Egyház tagjai életszentségének előmozdításá »-ban jelölte meg a zsinat célját.

A liturgikus konstitúció, amely a zsinat első terméke, ugyanezt vallja főfeladatának. Mindjárt első mondatában abban határozza meg a liturgikus megújulás célját, hogy az Krisztus követőiben elősegíti a keresztény élet növekedését. A 21. pont pedig ezt mondja: « Hogy a keresztény nép a liturgiából bőséges kegyelmet nyerhessen, az Anyaszentegyház hozzáfog a liturgia egyetemes megújításához. »

Ez is mutatja, hogy a liturgikus megújulás nem öncélú, hanem a zsinat egyetemes céljának: Isten népe megszentelődése előmozdításának, a keresztény hitélet növekedésének, tehát az Egyház benső újjászületésének a szolgálatában áll.

Ennek az alapvető egyházi célnak előmozdítása a liturgikus megújulás célja. Hogy mennyire őszintén ez ösztönzi a liturgikus reformot, látszik többek között abból, hogy a liturgikus konstitúció 1964. szeptember 26-án kiadott végrehajtási utasítása kitér erre, hogy minden esetleges félreértést eloszlasson: « Első, ami szükséges, az az, hogy mindenki meg legyen arról győződve, hogy a II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója nem szándékozik csupán a liturgikus jeleket és szövegeket megváltoztatni, hanem a hívek lelki formálását akarja előmozdítani, és azt a lelkipásztori munkát, amelynek a liturgia a csúcspontja és egyben a forrása. A liturgikus változások, amelyek eddig életbe léptek vagy ezután

kerülnek sorra, ezt a célt szolgálják. A lelkipásztori tevékenységnek, amelynek központja a liturgia, az a lényege, hogy a hívek életében kifejezést adjon a húsvéti misztériumnak. Mert a húsvéti misztériumban történt, hogy a megtestesült Isten Fia, mivel egészen a kereszthalálig engedelmes volt, annyira fölmagasztaltatott föltámadásában és mennybemenetelében, hogy meg tudja osztani saját isteni életét a világgal, úgyhogy azok az emberek, akik meghaltak a bűnnek, és most hasonlóvá válnak Krisztushoz, 'ne maguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és föltámadt' (2 Kor 5,15). »

Mindennek alapján joggal állíthatjuk, hogy a liturgikus megújulás a lelkipásztori zsinatnak egyik leginkább lelkipásztori vállalkozása.

Előkészítő mozgalmak

Ez a liturgikus megújulás nem máról holnapra, nem hirtelen történt. Hosszú fejlődés eredménye. Lényegében a katolikus teológia életerős magához térése, különösen a modernizmus bénultságából. Ez az üdvös változás elsősorban a biblikus és patrisztikus megújulásban, valamint a liturgikus mozgalomban nyilvánult meg szemmelláthatóan. Ezek nem különállóan, nem egymástól elszigetelten, hanem egymást megtermékenyítve segítettek megteremteni azt a légkört, amelyben lehetségessé vált a II. vatikáni zsinat létrehozása. Ennek a zsinatnak pedig a liturgikus reform az első gyümölcse.

Ezt az előkészítő folyamatot vázoljuk fel a következőkben.

1. *A biblikus megújulás* a Szentíráshoz való visszatérésben áll, ez pedig elsősorban korszerű bibliakutatást jelent. Bár hosszú és nehéz az út a Jeruzsálemi Bibliai Iskolától XII. Pius pápa 1943-ban megjelent Divino afflante Spiritu kezdetű, Szentírással foglalkozó encikli-

kájáig, a katolikus szentírástudományok virágzása megindult, és ezt a pápai megnyilatkozás elismeri és tovább ihleti. Ez a modern katolikus bibliai újjászületés nemcsak a száraz spekulációvá, fogalmi rendszerré vált teológiát vezette vissza forrásához, a kinyilatkoztatáshoz, hanem — ami minket itt elsősorban érdekel — hozzájárult ahhoz, hogy Isten igéje visszanyerje az őt megillető méltó helyet a liturgiában is.

2. *A patrisztikus megújulás* az egyházatyák munkáinak tanulmányozásával vette kezdetét. Ezt nem merőben a régi, a múlt iránt való kíváncsiság indította el, hanem az a határozott cél lelkesítette, hogy megtalálják az ősi keresztény gondolkodásban az örök értékű, tehát időszerű eszméket. Itt elsősorban arra kell rámutatnunk, hogy fölfedezték az üdvösségtörténeti szemléletet, amely a legtöbb atya gondolkodásának a kerete, és az egyházatyák tanításában jobban megértették a Krisztus Misztikus Testéről szóló Szent Pál-i egyházszemléletet. Ennek nyomán, főleg Matthias Scheeben, Johann Adam Möhler és John Henry Newman munkáiban, ez a megújúló egyháztudat bontakozik ki, amely felbukkan az I. vatikáni zsinaton is, de egész behatóan akkor nem foglalkoztak vele. Ez az egyre mélyülő egyháztan kiszabadította magát az apologetikának és a hierarchia abszolutizálásának kényszerzubbonyából, és az Egyházat nem annyira intézménynek, mint inkább szentségi, kegyelmi közösségnek tekinti; amit XII. Pius 1943-ban megjelent Mystici Corporis kezdetű körlevele is magáévá tesz. Ez az új ekkléziológiai öntudat a II. vatikáni zsinat egyik hatalmas hajtó ereje, és Isten népének gondolatvilágában való kiteljesedése a liturgikus megújulás leghatékonyabban ihlető alapeszméje.

3. *A liturgikus mozgalom* a múlt században kezdődött. Az úttörők a gyökérhez fordultak vissza, az ősi múlt liturgikus örökségének feltárására és megértésére

összpontosították munkájukat. Ezért például sok az archeológiai természetű tanulmány, a mise történetével foglalkozó írás; ennek a munkának egyik legfontosabb terméke a jezsuita Josef A. Jungmann (1889-1975) Missarum Solemnia című könyve. Jellemző még a gregorián éneklés felvirágoztatására irányuló törekvés. Később a keresztény misztérium, a húsvéti misztérium kidolgozásával a szentmise misztériumjellegét öntudatosították, a liturgia szimbolizmusát értelmezték, és a szentségek teológiájának új megértését fejlesztették ki. Az individualista jámborsággal szemben a liturgia közösségi mivoltát hangsúlyozták.

Ezen általános bevezetés után bemutatjuk a liturgikus mozgalomnak néhány fő képviselőjét.

Prosper Guéranger (1805-1875) a liturgikus mozgalom atyja. A bencéseket Franciaországban a forradalom után visszaállította Solesmes-ben, s ennek lett apátja. Liturgikus munkásságát az a törekvés vezette, hogy a római liturgia kinövéseit le kell nyesegetni, hogy az újra érthetővé válhasson a hivők számára. Ezért fogott a középkor liturgikus örökségének felkutatásába. De szívügye volt az is, hogy a gregorián éneklést megmentse. Bár liturgiatanulmányozása megrekedt a középkorban, a gregorián éneklést pedig egyelőre csak a kolostorokban sikerült felvirágoztatnia; bár a latin nyelvet tekintette « liturgikus nyelv »-nek, főleg azért, mert szerinte a latin a misztérium szükséges fátylául szolgál: a liturgikus megújhodás megkezdőjének munkája felbecsülhetetlen. Hatása gyorsan elterjedt Európában.

Guéranger nyomában járt *Lambert Beauduin* (1873-1960), a belgiumi Mont-César bencése. Ez érthető, mert Mont-Césart az 1863-ban Németországban visszaállított Beuron bencés apátság alapította, ezt pedig Solesmes ihlette. Beauduin fő érdeme, hogy azon dolgozott, hogy a liturgiát kihozza monasztikus bezártságából, és a lelki-

pásztori munka központjába állítsa. Sokan úgy vélik, hogy az 1909-ben a malines-i katolikus kongresszuson elmondott beszéde, amelyben az istentiszteletnek a keresztény élet központjába való visszahelyezését hangsúlyozta, és amely nagy visszhangot keltett a keresztény élet után áhítozó világiakban, a modern liturgikus mozgalom kezdete. Főleg kiadványokkal és a papok részére rendezett ún. liturgikus hetekkel munkálkodott Beauduin a papság, illetve a plébániaélet megújításán. Erre különlegesen felkészült volt, mert világi papként működött, mielőtt bencés lett; így gyakorlatból tudta, hogy a keresztény hitélet felvirágoztatása csak úgy lehetséges, ha a plébániát visszavezetjük a keresztény lét forrásához. Ezért annyira hangsúlyozta, hogy a liturgia az egyházközség cselekménye, és abban a cselekvő részvétel, amelyet közben X. Pius pápa is kívánt, a lelkipásztor és a hivők felelőssége.

Németországban Maria-Laach bencés apátság fejlődött ki a liturgikus mozgalom mind tudományos, mind pedig lelkipásztori központjává Ildefons Herwegen (1874-1946) apát idejében. Nem csoda tehát, hogy ebben a szellemi légkörben élt és dolgozott századunk első felének egyik legkiemelkedőbb liturgikus tudósa, *Odo Casel* (1886-1948).

Liturgikus munkásságának egyik fő jelentősége abban áll, hogy kidolgozta a liturgiának misztériumteológiai értelmezését. A görög misztériumkultusz, az atyák és a vallástörténelem tanulmányozása alapján úgy látta, hogy az eukarisztikus istentisztelet és a szentségek sokban hasonlók az ősi pogány misztériumkultuszokhoz: Isten a misztériumszertartásban megjelenül. Így jutott el a liturgia és a krisztusi megváltás kapcsolatának új felfogásához, a misztérium-jelenléthez. Szerinte a Krisztus-misztérium, amelynek központja a húsvéti titok (ez a kifejezés is végeredményben tőle származik), megjelenül a liturgiá-

ban. Ennélfogva a liturgia a Krisztus-misztérium ünneplése. Hangsúlyozza, hogy ami jelen van, az nemcsak a megváltás ereje, azaz kegyelme, hanem az egész húsvéti cselekmény. Nem ugyan történeti, fizikai formájában, hanem történelmen túli valóságában, jel, szentség alakjában. Ennek alapján érthető, hogy a liturgiát így határozza meg: Krisztus halálának és feltámadásának megjelenítése az Egyház szertartásában, azaz a liturgikus jelek fátyola alatt. A hivő következőleg ebben a megváltói cselekményben vesz részt, azaz találkozik megváltójával és üdvözítőjével.

Odo Casel elméletének egyes pontjai heves vitát vertek fel. Egyesek eleve ellenezték, hogy a pogány misztériumkultusszal hozta össze a liturgiát. Mások szerint meg az alapvető kérdésekre nem adott elfogadható választ. Például Emmanuel Doronzo, az Amerikai Katolikus Egyetemen a dogmatikának hosszú éveken át volt tanára, nem fogadta el Casel « re-praesentatio » elméletét, nem annyira teológiai megokolásból, mint inkább filozófiai meggondolásból, mert egyszerűen lehetetlennek tartotta, hogy valami múlt esemény ugyanakkor létezzék a múltban is meg a jelenben is. A « quandocatió »-t kizártnak tartja. Mi sem természetesebb, hogy nem kell mindenestül elfogadni Casel elméletét. De tény az, hogy a feltámadásban és mennybemenetben örök jelenné vált Krisztus-misztérium megjelenítésének gondolata általános elfogadásra talált. S a liturgikus mozgalomnak lendítő erejévé vált, hogy nem állt meg a szentmisében Krisztus testének és vérének jelenléténél, hanem az üdvösségcselekmény megjelenítésére terelte rá a figyelmet. Így tette teljessé a szentség hagyományos meghatározását: « megjeleníti azt, amit jelez », azaz a pap Krisztus húsvéti áldozatát.

Casel meglátásai nemcsak erjesztő ereje lettek a liturgikus mozgalomnak, hanem bele is épültek a II. vatikáni

zsinat liturgikus konstitúciójába. Bár a konstitúció nem hivatkozik rá, fel lehet fedezni benne hatását. Aki járatos Casel gondolatvilágában és ismeri kifejezéseit, az lépten-nyomon rájuk bukkanhatik a konstitúció egyes részeinek megszövegezésében, amint erre többek között Burkhard Neunheuser rámutat.

Ausztriában Klosterneuburg, a reguláris kanonokok egyik alapítványa tűnt ki a liturgikus mozgalom munkájában. Szíve-lelke pedig *Pius Parsch* (1884-1954) volt. Ő népszerűsítette a liturgikus kutatás eredményeit, és terjesztette Odo Casel gondolatait. Das Jahr des Heiles — Az Üdvösség Éve — néven megjelent és sok nyelvre lefordított munkája, amely a liturgikus év magyarázatával foglalkozik, egyike ebbeli teljesítményeinek. Azzal tette a legnagyobb szolgálatot a liturgikus megújulás ügyének, hogy azt összekapcsolta a közben szépen kifejlődő biblikus újjászületéssel. Megalapítva a Bibel und Liturgie c. folyóiratot, Pius Parsch azon munkálkodott, hogy a liturgia visszataláljon a Szentíráshoz, egyik nélkülözhetetlen éltető forrásához. Ezzel hathatós szószólója lett annak a szellemi irányzatnak, amelyet a II.vatikáni zsinat szentesített, és utána is egyre mélyül, erősödik és termékenyíti a keresztény lelkiséget.

Közben a hivatalos Egyház is megmozdult. *X. Pius* pápa 1903-ban az egyházi zene megreformálásáról szóló Tra le sollecitudini kezdetű motu propriójával állt bele ebbe a nagy munkába. Célja az volt, hogy az egyházi zene és a gregorián éneklés visszaállításával eltávolítsa a liturgiából « azt a szomorú befolyást, amelyet a világi és színházi művészet gyakorolt az egyházi művészetre », amely a híveket akadályozta az istentiszteletben való lelki részvételben. Legelső lépésével a világi koncertté fajult templomi zenét vette célba. De a lelkipásztor pápa tovább ment. 1905-ben a gyakori szentáldozást sürgette, 1910-ben a gyermekek korai szentáldozását írta elő,

1911-ben a breviárium és a misekönyv reformját tartotta szükségesnek, 1913-ban az egyházi naptár részleges megújítását eszközölte, amelyben a vasárnap központisága kapott hangsúlyt. A liturgikus megújulásnak mindent átfogó és mindig mozgató eszméje azonban számára az istentiszteletben való « cselekvő részvétel » volt, amelyet az említett motu propriójában is sürgetett, mert hiszen a hívek csak így juthatnak a keresztény lelkiség fő és nélkülözhetetlen forrásához. Ugyanezt a pápa úgy is kifejezi, hogy a híveknek nem imádkozni és énekelni kell a szentmise alatt, hanem imádkozniok és énekelniök kell magát a szentmisét. Az istentisztelet közösségi jellegének visszaállítása a keresztény megújulás egyik legfontosabb tényezője.

XII. Pius pápasága alatt a liturgikus megújulás határozott lépésekkel haladt X. Pius nyomain. 1943-ban Krisztus Titokzatos Testéről kiadott enciklikájának bibliailag és teológiailag elmélyült egyháztana, amely egyesíti magában a szentírási és patrisztikus kutatások legjobb eredményeit, a liturgikus megújulás ekkléziológiai alapjait készítette elő. Ugyanabban az évben megjelent Divino afflante Spiritu kezdetű enciklikája a biblikus megújulás nagy eredménye, ahogy erről már szóltunk, s közvetve nagyban hozzájárult a liturgia magához téréséhez. Az 1947-ben közzétett Mediator Dei kezdetű enciklikája pedig az első olyan pápai megnyilatkozás, amelynek a liturgia a fő tárgya. Ez mesterien összefoglalja és szentesíti a liturgikus mozgalom vezető eszméit. Többek közt véglegesíti magának a liturgiának a meghatározását is, amelyre már rámutattunk. De egyik alapvető jelentősége az, hogy tanítja és kifejti a hivőknek keresztségük révén Krisztus papságában való részesedését, s így megokolja a hitközösségnek a liturgia végzésére való elhivatottságát és elkötelezettségét.

Ezután a reformok egymást követik. 1951-ben a húsvéti vigília reformját vezeti be kísérleti alapon, 1953-ban az áldozás előtti szentségi böjtöt rövidíti meg, 1955-ben a nagyhét ünneplésének reformját valósítja meg, 1957-ben megengedi az esti szentmiséket, 1958-ban a dialogizáló misére ad engedélyt. Közben pápai bizottságot állít fel a liturgia reformjának kivitelezésére, és megengedi Franciaországnak és más országoknak, hogy a szentségeket a nép nyelvén ünnepelhessék. Mindez nem más, mint az évszázadokon át változatlan és megmerevedett liturgikus gyakorlatok és formák megújulása, az alkalmazkodás elvének érvényesülése, azaz a liturgikus megújulás megkezdése. Ezért nem csoda, hogy Robert A. Graham, S.J. XII. Pius pápát a II. vatikáni zsinaton végbemenő liturgikus reform nagyérdemű előmunkásának nevezi.

Megemlítjük még *Romano Guardinit* (1883-1968), a kiváló teológust, aki Németországban főleg a katolikus ifjúsági mozgalom révén vonta bele a fiatalságot a liturgikus megújulásba. 1918-ban írt Vom Geist der Liturgie és 1923-ban megjelent Liturgische Bildung c. munkái hatékonyan mozdították elő a keresztény megújulás ügyét. Elméleti munkássága mellett gyakorlati tevékenységével is kitűnt, főleg az ún. Missa recitatával segítette elő az ifjúságnak a szentmisébe való cselekvő belekapcsolódását.

A szentmisében való közösségi részvétel munkálásában elengedhetetlen szerep jutott a misekönyv népnyelvre való fordításának. Ebben úttörő munkát végzett *Anselm Schott*, a maria-laachi bencés, akinek első misekönyvfordítása 1883-ban jelent meg.

A magyar liturgikus mozgalom atyja *Szunyogh Xavér Ferenc* OSB volt, aki már korán kapcsolatba került Beauduinnel, Casellel és Guardinivel. *Korompai József* Pius Parsch népliturgikus apostolságát igyekezett magyarul is népszerűsíteni. A magyar liturgia « tanítómes-

tere » lett *Radó Polikárp* OSB (1899-1974). Minderről bővebben: *Régi és új a liturgia világából*, Radó-emlékkönyv, Szerk. Szennay András, Budapest, 1975, 62-97: Galambos Ferenc Iraeneus OSB, « Adalékok a magyar liturgikus mozgalom történetéhez ».

A Mediator Dei utáni időkben a liturgikus mozgalom *nemzetközi liturgikus tanulmányi találkozókon,* amelyeket a közben létesített trieri liturgikus intézet és a párizsi lelkipásztori liturgikus központ szervezett, tért rá konkrét reformjavaslatok előterjesztésére és érdemleges megtárgyalására. A tárgyalt kérdések nem csupán a reformtörekvések irányát jelzik; maguk a résztvevők, akik közt nemcsak teológusok, hanem a Szentszék megfigyelői, a Szertartások Kongregációjának képviselői, püspökök és bíborosok is voltak, tanúsítják az ügy horderejét. Nem véletlen, hogy közülük kerültek ki azok, akik a II. vatikáni zsinaton a liturgikus konstitúció megalkotói lettek.

Az első ilyen nemzetközi liturgikus tanulmányi találkozó Maria-Laachban gyűlt össze 1951-ben. Napirendjén két kérdés szerepelt: a húsvéti vigilia nemrégen megjelent reformját vitatták meg, és a szentmise szertartásának átrendezéséről tárgyaltak. Itt különösen szóba jött a mise kezdetének átrendezése, a szentírás nagyobb szerepe és az olvasmányok hároméves ciklusban való összeállítása, a hívek könyörgésének a bevezetése, a fölajánlás egyszerűsítése, több prefáció engedélyezése és az ismétlések kiküszöbölése.

A franciaországi St. Odile-ban tartották a következő nemzetközi liturgikus tanulmányi találkozót 1952-ben. Témájául a szentmisét választotta « A modern ember és a szentmise » címen. Megvitatták a liturgikus jeleket és szimbólumokat, és elhatározták, hogy azokat egyszerűsíteni kell. Továbbá a latin nyelvben a részvétel akadályozóját, illetve hátramozdítóját látták. Kitértek

Isten igéjének a szentmisében való helyére és szerepére, valamint az áldozás szertartására.

1953-ban a svájci Lugano volt a színhelye a harmadik nemzetközi liturgikus tanulmányi találkozónak. A megbeszélés témájául « A cselekvő részvétel »-t választották, X. Pius pápa iránt való hálából és tiszteletből, akit 50 évvel azelőtt választottak pápává, és aki ennek hangoztatásával és előmozdításával kezdte meg az Egyházban a liturgikus reformot.

A következő évben Leuvenben, a liturgikus mozgalomban való munkásságáról annyira ismert Mont-César bencés apátságban gyűltek össze az egész világról a liturgikus megújhodás munkásai. Megbeszélésük két témára összpontosult: a vasárnapi és az ünnepnapi szentírási olvasmányoknak ciklikus beosztására és a koncelebrációra.

Az ötödik nemzetközi liturgiai tanulmányi találkozó, amely Assisiben gyűlt össze 1956-ban, kongresszusnak nevezte magát. Tényleg ez is volt, mind a résztvevők számának, mind pedig nemzetközi összetételének alapján. A kongresszus anyagát « A lelkipásztori és liturgikus újjászületés XII. Pius pápasága alatt » c. téma adta meg. Ennek keretében a Mediator Dei kezdetű körlevél lelkipásztori teológiájával, a nagyhétnek mint a liturgikus év központjának visszaállításával, ennek a lelkipásztorkodásra való hatásával és hasonló kérdésekkel foglalkoztak.

A nemzetközi liturgikus tanulmányi találkozók sorát 1958-ban a spanyolországi Montserratban és 1960-ban Münchenben rendezett megbeszélések zárták be. Ezek és a különböző országokban évente rendszeressé vált ún. liturgikus hetek a liturgikus megújulás szükségességét annyira kifejezték és a reformjavaslatokat annyira kidolgozták, hogy az idő elérkezett azok megvalósítására. Zsinat nélkül is rá került volna a sor. De XXIII.

János pápa összehívta a II. vatikáni zsinatot, és így ennek lett feladata, hogy azt elvégezze. 1963. december 4-én a liturgikus reformmal foglalkozó liturgikus konstitúció meg is jelent mint a zsinat első gyümölcse. Erre fordítjuk figyelmünket a következőkben.

A liturgikus konstitúció

Hogyan munkálta a liturgikus konstitúció a II. vatikáni zsinat célkitűzését, illetve a liturgikus megújulás eszméit?

Elsősorban a következőkkel:

1) visszairányította a keresztény hitéletet annak alapító eseményéhez és létforrásához, a Krisztus-misztériumhoz, azaz Krisztus húsvétjához;

2) tanítja, hogy Krisztus halálának és föltámadásának örök jelen üdvösségmisztériuma a liturgiában szentségileg megjelenül, és a megváltás műve ott folytatódik;

3) ezt a liturgiát azonosítja az Egyház legbenső életével, ami a liturgikus konstitúció egyik nagy ekkléziológiai jelentősége;

4) a liturgia végzését az Egyháznak, Isten népe közösségének kötelességévé teszi, mert Isten az egyes embert nem individualista elkülönültségében, hanem a Szövetség népének közösségében akarja üdvözíteni. Ezért előírja a híveknek a liturgiában való « teljes, öntudatos és cselekvő részvételét ».

Mindezeket tárgyaltuk, illetve elégségesen érintettük az eddigiekben. Inkább vizsgáljuk a zsinat további két teljesítményét:

5) hogy ez a részvétel tényleg lehetővé váljék, elrendelte, hogy a liturgikus jeleket egyszerűvé és érthetővé kell tenni, hogy a hívek jobban meg tudják érteni azt,

amit végeznek, s így nagyobb lelki haszonnal tudjanak abban részt venni;

6) ugyanebből a célból még azt is elrendelte, hogy a liturgikus jelek megújításában a különböző népek és vidékek kulturális adottságaihoz alkalmazkodni kell.

Ami *a liturgikus jelek egyszerűségét és érthetőségét* illeti, a liturgikus konstitúció ismételten hangsúlyozza fontosságukat. A 21. pont ezt mondja: « A liturgikus szövegeket és szertartásokat úgy kell összeállítani, hogy világosabban kifejezzék a szent dolgokat, amelyeket jeleznek. A keresztény népnek, amennyire lehetséges, könnyebben meg kell tudnia érteni azokat, és teljesen és cselekvően részt venni a jelcselekményekben, amint az az egyházközösséghez illik. » A 34. pont ezt tartalmazza: « A szertartásokat nemes egyszerűség jellemezze. Legyenek azok rövidek, világosak és mentesek minden felesleges ismétléstől. Szabják őket a nép befogadó képességéhez, és általában ne szoruljanak sok magyarázatra. » Ugyanezt a 48. pontban így olvassuk: « A hitmisztériumot a szertartások és az imádságok által jól megértve, a szent cselekményt tudatosan, áhítattal és cselekvő részvétellel együtt ünnepeljék meg. » Az 50. pontban ez áll: « A szentmise szertartását úgy kell átdolgozni, hogy a liturgia világosan mutassa meg egyes részeinek benső természetét, miértjét és összefüggéseit, hogy a hívek ájtatos és cselekvő részvétele könnyebben megvalósulhasson. Ezért a szentmise szertartásait egyszerűsíteni kell, megfelelő gondot kell azonban arra fordítani, hogy lényegüket megőrizzék. Azokat a részeit, amelyek az idők folyamán ismétlődtek vagy hozzá lettek adva minden különösebb gazdagítás nélkül, el kell hagyni. Más részeket pedig, amelyek a történelem múlásában elvesztették kifejező erejüket, vissza kell állítani az atyák korában meglevő hatékonyságukba, amennyiben hasznos és szükséges. »

Továbbá az 59. pont ezt írja: « A szentségek célja az emberek megszentelése, Krisztus Testének felépítése és Istennek tisztelete. Mivel a szentségek jelek, azok tanítanak is. Nemcsak feltételezik a hitet, hanem szavakban, dolgokban és cselekményekben táplálják, erősítik és kifejezik azt. Ezért a 'hit szentségei'-nek nevezik őket... Nagyon fontos tehát, hogy a hívek könnyen megértsék a szentségi jeleket, és buzgalommal járuljanak a szentségekhez, amelyek azért vannak, hogy táplálják a keresztény életet. » A 62. pont így hangzik: « Az idők múlásával azonban a szentségek szertartásába olyan dolgok csúsztak be, amelyek a szentségek természetét és célját elhamályosították a hivő nép előtt. Ennélfogva változásokat kell eszközölni bennük, hogy a ma szükségét szolgálhassák. »

Ezen általános előírásoknak megfelelően a liturgikus konstitúció a szentmisére vonatkozólag a következőket rendeli el. Mindenekelőtt világosan meghatározza a szentmise felosztását. E tekintetben két részt különböztet meg: az igeliturgiát és az eukarisztikus liturgiát. Ezek « olyan bensőséges kapcsolatban állanak, hogy együtt alkotják az istentiszteleti cselekményt. Ennek megfelelően a szent zsinat erőteljesen buzdítja a lelkipásztorokat, hogy amikor tanítják híveiket, kössék a lelkükre, hogy az egész szentmisén vegyenek részt, különösen vasárnap és kötelező ünnepnapokon. » (56. pont.) Ez a rendelkezés egyben azt is mutatja, hogy a Szentírás, amelynek használata eléggé háttérbe szorult és elvesztette kellő hatását a szentmisében, visszakapta megfelelő helyét és szerepét. A zsinat megértette, hogy a liturgia az üdvösség történetében gyökerezik, s ennek Isten igéje az ereje. Ezért az 51. pont előírja: « A Biblia kincseit bőkezűen fel kell nyitni, úgyhogy a hivőknek gazdagabb táplálék jusson Isten szavának asztaláról. Ezen az úton

a Szentírásnak jobban válogatott részeit olvassák fel a híveknek meghatározott számú évek folyamán. »

Az igeliturgia részeként a homília is, amely az idők folyamán elvesztette eredeti rendeltetését, visszanyerte ősi szerepét: « A homília nagyon fontos része a liturgiának. Vasárnap és parancsolt ünnepeken csak komoly okból lehet elhagyni » — rendelkezik 52. pont. Ugyanitt a zsinat meghatározza a homíliának, azaz a szentmisében való prédikációnak a feladatát: « A homíla a hit titkait és a keresztény élet alapvető elveit magyarázza a szentírási olvasmányok alapján a liturgikus év folyamán. » Ezt jól kiegészíti az, amit a 35. pont mond: « A homília tartalmát főleg szentírási és liturgikus forrásokból kell meríteni, mert az Istennek az üdvösség történetében végbevitt csodás tettének, vagyis a Krisztusmisztériumnak a meghirdetése, amely jelen van bennünk, és hatékony különösen a liturgia ünneplésében. »

Továbbá a zsinat visszaállította mint az igeliturgia részét a századokon át elhanyagolt és teljesen megszűnt hívek könyörgését a vasárnapi és parancsolt ünnepnapi szentmisében. Ezt « a hívek részvételével kell végezni, először az Anyaszentegyházért, azután a világi hatóságokért, mindazokért, akiket különféle baj szorongat, végül minden emberért és az egész világ üdvösségéért » — írja elő az 53. pont. Az új misekönyv általános utasításai (46. pont) négyféle szándékot írnak elő; sajnos, a hivatalos magyar kiadványok ezt az előírást meglehetősen elhanyagolják.

Az egyszerűség és érthetőség elvét azonban semmi sem segíthette annyira, mint a népnyelv bevezetése a liturgiába. Bár a 36. pont kijelenti, hogy a latin rítusban a latin nyelvet meg kell őrizni, a zsinat korszakalkotó rendelkezéssel visszaállította a népnyelv használatát a liturgiában. « Az anyanyelv megfelelő használatot kapjon a szentmisében, különösen az olvasmányokban és a

hívek egyetemes könyörgésében, és ahogy a helyi körülmények megkívánják » — rendelkezik az 54. pont. De ugyanez tovább is megy, és a népnyelvnek a szentmisében való « még szélesebb körű » használatát engedi meg ott, ahol erre szükség mutatkozik, és hivatkozik a 40. pontra, amely az alkalmazkodás elvével foglalkozik (erre hamarosan rátérünk). De az említett 36. pont is « tágabb teret » biztosít a népnyelvnek a szentmisében, ha ez a hívek hasznára van.

Az érthetőség elvének megfelelően az 55. pont azt hangsúlyozza, hogy mind a pap, mind pedig a hívek ugyanabban a szentmisében konszekrált ostyával áldozzanak, mert a szentáldozás így tényleg a szentmiseáldozatban való részesedést fejezi ki. Ugyanebből a szempontból « az úrvacsora » jelének teljességével is törődik a zsinat, mert ugyanott engedélyezi a két szín alatt való áldozást bizonyos esetekben. Az egy Egyház, az egyetlen áldozat és az egy papság sehol sem nyilvánulhat meg kézzelfoghatóbban és érthetőbben, mint az őskeresztény időkben gyakorolt együttmisézésben. Mivel ez ma is jelentőségteljes cselekmény, az 57. pont az ott jelzett alkalmakkor visszahozta a gyakorlatba.

A zsinat a szentségekre is alkalmazta az egyszerűség és az érthetőség elvét. Ezt a IV. fejezetben részletesen ismertettük.

A *kulturális alkalmazkodás* szintén a híveknek a liturgiában való cselekvő részevételének előmozdítását szolgálja. Ezt a gondviselésszerű intézkedést a 37. pont jelenti be: « Az Egyház a liturgiában nem kíván merev egyformaságot azokban a dolgokban, amelyek nem érintik a hitet és a közösség közjavát. Az Egyház tiszteli és előmozdítja a különböző fajok és nemzetek sajátosságait és képességeit. Mindent, ami a népeknek az életében nem függ össze babonával vagy tévedéssel, megértéssel tanulmányoz, és ha lehet, érintetlenül megőriz.

Ezeket még a liturgiába is beengedi, ha azok harmóniában vannak hiteles szellemével. » Ezért a 38. pont elrendeli, hogy « a római rítus lényeges egységének megőrzésével való törődés mellett gondot kell fordítani arra, amikor a liturgikus könyveket átdolgozzák, hogy különböző csoportok, vidékek és népek, különösen a missziós országokban, elnyerjék törvényes különféleségük elismerését, és az alkalmazkodást végrehajtsák. Erre gondolni kell, amikor a szertartásokat és azok szabályait készítik. » Az alkalmazkodás elvének kivitelezésében való gondosságot írja elő a 40. pont: « Bizonyos helyeken és körülmények között a liturgiának még gyökeresebb alkalmazkodása szükséges. Ezekben az esetekben a megfelelő helyi egyházi hatóságnak kell gondosan és okosan mérlegelnie, hogy egyes népek hagyományának és kultúrájának melyik elemeit lehet befogadni az istentiszteletbe. A hasznos és szükséges alkalmazkodást a Szentszéknél kell kérvényezni, és engedélyezése esetén lehet azokat a liturgiába bevezetni. Annak biztosítására, hogy az alkalmazkodás a szükséges körültekintéssel történjék, a Szentszék engedélyt ad a helyi egyházi hatóságnak kísérletezésre, amint az illető eset megkívánja, meghatározott ideig s e célra alkalmas közegekkel. Mivel a liturgikus előírások alkalmazkodás esetében különleges nehézségeket jelenthetnek, különösképpen missziós országokban, ezért a kérdésben szakértők bevonása szükséges. »

A hit kifejezésének és a liturgia ünneplésének megfelelő alkalmazkodása a faji, társadalmi és kulturális sajátságokhoz a zsinat óta különleges hangsúllyal merült fel 1974-ben a III. püspöki szinóduson, amelynek témája, « Az evangélizálás a mai világban », közvetlenül érinti ezt a kérdést. Az afrikai püspökök mutattak rá, hogy az evangélizálás nem lehet igazi addig, amíg pl. az istentisztelet nem a nép istentisztelete, éppen ezért elodázhatat-

lanul szükséges az indigenizáció, azaz a hely egyház bennszülötté válása.

A liturgikus reform életbeléptetése a zsinat utáni korban

A liturgikus konstitúció közzététele után megindult a reform kivitelezése. Egymás után jelentek meg a rendelkezések a liturgikus megújulás végrehajtására. Több mint egy évtizedet vett igénybe a munka. Először a szentmise szertartásának átdolgozására fordították a figyelmet, ezután a szentségek kerültek sorra. Ezeket a főbb rendelkezéseket soroljuk fel most a megjelenés sorrendjében. Mivel a szentségekre és a zsolozsmára vonatkozó intézkedéseket a maguk helyén, a IV. fejezetben már ismertettük, az ismétlés elkerülésére itt csak megemlítjük őket.

Kezdjük VI. Pál pápa *Sacram Liturgiam* kezdetű motu propriójával, amely 1964. január 25-én kelt. A pápa a liturgikus konstitúció végrehajtására, azaz a szertartások átdolgozására és az új liturgikus könyvek elkészítésére consiliumot, azaz tanácsot létesített. Itt megjegyezzük, hogy ez a tanács 1969. május 8-án beolvadt az Istentiszteleti Kongregációba, és ennek keretében irányította tovább a liturgikus reform megvalósítását. A pápa továbbá elrendelte, hogy — amint a liturgikus konstitúció előírta — minden egyházmegyében fel kell állítani a liturgikus bizottságot, és ezt több egyházmegye együttesen is megteheti. Ugyanígy minden püspökkar keretében kell liturgikus bizottságnak működnie. A latin nyelvű szövegek anyanyelvi fordítását az illetékes püspöki karok készíttetik; a fordítás átvizsgálása és jóváhagyása a Szentszékre tartozik. VI. Pál megismétli a liturgikus konstitúció rendelkezését, hogy a liturgikus reform sikere megköveteli, hogy a püspökök és papok oktassák a híveket a liturgiában, mert csak a liturgia közös ismerete teszi lehetővé, hogy lelki haszonnal tudjon abban mindenki résztvenni.

A liturgikus konstitúció *első végrehajtási utasítása* 1964. szeptember 24-én jelent meg. Alapelve az, hogy a liturgikus reform csak akkor lehet gyümölcsöző a hívek számára, ha az fokozatosan történik és a hívek kellő katekézisével. Hangsúlyozza, hogy a reformok igazi célja a keresztény hitélet elmélyítése. Azért a lelkipásztori munka központja a liturgia, mert a Krisztus húsvéti misztériumában való részvételben árad az emberekre és a világra a megváltás kegyelme. Foglalkozik a papság és a hívek liturgikus kiképzésével. Az egyszerűsítés elve alapján a szentmisében csökkenti az incenzálás számát, a szokásos kézcsókot pedig, valahányszor a celebránsnak valamint átnyújtanak vagy tőle visszakapnak, eltörli. Az ismétlés kiküszöbölésére az utolsó evangéliumot megszünteti. A hívek egyetemes könyörgését előírja. Foglalkozik még a breviáriummal és az oltár elhelyezésével. Nagyobb teret enged a népnyelv használatának. Elrendeli, hogy az anyanyelvi fordítás munkájában a püspökkarok vegyék segítségül maguk mellé a szentírástudomány, a liturgia és a zeneművészet szakembereit, továbbá a bibliai nyelvek, a latin nyelv és a hazai nyelvtudomány művelőit. A népnyelvű énekszövegekhez tartozó dallamok jóváhagyását és engedélyezését a területileg illetékes püspökkarokra bízza.

Az *együttmisézést* és a *két szín alatt való áldozást* szabályozó rendeletet 1965. március 7-én közölték.

Az *egyházi zenéről* szóló rendelkezést 1967. március 5-én adták közre. Megállapította az énekes mise és a beszédhangon mondott mise különbségeit és fokozatait. Meghatározta az orgona- és hangszerjáték szabályait, és megengedte, hogy a püspökkarok belátásuk szerint alkalmas, hagyományos népénekkel helyettesítsék a körmeneti — misekezdet, fölajánlás és áldozás — énekeket. Hangsúlyozta az éneklés fontosságát a liturgiában, ezért buzdít, hogy még kisebb templomok is szervezzenek

énekkart. A közben már megjelent Kyriale Simplex és ezután hamarosan közzétett Graduale Simplex egyszerű gregorián dallamai mintául szolgálhatnak a népnyelvű megzenésítés számára.

A liturgia általános reformjára vonatkozó második utasítás 1967. május 4-én jelent meg. Változásokat eszközöl a szentmisében, pl. csökkenti a pap térdhajtásainak a számát, valamint az oltárcsókot is, nyilván a felesleges ismétlések elkerülésére. Megengedi, hogy a misézö pap a kánont hangosan mondja és a nép nyelvén. Áldozás után csendes elmélkedést iktat be. A megemlékezéseket és a parancsolt könyörgéseket megszünteti. A miseruhára vonatkozólag is intézkedik; többek közt a manipulus (karszalag) használatát eltörli. Előírja, hogy együtt misézéskor minden pap miseruhát öltsön; de szükség esetén, amikor pl. nincs elegendő miseruha, alba és stóla a megkívánt öltözék; legalább ezeket minden együttmisézésben előírja.

A keresztények közös istentiszteletét szabályozó ökumenikus direktóriumot 1967. május 14-én bocsátotta ki a Keresztény Egység Titkársága. Mindenekelőtt az ökumenizmus ügyének előmozdítására fontosnak tartja egyházmegyékben és püspökkarok kebelében ökumenikus bizottság felállítását, és körülírja ennek munkakörét. Tárgyalja az elszakadt egyházi közösségekben kiszolgáltatott keresztség érvényességét. Buzdít az ökumenizmus szellemének a katolikus Egyházban való ápolására, ima- és igeközösség kialakítására az elszakadt testvérekkel. A közös istentiszteletre vonatkozólag így intézkedik: az elszakadt keleti egyházakban, amelyeknek érvényes papságuk van és következőleg igazi szentségeik, a katolikus hivők bizonyos körülmények között részt vehetnek a liturgiában, és szentáldozáshoz is járulhatnak; mivel azonban az elszakadt testvérekkel hiányzik a hitegység és a hitközösség, megismétli a II. vatikáni zsinat ökume-

nikus határozatának tételét: a velük való istentiszteleti közösséget « nem lehet megkülönböztetés nélkül használni a keresztények egységének visszaállítására ». Ez azt jelenti, hogy katolikus nem vehet részt protestáns úrvacsorán, és elszakadt testvér nem lehet keresztszülő, de szerepelhet katolikus keresztszülő mellett a szentség cselekményének tanújaként.

Az eukarisztikus misztérium tiszteletére vonatkozó utasítást 1967. május 25-én adták ki. Ez elsősorban összefoglalja az eukarisztikus misztérium újra felfedezett, illetve egyre kiteljesülő tanát. Hogy mi ez, Josef A. Jungmann így fejtegeti (A szentmise, 229-230): « Krisztus jelenléte a Szentostyában a katolikus hit gazdag, sokrétű látóhatárának csak egy határolt része. Igaz, megvan benne minden, ami a bensőséges lelkiélethez szükséges... de kívül rekednek a közvetlen látóhatárom más elemek, amelyek pedig nélkülözhetetlenek hitünk egész gazdagságának teljes kiaknázására... Az eukarisztikus jámborságnak ez a típusa ezért bizonyos mértékig elszigetelt; úgy jelenik meg, mint egy hitbuzgalmi forma a többi között, pedig helyes taglalással azoknak legföljebb kiegészítő szerepük van. Ezért a 20. század lelkiségében hangsúlyeltolódást figyelhetünk meg. Az Eukarisztia legbensejében most már nem Jézus Krisztus Személyét látjuk, hanem egy cselekményt. Az Eukarisztia az a szentség, amelyben az egyházon belül újra megjelenik a kereszt áldozata. Ennek megfelelően bizonnyal magában foglalja a megfeszített és feltámadt Úr valóságos, testi jelenlétét, ezt állítjuk is. De az Eukarisztia kiterjed a kereszt üdvözítő áldozatára is. »

Ezután az utasítás előírja, hogy a híveket az Eukarisztia tiszteletére, illetve az eukarisztikus lelkiség kialakítására tanítsák a lelkipásztorok, és megadja nekik az oktatás irányelveit. Ezeknek egyike az, hogy magyarázzák meg « a hívek papságát », hogy így jobban megért-

hessék a liturgiában való helyüket, s ennek következtében az abban való cselekvő részvételük annál gyömölcsözőbb lehessen. Majd rátér a szentmisére vonatkozó útmutatásra. Itt megemlítjük a szombaton este elővételezett vasárnapi misével kapcsolatos előírásokat, és annak hangsúlyozását, hogy a hívek azzal az ostyával áldozzanak, amelyet abban a szentmisében konszekrálnak, amelyben részt vesznek, hogy így a szentmiseáldozatban való részvételük még hitelesebb legyen. Továbbá kifejti, hogy a két szín alatt való áldozás teljesebb jele, formája az áldozásnak, mint az egy szín alatt, mert az Úr vacsoráját teljesebben megjeleníti, és egyben kifejezi, hogy az új és örök szövetséget a Bárány vérében pecsételte meg. Az utolsó rész az Eukarisztia megőrzésével és az eukarisztikus ájtatosságokkal foglalkozik.

Nyolc új prefáció és három új eukarisztikus ima bevezetéséről szóló, 1968. május 23-i rendelkezés tanúsítja, hogy a liturgikus megújulás magát a kánont sem hagyhatta érintetlenül. Különösen amióta 1967-ben a kánon fennhangon mondott imádság lett, és a népnyelv egyre nagyobb teret hódított a liturgiában, kitűnt, hogy nem lehet egyszerűen a latinból lefordítani, hanem át kell dolgozni, hogy a hívek tényleg jobban meg tudják érteni megváltásunknak a szentmisében ünnepelt titkát. Ezek a problémák korán felmerültek a liturgikus tanács ülésein; de igazában csak Cipriano Vagaggini Il Canone della Messa, Problemi e Progetti c. munkája (1966-ban) lendítette előre az ügyet. A II. vatikáni zsinat peritusa, a római Sant'Anselmo pápai egyetemen a liturgia professzora és a liturgikus tanács tagja azt ajánlotta, hogy a meglévő kánont hagyják érintetlenül, és készítsenek néhány újat. Ő maga könyvében két mintát közölt. VI. Pál pápa úgy döntötte el a kérdést, hogy a meglévő mellé készítenek három újat, s mindegyik az eukarisztikus misztérium különböző dimenzióját domborítja ki.

Ezeket az új eukarisztikus imákat közli a szóban forgó rendelkezés. S amint kitűnik, elhagyja a « kánon » jogi jellegű elnevezést, és annak hívja őket, aminek tényleg hívni kell: eukarisztikus (hálaadó) imádságnak.

Ami az új eukarisztikus imák teológiai hangsúlyát illeti, a következő megjegyzéseket tesszük. A II. lényegében római Hippolütosz formulája a III. század elejéről. Krisztus a központja, s az Atyának hálát ad mindazért, amit Jézus Krisztusban végbevitt érettünk. Rövid és világos, ezért a rendelkezés hétköznapokra ajánlja és olyan alkalmakra, amikor ez az egyszerű ima kívánatos. A III. és a IV. lényegében az, amit Cipriano Vagaggini ajánlott könyvében. A IV. hosszú, az üdvösségtörténet nyomán halad, s így a Szentháromság működése adja jellegzetes hittani tónusát. A rendelkezés szerint akkor ajánlatos a használata, amikor a szentmisén olyanok vesznek részt, akik a Szentírásban járatosak. A III. eukarisztikus ima mindenképen szerencsés középutat követ a II. és IV. között mind terjedelmében, mind pedig tartalmában, s ennek alapján használatát a rendelkezés vasár- és ünnepnapokon ajánlja. De halotti misében is nagyon alkalmas, mert a halottakra vonatkozó betétje van. A régi, az ún. római eukarisztikus ima, amely az új sorrendben az I., átment kisebb javításokon, és a rendelkezés szerint a legalkalmasabb nagy ünnepeken való használatra, úgymint karácsonykor, húsvétkor, pünkösdkor stb., mert ezekre az ünnep titkát kifejező sajátos betétje van. Még megjegyezzük, hogy az átváltoztatás szavai mind a négyben azonosak; a « hit titka » kifejezés kimaradt a kehely fölött elmondott szavakból, és az úrfelmutatás után a hívek ún. akklamációjára való papi felhívás része lett: « Íme hitünk szent titka! »

Minden különbözőségük ellenére mind a négy szerkezetileg magában foglalja az eukarisztikus ima jellegzetes elemeit: 1. Az Atya dicsőítése, hálaadás a terem-

tésért és a megváltásért: a prefáció és a Sanctus; 2. az epiklézis, vagyis a Szentlélek hívása, amely a keleti egyház felfogása szerint az Eukarisztia létrejöttének lényeges mozzanata; 3. az anamnézis, vagyis az Utolsó Vacsora elbeszélése, illetve az átváltoztatás; 4. a hívek ún. akklamációja, meghirdetik hitünk szent titkát; 5. megemlékezések és közbenjárást kérő imák; 6. a doxológia, a Szentháromság dicsőítése, amelyet a szent ostya és kehely fölemelése nyomatékoz; és végül 7. a hivők ámenje, ez a nyilvános és ünnepélyes megvallása és jóváhagyása mindannak, ami az eukarisztikus liturgiában végbemegy, és egyben arra való elkötelezés. (L. a misekönyv általános rendelkezéseinek 55. pontját.)

A három új eukarisztikus ima közzététele után is Róma eléggé hajlékonynak mutatkozott, valahányszor különleges közérdek újabb hálaadó imádságot kívánt. Így pl. az 1973-as melbourne-i eukarisztikus világkongresszusnak kettőt engedélyezett: egyet a gyermekek miséjére, a másikat pedig a bennszülött törzsek liturgiájára. Később, amikor Róma bevezette a gyermekek részvételével mondott szentmise liturgiáját, annak is adott saját eukarisztikus imát. 1975-ben a Manaóban tartott brazíliai eukarisztikus kongresszus szentmiséjére engedélyezett külön eukarisztus imát, s több más esetben is teljesítette az ebbeli megindokolt kérést.

Viszont, amikor engedély nélkül használt eukarisztikus imák elburjánzottak, az Istentiszteleti Kongregáció 1973. április 27-én körlevéllel fordult a püspökkarok elnökeihez, és erélyesen megtiltotta a privát eukarisztikus imák használatát. Sőt a Szentszék a püspökkaroknak azt a felhatalmazást sem adta meg, hogy új eukarisztikus imákat jóváhagyjanak. A kongregáció határozottan utasította őket, hogy a meglévő négy imát kell használni. De jelezte a levél, hogy a püspökkaroknak újabb imák összeállítására való folyamodványát megér-

téssel fogja kezelni. Mivel azonban ezután sem szűnt meg ez a tiltott gyakorlat, 1975-ben a Kongregáció kifejezetten elítélt abban az időtájban megjelent két eukarisztikus imagyűjteményt. Felszínes munkának bélyegezte őket, amelyek nem méltóak szentmisében való használatra.

Az új eukarisztikus imák mint az ősi örökség friss hajtásai a liturgikus megújulás értékes nyereségei. James Crichton, az ismert liturgikus író azonban panaszkodik, hogy az eukarisztikus ima csak monológ, a híveknek hallgatniok kell azt, amit a pap olvas.

Az új Pontifikálé, amely szabályozza a *püspök-, pap- és diakónusszentelés új rendjét*, 1968. június 18-án jelent meg.

1968. június 21-én tették közzé a *főpapi szentmise szertartásának és a püspöki jelvényeknek egyszerűsítéséről* szóló utasítást.

1969. január 25-én bocsátották ki a hivők részvételével végzett *liturgia szövegeinek népnyelvre való fordításával* foglalkozó utasítást. Előírja, hogy a meglevő fordításokat felül kell vizsgálni. Ha egy és ugyanazt a nyelvet több országban beszélik, mint pl. az angol nyelvet, a fordítás előkészítésében mindegyik ország vegyen részt. A fordításnak nem kell szó szerintinek lennie, hanem a saját népnyelven fejezze ki azt, amit az eredeti latin szöveg közölni akar. A fordításnak gondot kell fordítania nem annyira egy-egy szó, hanem az egész szöveg értelmére, hogy az a maga egészében megmaradjon. Ahol szükséges, megengedi, hogy a szöveget átdolgozzák, illetve újat alkossanak. Mivel a népnyelvre fordított imákat bizonyos hitközösség fogja imádkozni, a fordításnak szem előtt kell tartania az illető nyelv szellemét és az ima rendeltetését, hogy megfeleljen a liturgia istentiszteleti bensőségének, és emelje annak emelkedett hangulatát.

1969. február 14-én jelent meg *az új egyházi naptár*. Egyik fő újdonsága az, hogy a vasárnapot mint az alapvető keresztény ünnepet visszahelyezte a liturgikus év központjába. A másik sajátsága meg az, hogy átrendezte a szentek ünnepeit. Az egyetemes egyházban csak azokat a szenteket ünneplik, akiknek egyetemes jelentőségük van.

A házasságkötés átdolgozott szertartása 1969. március 19-én látott napvilágot.

1969. április 3-án adta ki VI. Pál pápa Missale Romanum kezdetű apostoli konstitúcióját, amely *a szentmise új szertartását* vezeti be, és kötelezővé teszi a II. vatikáni zsinat előírása szerint összeállított új misekönyvet; ez felváltja V. Pius 1570. július 14-én életbe léptetett misekönyvét. V. Pius misszáléja alig különbözött az 1474-i első nyomtatott kiadástól; ez viszont majdnem változatlanul követte azt, amelyet III. Ince korában (1198-1216) használtak.

Maga az apostoli konstitúció nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az új misekönyvet a II. vatikáni zsinat rendelkezése szerint állították össze. Megemlíti az egyszerűsítés elvét, amely főleg a fölajánlásban, illetőleg az áldozati adományok előkészítésében és az áldozásban látszik, megtisztítva ezeket a fölösleges járulékoktól, amelyek az idők folyamán kerültek azokba. Továbbá hivatkozik a történelem eseményeinek áldozatul esett, de ma is nagyon jelentős cselekmények visszaállítására, s ide sorolja a mise kezdetén a bűnbánati cselekményt, a homíliát és a hívek egyetemes könyörgését.

Elrendeli, hogy vasár- és ünnepnapokon a szentírási olvasmányok három évre terjedő ciklusban következzenek, és az újszövetségi olvasmányokat ószövetségi előzze meg. Mindezt azzal a szándékkal vezeti be, amely a II. vatikáni zsinatot is sugallta, hogy a Szentírás « állandó forrása legyen a keresztény lelkiségnek, fő eszköze a ke-

resztény tanítás továbbadásának és fő tárgya a teológiai tanulmányozásnak ». A fő újítást az eukarisztikus imában létrejött változásban jelöli meg.

Ezt követi a Római Misekönyvre vonatkozó általános utasítás. Ennek előszavából kiemeljük azt a részt, amelyben megmagyarázza, hogy ez a misekönyv, amelyet ősi nevén Sacramentariumnak nevez, eltér az újabb koritól, mert nem foglalja magában a szentmise olvasmányait, hanem csak a misézö papnak, a liturgia vezetőjének a szerepét. Ezért ez a misekönyv az oltáron van. A miseolvasmányokat a másik könyv, a Lectionarium tartalmazza, amelyből a felolvasók — saját szerepük szerint — olvassák a megfelelő szentírási részeket. S ha nincs diakónus vagy másik pap, akkor a misézö olvassa belőle az evangéliumot. Az olvasmányok könyve ezért az ún. ambón, a szószéken, illetve az olvasóállványon van.

Maga az általános utasítás röviden összefoglalja a misekönyv történetét, és rámutat arra, hogy az elmúlt 400 év alatt a szentmisére vonatkozó ismeretünk nagyon sokat fejlődött, s ennek következtében a II. vatikáni zsinat, bár a trentói zsinat tanítását követi, új misekönyvet tesz közzé, ami a liturgia történetében nagy esemény. Ezután bejelenti, hogy a II. vatikáni zsinatnak azt az elhatározását, hogy bevezeti a népnyelvek használatát a liturgiába, mindenütt olyan lelkesedéssel fogadták, hogy minden liturgikus cselekményt lehet a népnyelvén végezni, hogy a szent misztérium közösségi ünneplése elérhető legyen.

Az általános utasítás többi részében könnyen összeszedhetők a szentmise átdolgozott szertartásának újdonságai. Csak párat említünk: 1) csökkenti a pap gesztusait, pl. az oltárcsókot, a kehely felett való áldást és a térdhajtást; 2) megszüntet ismétléseket, pl. « Az Úr legyen veletek » imádságra szólítást vagy az « Uram, nem vagyok méltó » áldozási imát; 3) bizonyos szabad-

ságot ad egyes miseszövegek használatában, pl. a misekezdeti, a bűnbánati cselekmény imájának, vagy magának az eukarisztikus imának kiválasztásában; végül 4) a miatyánkot követő imádságok új összeállítása és a békeköszöntés bevezetése.

A gyermekek keresztségének átdolgozott *szertartása* 1969. május 15-én jelent meg.

1969. május 25-én tették közzé *a szentmise olvasmányainak új rendjét*. A szentírási olvasmányok az igeliturgia része a zsoltárokkal, imákkal, a homíliával, a hitvallással és a hívek egyetemes könyörgésével együtt. Az olvasmányok új rendjének a II. vatikáni zsinat rendelkezése szerint az volt a célja, hogy az igeliturgia gazdagabbá és változatosabbá tételével a hívek bőségesebben részesülhessenek az Isten igéjében. Ezt szolgálja a három évre kiterjedő ciklusban való összeállításuk. Az összeválogatásban pedig két szempont érvényesült: a témaegység és a folytonosság. Vagyis az, hogy az olvasmányok ne összefüggéstelen szövegrészek legyenek, hanem egymást kiegészítő, egymást magyarázó szentírási helyek. S főleg hétköznapokon ne innen-onnan következzenek, hanem a Szentírás egy-egy egészét folyamatos olvasással ismertessék meg a hívekkel, hogy így jobban megérthessék az Atya üdvösségmunkáját, amelyet Fiában, Jézus Krisztusban értünk művelt.

Az áldozás módjára vonatkozó utasítást 1969. május 29-én hozták nyilvánosságra. Amikor több püspök kérvényezte a Szentszéktől a kézben történő áldozás engedélyezését, VI. Pál pápa ún. véleménykutatást végzett. Körlevélben három kérdést tett fel a püspököknek, hogy válaszukból láthassa, hogy tényleg mekkora az igény az áldozásnak erre a módjára. Az első kérdés az volt, hogy az áldozás hagyományos végzése mellett akarják-e a kézben történő áldozás bevezetését. Erre a válasz 567 igen volt és 1233 nem. A második kérdés arra vonatkozott,

hogy a kézben történő áldozást először kisebb közösségekben kipróbálják-e a püspökök felügyelete alatt. Erre 751 püspök igennel válaszolt, 1215 pedig nemmel. A harmadik kérdés az után érdeklődött, hogy a hívek kellő előkészülettel szívesen fogadnák-e az áldozásnak ezt az újabb formáját. Erre 835 igen és 1185 nem érkezett.

A püspökök többségének eme negatív álláspontja ellenére a Szentatya nyitva hagyta a kérdést, és az engedélyezés megadását helyezte kilátásba annak a püspöki karnak, amelyik 2/3 többségű határozattal kérvényezi azt. Erre az történt, hogy a püspöki karok egymás után kérelmezték a kézben történő áldozás engedélyezését, úgyhogy 1977-ben több mint 50 országban bevezették a szentáldozásnak ezt a módját.

Itt az Egyesült Államokban, több próbálkozás után a püspöki kar csak 1977-ben volt képes a szükséges 2/3 többséget összehozni ebben a kérdésben, bár a kézben történő áldozást már sok helyen engedély nélkül is gyakorolták. Jellemző, hogy a püspöki konferencián egyik bíboros azzal akarta még mindig útját állani, hogy azzal érvelt, hogy törvénytelenséget ne törvényesítsenek. Viszont a másik bíboros meg azt hangoztatta, hogy ha már Írország püspökei is folyamodtak az engedélyért, akkor az Egyesült Államokban sem lehet az ügyet tovább elnapolni. — A nagy létszámú és általában idős emberekből álló olasz püspöki karnak mindmáig nem sikerült a kétharmad többségű szavazatarányt elérnie, és ez pl. Rómában kellemetlen helyzetet teremt a sok külföldi zarándok meg az áldoztatók között; más országokban a hívek évek óta elszoktak a szájba való áldoztatástól, és vagy őket éri kínos meglepetésként a római szokás, vagy pedig — ez történik gyakrabban — a pap nem veszi figyelembe a nyomatékosan sürgetett előírást, hanem az áldozó kezébe adja az Úr testét. A püspöki kar merevségét (diplomatikusan, de világosan) már a L'Osserva-

tore Romano (Bugnini érsek) és a La Civiltà Cattolica (Páter Caprile) is szóvá tette.

A temetés új szertartása 1969. augusztus 15-én látott napvilágot.

A mindkét szín alatt való szentáldozás kiterjesztéséről szóló rendelkezés 1970. június 29-én jelent meg.

Az Istentiszteleti Kongregáció 1970. szeptember 5-én adta ki utasítását *a liturgikus konstitúció helyes végrehajtására* vonatkozólag. Elég hosszú rendelkezés, de megéri, hogy hosszasabban idézzünk belőle, mert egyes pontjaiból, illetve hangsúlyából jól lehet érezni a liturgikus reform helyzetét hat évvel a zsinati határozat után.

« A liturgikus szövegek nagy választéka és a rubrikák hajlékonysága lehetővé teszi, hogy az ünneplést hozzászabják a körülményekhez, az istentiszteleti közösség felfogásához és előkészületéhez. Vagyis nincs semmi szükség önkényes változtatáshoz folyamodni, ami csak gyöngítené a liturgia hatását. Az Egyház által bevezetett reformok lehetővé teszik, hogy az ünneplés életerős, dinamikus és lelkileg hatékony legyen. »

« A lépésről lépésre bevezetett új liturgikus reformok figyelembe vették mind az általános megújulás programját, mind pedig az egész világon át a helyi helyzetek nagy különbözőségét. Ezeket a reformokat a papság és a világi hívek nagy többsége jól fogadta, bár itt-ott ellenállásra és türelmetlenségre talált. »

« Egyesek az ősi hagyomány megőrzése végett nem voltak hajlandók elfogadni ezeket a reformokat. Mások pedig sürgős lelkipásztori szükségből úgy érezték, hogy nem tudnak addig várni, amíg a végleges megújulás programját közzéteszik. Ennek következtében egyes egyének privát kezdeményezésből gyors és néha meggondolatlan megoldáshoz folyamadtak: a szertartásban hozzá-

adással vagy egyszerűsítéssel változtatásokat eszközöltek, amelyek néha a liturgia alapelveivel álltak ellentétben. Ez csak zavarta a hívek lelkiismeretét, és meggátolta vagy még nehezebbé tette az igazi reform előhaladását. »

« Elsősorban a püspökök kötelessége vezetni, irányítani, lelkesíteni és helyreigazítani, valamint mindig nekik kell lenniök az igazi liturgikus megújulás megvalósításában az élenjáró példaképeknek. Az ő gondjuk az is, hogy az Egyház egész Teste haladjon előre egy akarattal és a szeretet egységében mind az egyházmegyei, mind a nemzeti, mind pedig a nemzetközi vonalon. A liturgikus bizottságok segítségével a püspököknek jól kell tájékozódva lenniök híveik társadalmi és vallási helyzetéről. Hogy lelki szükségletüket a lehető legjobban tudják kielégíteni, meg kell tanulniok a szertartások nyújtotta lehetőségek lehető legjobb felhasználását. Egyházmegyéjük helyzetét kiértékelve képesek lesznek észrevenni, hogy mi segíti és mi hátráltatja az igazi megújulást, és okosan, valamint óvatosan meggyőzésbe és irányításba foghatnak. Ez olyan munka, amely felismeri a hívek igazi szükségletét, és követi az irányelveket, amelyeket a liturgikus megújulás lefektetett. »

« A jól tájékozódott püspök nagy segítségére van papjainak, akiknek szolgálatukat a vele való hierarchikus közösségben kell gyakorolniok. A püspök helyzetismerete könnyebbé teszi papjai számára együtt dolgozni engedelmességgel az istentisztelet még tökéletesebb végzésében és a lelkek megszentelődésének még odaadóbb munkálásában. »

« A liturgikus reform egyáltalán nem egyértelmű az ún. deszakralizációval, és nem célja alkalmat adni a szekularizációnak. Vagyis a liturgiának méltóságteljesnek kell lennie, és szent jellegének meg kell maradnia. »

« A liturgikus cselekmény hatékonysága nem a mindig újabb szertartás és az egyszerűbb formák állandó

keresésében áll, hanem abban, hogy egyre jobban elmélyedünk Isten igéjében és misztériumában, amelyet ünneplünk. A pap biztosítja Istennek és az ő misztériumának jelenlétét a celebrációban azzal, hogy az Egyház szertartását követi inkább, mint amit egyénileg jobban szeretne. »

« A papnak nem szabad elfelejtenie, hogy ráerőszakolva saját elgondolását a szent szertartásokra, a hívek jogait sérti meg, és individualizmust, valamint egyénieskedést vezet be a celebrációba, amely az egész Egyházra tartozik. »

« A misében az igeliturgiának teljes fontosságot kell megadni. Más olvasmányokkal, akár vallásos, akár pedig régi vagy élő világi szerzőktől legyenek is, sohasem szabad felcserélni Isten igéjét. A homília célja az olvasmányok magyarázása és alkalmazása a mai életre. Ez a pap dolga; a hívek tartózkodjanak megjegyzésektől, párbeszédtől és más effélétől. »

« A liturgikus szövegek, amelyeket az Egyház állított össze, nagy tiszteletet érdemelnek. Senki sem változtathatja meg azokat, behelyettesítést, hozzáadást vagy kihagyást senki sem eszközölhet. Ez a szabály különösen a mise rendjére áll... De a szertartás egyes részeit — úgymint a bűnbánati ritust, az eukarisztikus imát, a nép akklamációit és a végső áldást — lehet választani a különféle váltakozó formákból, amelyek mindegyiknél adva vannak. »

« Az Egyház nem zár ki semmiféle szent zenét a liturgiából. De nem mindenféle zene, ének és hangszer képes egyformán imára hangolni vagy Krisztus misztériumát kifejezni. A zenének a szertartásokban az istentiszteletet kell szolgálnia. Vagyis minőségileg legyen szent és jó tartalmú. A liturgikus cselekményekhez alkalmasnak és mindenegyes rész természetéhez megfelelőnek kell lennie. Nem szabad az istentiszteleti közösség cse-

lekvő részvételét megakadályoznia, hanem mind az ész, mind a szív figyelmét rá kell irányítania a misztériumra, amelyet ünnepelnek. »

« Jó a helyi hitközösségért valami különleges szándékot a hívek könyörgésébe belevenni, az Egyházért, a világért és a szűkölködőkért mondott imában. Ezeket a hívek könyörgése stílusában írják le előre, és az istentiszteleti közösség különböző tagjai olvassák fel. »

« Ha a pap érti, hogy hogyan használja fel okosan a rendelkezésére álló bőséges választékot, akkor nincs szükség privát átalakításhoz folyamodnia. A papokat meg kell tanítani arra, hogy hogyan készüljenek elő a celebrálásra, figyelve a körülményekre és a hívek szükségeire, és bizalommal követve a misekönyv általános átdolgozásának irányát. »

« Az eukarisztikus imádság a pap imádsága. A mise összes részei közül ez az egy különösen egyedül hozzá tartozik szolgálati tisztségénél fogva. Tehát nincs megengedve, hogy egyes részeit alacsonyabb rangú klerikus, vagy a gyülekezet vagy világi hívő olvassa. Ez a liturgia hierarchikus szerkezete ellen lenne, amelyben mindenkinek úgy kell részt vennie, hogy azt teszi, ami egyedül és teljesen reá tartozik. Tehát a papnak kell mondania az egész eukarisztikus imát. »

« A mindkét szín alatti áldozás szentségileg tökéletesebben fejezi ki a híveknek az Eukarisztiában való részesedését... A püspökkari konferenciák meghatározta keretben az ordináriusok ne adjanak általános engedélyt rá, hanem világosan határozzák meg azokat az eseteket és celebrációkat, amelyekben így történik a szentáldozás... Nem tűnik helyesnek az az eljárásmód, hogy a kelyhet egyik áldozó a másiknak adja tovább, vagy hogy az áldozók közvetlenül a kehelyhez járuljanak, és úgy vegyék magukhoz a szent Vért. Ilyen esetekben az áldozást belemártással kell kiszolgáltatni. » Pap, diakónus vagy ordi-

nált akolitus legyen jelen, aki a kelyhet az áldozóknak odanyújtja.

« Az Egyház hagyományos liturgikus szabályai megtiltják, hogy nők — lányok, házasok vagy szerzetesnők — szolgáljanak a papnak az oltárnál; ezt még női templomokban, otthonokban, konventekben, iskolákban, intézményekben sem tehetik meg. Szabad azonban a nőknek is, az ide vonatkozó normáknak megfelelően: *a*) felolvasni az olvasmányokat az evangélium kivételével...; *b*) felolvasni a hívek egyetemes könyörgését; *c*) orgonán vagy más hangszeren játszani, és vezetni a közösség énekét; *d*) olyan közleményeket, magyarázatokat olvasni, amelyek a híveket segítik a szertartások jobb megértésére...; *e*) sajátos tisztségeket betölteni; pl. a templom ajtajában fogadhatják a híveket, és helyükre vezethetik őket, irányíthatják körmenetüket, vagy a perselyezést végezhetik. »

« A megújult liturgia megértésére alapos tanulmányt kell még végezni ahhoz, hogy az új liturgikus könyveket pontosan fordítsák le népnyelvre. Újra le kell őket fordítani, s ezekkel kell kicserélni az összes eddig használatban levőket. A fordítás munkája jobb eredményt hoz, ha nem sietik el, és ha sokan együttműködnek benne, nemcsak teológusok és a liturgia művelői, hanem írók és költők is. Így a népnyelvű liturgia szövege igazán irodalmi értékű és maradandó minőségű munka lesz, amelynek stílusbeli egyöntetűsége és kifejezési gazdagsága tartalmának mély jelentőségét tükrözi. »

« A jelen reform ősi, de élő örökségből merített liturgikus imát akar ajkunkra adni. Amikor végezzük, ki kell tűnnie, hogy Isten egész népének műve, amely nép a rendek és szolgálatok különfélesége szerint van felépítve. Az Egyház egész testének ez az egysége a liturgia hatékonyságának és valódiságának biztosítéka. »

1970. november 1-én adták ki a megreformált *egyházi zsolozsmát.*

1971. augusztus 15-én jelent meg *a bérmálás szentségének új szertartása.*

A betegek kenetének és lelkipásztori ellátásának szerszertartásrendje 1972. november 30-án látott napvilágot.

Az 1969. április 30-i és az 1971. március 9-i intézkedéseknek megfelelően az Istentiszteleti Kongregáció 1973. január 25-i dekrétuma véglegesíti az engedélyt, hogy *a szentáldozás megkönnyítésére* a helyi egyház püspöke kellő kiképzés után világi hivőt mint *rendkívüli áldoztatót* alkalmazhasson templomban és templomon kívül, kórházakban, börtönökben, öregotthonokban és a betegek lakásán.

1973. november 1-én jelent meg *a gyermekek részvételével végzett szentmise* liturgiája.

1973. december 2-án tették közzé *a bűnbánat szentségének átdolgozott szertartását.*

1974. október 28-án jelent meg *az új római misekönyv használatának kötelezettségéről* szóló jegyzék. Felhívja a figyelmet arra, hogy azon a vidéken, ahol az új római misekönyv népnyelvi fordítása elkészült és a püspöki kar bevezette, csakis ez használható. Kivételt képeznek öreg és beteg papok, akik magánmiséjükben, de semmi esetre sem hívek jelenlétében végzett misében, használhatják a római misekönyv 1962-es kiadását az 1965-ben és 1967-ben bevezetett változásokkal. Az ordináriusok kötelességévé teszi, hogy a római misekönyv új szentmiserendjét a hívekkel elfogadtassák.

VI. Pál a zsinati liturgikus megújulás végrehajtója

VI. Pál pápa feladata lett, hogy a II. vatikáni zsinat liturgikus megújulásának rendelkezéseit bevezesse, a li-

turgikus könyveket elkészíttesse és kiadja. Mindezt következetesen és a zsinat iránt való teljes elkötelezettséggel tette, mert mélyen meg volt győződve a liturgikus reform értékeiről. Megnyilatkozásai mutatják, hogy tudatában volt felelősségének, de a sok nehézségnek és lelkipásztori teendőnek is. Így a pápa beszédei igazi kordokumentamai ennek a munkás évtizednek és az Egyház élete viszontagságos időszakának.

A pápa számos ide vonatkozó beszédéből csupán két szemelvényt közlünk.

1965. március 1-én a római lelkipásztorokhoz és nagyböjti szónokokhoz intézett beszédben a zsinati liturgikus reformról többek között a következőket mondotta:

« Szükség van a ti személyes, türelmes, szeretetteljes és igazán lelkipásztori segítségtekre. Mert a liturgikus reform megvalósítása azt jelenti, hogy sok-sok szokást kell megváltoztatni, ami több szempontból tisztelendő és kedves. Ez azt jelenti, hogy jó és jámbor hivőket megzavar, hogy új imaformákat adunk nekik, amelyeket azonnal nem értenek meg. Ez azt jelenti, hogy meg kell nyerni sok hivőt — akik imádkoznak vagy nem imádkoznak a templomban, ahogy nekik tetszik — személyes és közösségi ima végzésére. Ez azt jelenti, hogy a hívek minden közösségében az imádság és az istentisztelet cselekvőbb csoportjait kell nevelni, úgy, hogy bevezetjük őket olyan látásmódba, testmozgásba, gyakorlatba, formulákba és érzelmekbe, amelyek újak. Abba, amit fokozott vallásos tevékenységnek hívhatunk, amihez a hivők nincsenek hozzászokva. Röviden, ez azt jelenti, hogy Isten népét a papi liturgikus cselekmény résztvevőjévé tegyük. Mindez nehéz és kényes feladat. »

1977. június 27-én a titkos konzisztóriumon *Marcel Lefebvre érsekről* — aki a II. vatikáni zsinat liturgikus megújulásának legmagasabb rangú ellenállója, mert szerinte főleg az új miserend megváltoztatta a trentói zsi-

nat örök érvényű rendelkezését, protestáns és modernista szellemiségével pedig kikezdte az ősi katolikus hitet — a pápa többek közt a következőket mondotta: « A legutóbbi évek mutatják, hogy helyes úton járunk. De szerencsétlenségre, a papság és a hívek nagy többségének egészséges és jó felfogása ellenére, visszaélések történtek, szabadosan alkalmazták a liturgikus reformot. Az idő eljött, hogy véglegesen elhagyjuk a megosztó erjedést, amely mindkét oldalon egyformán ártalmas, és teljes mértékben alkalmazzuk, ahogy a helyes meggondolások sugallták, azt a reformot, amelyet a zsinat rendelkezése szerint jóváhagytunk. Azokat, akik a félreértett teremtő szabadság nevében annyi kárt okoztak az Egyházban rögtönzéseikkel, érdektelenségükkel, könnyelműségükkel, komolyan felszólítjuk, hogy tartsák meg a meghatározott szabályt; ha ezt nem tisztelik, nagy kárt tesznek magában a dogma lényegében, nem beszélve az Egyház fegyelmi életéről, amelynek aranyszabálya így szól: az imádság törvénye a hit törvénye. Hasonló módon szólunk azokhoz, akik a « nem fogadjuk el » merev visszautasítás állápontját veszik fel a hagyomány nevében, ami inkább a megátalkodott engedetlenség zászlaja lett, mint a valódi hitnek a jele. Felszólítjuk őket, hogy fogadják el, amint ez szent kötelességük, a pápa és a püspökök szavát, értsék meg a szent szertartásokban eszközölt módosítások üdvös jelentését, és konokul ne ragaszkodjanak érthetetlen előítéleteikhez.

Mindez szívünkből jön, és az Egyház egységének mélyen érzett szükségét akarja hangsúlyozni... Ezért szólunk fiainkhoz és leányainkhoz, hogy az egyházi közösségből vessük ki az emésztő kritika, az elmék megoszlása, az egyházi tekintélynek való ellenszegülés és a kölcsönös bizalmatlanság átkos forrásait, amelyeknek alkalmilag sikerül megbénítaniok a bőséges lelki energiákat és az Egyháznak Isten országát előmozdító munkáját...

De Krisztus akarta, hogy a szeretetnek ez az egysége sohase legyen elválasztva az igazságban való egységtől... Ezzel kapcsolatban felmerül a kérdés: ki felelős a hitletéteményhez való hűség eldöntéséért, és kire tartozik annak megítélése, hogy a tan és a viselkedés összhangban van-e az Egyház élő hagyományával? Ez a tanítóhivatal dolga, amely az Apostoli Szentszék és a vele kommúnióban levő püspökök hivatala. Kezdettől fogva mindig is ez volt az igazság próbaköve... Erre nagyon szükséges manapság emlékezni, mert a tan bizonyos magyarázatai veszélyeztetik a nem teljesen kifejlődött és felkészült híveknek a hitét...

Kérjük ezt a testvérünket, hogy gondoljon arra az egyenetlenkedésre, amelyet létrehoz, a zavarra, amelyet okoz és a megoszlásra, amelyet eredményez. Mindezért övé a legsúlyosabb felelősség. Elődeink, akiknek tanítására bátorkodik hivatkozni, nem tűrnék ilyen hosszan, mint amilyen türelmesen mi viseljük, az ilyen konok és ártalmas engedetlenséget. »

II. János Pál elkötelezettsége a zsinati reform végrehajtására

Itt kell megjegyeznünk, mielőtt tovább megyünk, hogy utódja, II. János Pál pápa is teljesen elkötelezte magát a II. vatikáni zsinathoz való igazodásra és a liturgikus megújulásra. A megválasztását követő reggelen, 1978. október 17-én a konklávét bezáró szentmisén mondott beszédében hangsúlyozta a hűséget Péter székéhez, az egyházi tanítóhivatalhoz és az egyházi elöljárók iránt. Így tért ki a liturgiára is: « A hűséghez tartozik az egyházi tekintélytől származó liturgikus szabályok pontos megtartása. El kell tehát utasítani azt a magatartást, amely önkényesen és hivatalos jóváhagyás nélkül vezet be újításokat. De ugyanígy el

kell marasztalni a másik viselkedést is, amely nyakasan vonakodik elfogadni a szent szertartásokban törvényesen bevezetett és immár hozzájuk tartozó változásokat. »

A liturgikus reform kiértékelése

A kétezer éves Egyház életében és a világtörténelem távlatában a II. vatikáni zsinat jelentőségét és fontosságát nem lehet letagadni. A zsinat elindította történelmi erők hatása azonban 16 év elteltével még nem mérhető le a maga teljességében. Sokkal nagyobb távlat kell ahhoz, hogy történelemformáló befolyása kellőleg értékelhető legyen.

Ugyanezt kell elmondanunk a zsinat liturgikus reformjáról. Mindazonáltal *már most is joggal megállapíthatjuk a következőket*:

1) Az Egyház tudatában volt a liturgikus megújulás elengedhetetlen szükségességének, és érezte, hogy ezzel korszakalkotó tevékenységbe kezdett, ahogy a liturgikus konstitúció 43. pontjában meg is vallja; ugyanezt már XII. Pius pápa is kimondta a liturgikus mozgalomról a Mediator Dei kezdetű enciklikájában és az Assisiben tartott nemzetközi liturgikus kongresszushoz intézett beszédében: « A liturgia előmozdítása és megújítása iránt való buzgóság joggal tekinthető korunkban úgy, mint Isten gondviselő rendelkezésének és az Egyházban a Szentlélek működésének jele. Ez ma megkülönböztető jegye az Egyház életének, s tényleg megszabja a mai vallásos gondolkodás és cselekvés egész irányát. »

2) A liturgia, amely mint ilyen először szerepelt egyetemes zsinat napirendjén, az Egyház önvizsgálatából úgy merült fel, mint az egyházi élet központi tevékenysége, amelyre életének minden más munkássága irányul, illetve amelyből mindegyik más forrásozik és meríti erejét.

3) Ennek a megújhodásnak és felrissülésnek a liturgikus konstitúció az összefoglaló dokumentuma, amely 1963. december 4-én jelent meg. Igazában az Egyház liturgikus életének Magna chartája. Nem jogi, legalisztikus jellegű tanítás, hanem bibliai, teológiai ihletettségű, egyszóval lelkipásztori szellemű zsinati határozat.

4) Erejét már az is elárulja, hogy a zsinat mindjárt a kezdetén ebben talált rá legjobban önmagára, s az Egyház ebben hozta föl önmagából a legjobbat; ezért a liturgia mint a zsinat első terméke lett az egész zsinat ígéretes kezdetévé, lendítő erejévé és a keresztény megújulás úttörőjévé.

5) A liturgikus reform nem külsőséges és felületes. Nem kozmetikai kezelés. Nemcsak szövegeket módosított, nemcsak liturgikus szertartásokat változtatott, hanem az istentisztelettel kapcsolatos felfogásunkat és magatartásunkat is alapvetően befolyásolja és átformálja. Ezért a liturgikus megújulás nemcsak a szertartásokat, a jelcselekményeket érinti, hanem mélyre hat magában a hivőben, keresztény lelkisége alakításában és gyakorlati élésében.

6) Ugyanezt így is mondhatjuk: a liturgia és az Egyház, illetve a keresztény élet legbenső viszonyából az is következik, hogy a liturgia reformjában az Egyház igazán önmagát reformálta, a keresztény élet elmélyítését szolgálta. Az Egyház ugyanis egyre jobban keresi önmagát, és öntudatosítja azonosságát. Ebben a felfrissülő és megújuló liturgiában éppen ez az elmélyült önmeglátás és teljesebb azonosság fejeződik ki, illetve a liturgia segíti az Egyházat egyre hitelesebb azonossága megtalálásában és teljesebb élésében.

7) A liturgikus jelek, illetve jelcselekmények megváltoztatása és régi liturgiai formák visszaállítása nem merőben archeológiai tevékenység: ledöntjük, amink ma

van, hogy kiáshassuk a múltat. Amit a liturgikus reform visszaállít, azt nem régisége miatt éleszti fel, hanem azért, mert ma is friss, jelentőségteli, tehát időszerű értéket képvisel. Vagyis az Egyház nem egyszerűen visszatér korábbi, őskeresztény liturgikus formákhoz és gyakorlatokhoz, nem ötlet- és divathóbort vezeti ebben a munkában, hanem újra felnyítja az életerős hagyományok forrásait, hogy azoknak mély keresztény szelleme járja át és formálja a híveket keresztény lelkiségük egyre öntudatosabb élésében.

Másrészt arra is rá kell mutatnunk, hogy bár a liturgikus reform nagyon tevékeny és jó gyümölcsöt termő folyamat betetőzése, mégsem jelent végpontot. Inkább elindulása egy másik, új korszaknak, amelyben az Egyház megemészti, mélyíti és finomítja mindazt, amit a liturgikus megújulás felszínre hozott. Vagyis senki sem akarja azt állítani, hogy a liturgikus reform minden ízében abszolút tökéleteset hozott létre. Emberi munka. S ha az érdemekben dús liturgikus mozgalom bölcsességéből táplálkozott is, mégiscsak aránylag rövid éveknek gyors munkája volt. Éppen ezért nem meglepő, és önmagában semmi rossz sincs abban, ha *építő kritika éri a liturgikus átalakulást.*

Pl. az angol nyelvű liturgia nemzetközi bizottsága 1978. december 4-én, a liturgikus konstitúció megjelenésének 15. évfordulóján kiadott nyilatkozatában elismeri, hogy a szertartások imaszövegeinek fordításába tökéletlenségek csúsztak be. Viszont az a meggyőződése, hogy ennek ellenére jó munkát végzett, és nagyban hozzájárult a liturgikus ünneplés külső és belső megújulásához.

Itt az Egyesült Államokban az egyik újabban gyakran hallható kifogás a feminista mozgalom részéről a liturgia « sexist » nyelvezete ellen irányul: kiküszöbölését kívánják minden olyan szónak és kifejezésnek, ami szerintük ennek megnyilvánulása. Jó példa a kehely feletti kon-

szekrációs formula: « It will be shed for you and for all men », amely nyelvileg ezt jelenti: « kiontatik értetek és minden férfiért »; a « men » szó elhagyásával az értelem világosabbá válna (« értetek és mindenkiért »), és elvesztené a mai érzékenységet sértő mellékízét. Ez az, amiről már a püspöki kar is többször tárgyalt, de mindezideig kétharmad többséggel nem szavazta meg.

Egyesek kifejezőbb és hitelesebb liturgikus jeleket kívánnak. Mert ha a liturgikus jel talány, akkor nem jelez semmit, inkább csak elhomályosítja azt, ami úgyis rejtve van, az isteni misztériumot. De a féljel is inkább csak ront, mint használ. Ezért azt sürgetik, hogy a pehelykönnyű, átlátszó ostya helyébe, amely nem adja az igazi kenyér benyomását, igazi kenyér használatára kell áttérni. A keresztelésben sincsenek megelégedve a keresztelendő fejére öntött pár csepp vízzel, mert az alámerítés, illetve a megmerítés, amelyre módot ad a keresztség új rendje, lenne a szentség teljes jele. Ugyancsak ebből a meggondolásból a két szín alatt való áldozásnak mint rendes áldozási módnak bevezetését szorgalmazzák.

Mások a szentmise szerkezetének módosítását tartják szükségesnek. Többek közt a bűnbánati szertartásnak és a Glóriának keresnek megfelelőbb helyet, és a békeadásnak az áldozás előtt való helyességét vitatják.

Vannak, akik nagy fogyatékosságnak tartják, hogy az új liturgiában az ünneplés teljes dimenziója hiányzik. Szerintük az inkább csak az ész műve, pedig a szív részét sem nélkülözheti. Más szóval, túlteng benne a fogalmi elem, a szó, a beszéd, míg a nem szóbeli közlés, a látható és érzékelhető elem, mint pl. a tánc, filmmel és képekkel való szemléltetés el van hanyagolva. Fő érvük az, hogy a liturgia az egész ember cselekménye, tehát nemcsak az észnek és értelemnek, hanem a kép-

zeletnek, érzékeknek, érzelemnek és emlékezetnek is helyet kell kapniok benne.

Az új liturgia kritikája és a módosítására tett sok javaslat hosszú listát alkot. Nem is folytatjuk. De megjegyezzük, hogy míg sokan a módosításokkal tovább akarják folytatni a liturgikus változások folyamatát, sokan vannak olyanok is, akik ennek véget szeretnének vetni. Pl. itt az Egyesült Államokban a jól ismert lelkipásztori folyóirat, a The Homiletic and Pastoral Review 1979. februári számában főszerkesztői cikkel kérte a Püspöki Kar Liturgikus Bizottságát, hogy egy nemzedékre napolja el a liturgikus változtatások folytatását. Erre szerinte azért van szükség, hogy az « állandóság » érzését megteremtsük, és az eddigi változásokat megemésszük.

Látva ezt a « quot capita tot sensus » helyzetet, megegyezünk Josef A. Jungmann-nal, aki A szentmise c. könyvében erre vonatkozólag a következőket állapítja meg (276. I.): « Sohasem fogjuk megtalálni a szentmise bemutatásának eszményi formáját... Sem alulról jövő kezdeményezés, sem felülről származó utasítás nem fejleszthet ki olyan formát, amely minden igénynek megfelel. Ennek a feladatnak mindörökre megvalósítatlanul kell maradnia. Csak annyit remélhetünk, hogy elérjük azt az állandó kompromisszumot, amely megsejteti, sőt megközelíti az elérhetetlen eszményt. »

A II. vatikáni zsinat liturgikus reformja kiértékelésének összegezéséül hadd álljon itt az, amit Guilford Young, az ausztráliai Hobart érseke mondott a liturgikus megújulásról, mert szinte prófétai meglátással közelíti meg a zsinati teljesítmény horderejének felmérését: « Az, aki azt gondolja, hogy a liturgikus konstitúció Nyugat liturgikus gyakorlatában csupán kisebb változások listázása, csalódik. Tény az, hogy ez a konstitúció felér egy csendes, de mély forradalommal, amelynek

hatása csak nemzedékek után lesz felmérhető ». A másik Josef A. Jungmanntól való, aki A szentmise c. munkájában, ha nem is ilyen felsőfokban, de mégis nagyon pozitívan szól a liturgikus reformról: « A II. vatikáni zsinatra nem nehezedett hátrányosan a vita izzó légköre, amelyben a trienti zsinatnak kellett megvédenie az egyház lényeges örökségét, és dolgoznia a keresztény élet megújulásán. Most nem az volt a kérdés, hogy megvédjék a misét vagy tisztázzanak vitás pontokat, mint a 16. században. A második vatikáni zsinat liturgikus és misereformja egyszerűen abba az irányba tartott, hogy jobban tisztába jöjjünk a liturgia lényeges természetével, hathatósabban kibontakoztassuk gazdagságát. Csakugyan sikerült már egy sereg félreértést tisztáznia. Legjelentősebb az, hogy a körvonalak világosabban kibontakoztak, és újból a helyes pontok kaptak hangsúlyt. Leginkább szembetűnik ez a prefáció meggyarapodott szövegeiben és az eukarisztikus ima három új formájában... De — az új eukarisztikus imáktól és prefációktól eltekintve — még nem látjuk, hogy új hajtások bújtak volna elő. »

Liturgikus nevelés

Az Egyháznak a jelenben egyik fő feladata az, hogy a liturgikus megújulást mind elméletben, mind pedig gyakorlatban a papság és a hívek magukévá tegyék. Ezért nem meglepő, hogy a liturgikus konstitúció külön rendelkezik a papság és a hívek liturgikus neveléséről.

Mindjárt a 14. pontja a hívekre gondol: « A liturgia megújításában és előmozdításában a hívek teljes és cselekvő részvétele mindenekelőtt a legelső cél, mert ez az első és elengedhetetlen forrás, amelyből a hívek merítik a keresztény lelkiségét. Ezért a lelkipásztorok minden apostoli munkájukban törekedjenek a megkívánt módon elérni azt. » Ennek az apostoli munkának fő ré-

sze *a liturgikus oktatás*, ahogy a 19. pontból kitűnik: « Buzgósággal és türelemmel kell a lelkipásztoroknak előmozdítaniok híveik liturgikus oktatását és a liturgiában való cselekvő, mind külső, mind belső részvételét, tekintetbe véve korukat, helyzetüket, életmódjukat és vallásos kultúrájuk fokát. Így munkálkodva a lelkipásztorok teljesítik egyik fő kötelességüket mint Isten misztériumának hűséges kezelői, és ezen az úton kell a nyájat vezetniök nemcsak szóval, hanem jó példával is. » A liturgikus konstitúció végrehajtására vonatkozó 1964. szeptember 26-án kelt utasítás a hívek liturgikus oktatásával kapcsolatban ezeket mondja: « A liturgia általános reformját jobban elfogadják a hívek, ha az fokozatosan történik, és ha azt a lelkipásztorok megfelelően előadják és megmagyarázzák... A lelkipásztoroknak külön gondot kell fordítaniok arra, hogy a vallásos egyesületek tagjai liturgikus oktatásban részesüljenek, és a liturgiában cselekvően résztvegyenek. A vallásos egyesületeknek az a szerepük, hogy az Egyház életében bensőségesen vegyenek részt, és a lelkipásztornak segítsenek a plébánia liturgikus életének megszervezésében. »

A II. vatikáni zsinat jól tudta, hogy a hívek liturgikus életének előmozdítását a papság csak úgy tudja szolgálni, ha elsősorban önmaga van erre felkészülve. Ezért a liturgikus konstitúcióban az Egyház elrendeli *a papság liturgikus képzését*. A 14. pont rámutat a papság kulcshelyzetére: « Hiába táplálnánk reményt ezeknek a céloknak az elérésére, ha elsősorban a lelkipásztorok maguk nem lesznek eltelve a liturgia szellemével és erejével, s így annak mestereivé nem válnak. Ezért életfontosságú, hogy a figyelem elsősorban a papság liturgikus képzésére terelődjék. » Ugyanezt hangsúlyozza a papi szolgálatról és életről szóló zsinati határozat 5. pontja: « A papok fordítsanak gondot a liturgiában való megfelelő tudásuk és jártasságuk művelésére, hogy így saját liturgikus szol-

gálatuk által a gondjaikra bízott keresztény közösség mindjobban tudja dicsérni Istent, az Atyát, a Fiút és a Szentlelket. »

Érthető tehát, hogy a zsinat kitér a liturgia tanáraira, a liturgia tantárgyának fontosságára, a liturgikus lelkiségben való nevelésre és a már felszentelt papok liturgikus továbbképzésére is. A liturgikus konstitúció 15. pontja a liturgia tanáraira vonatkozólag így rendelkezik: « Azoknak a tanároknak, akik a liturgia tanítására vannak kinevezve szemináriumokban, szerzetesházakban és teológiai fakultásokon, megfelelő kiképzést kell kapniok liturgiára specializált intézetekben. » A liturgia tantárgyáról ezt mondja a 16. pont: « A szemináriumokban és szerzetesházakban az egyházi tudományok között a liturgia tantárgyát kötelező és fő tantárgynak kell tekinteni. A teológiai fakultásokon legyen a fő tantárgyak között. A liturgiát tanítani kell teológiai, történelmi, lelkiségi, lelkipásztori és jogi vonatkozásaiban. Ezenkívül a többi professzorok, különösen azok, akik dogmatikát, szentírást, lelkiségi és lelkipásztori teológiát tanítanak, követve saját szakjuk különleges követelményeit, fejtsék ki Krisztus misztériumát és az üdvösség történetét, hogy a liturgia és a saját tantárgyaik kapcsolata világos legyen és a közöttük levő egység is, amely minden papi képzést jellemez. » Ami a liturgikus lelkiségben való képzést illeti, a 17. pont ezt írja elő: « A szemináriumokban és szerzetesházakban a papjelölteknek liturgikus nevelést kell adni lelkiéletük előmozdítására. Ehhez megfelelő vezetésre van szükség, hogy megértsék a szent szertartást, és abban teljes szívvel vegyenek részt. És nekik is kell személyesen a szent misztériumokat ünnepelni és a népi ájtatosságokat is végezni, amelyeket a liturgia szelleme éltet. Még azt is meg kell tanulniok, hogyan kell a liturgikus szabályokat megtartani. Így a szemináriumokban és szerzetesházakban az élet teljesen

át lesz hatva a liturgia szellemétől. » A már felszentelt papokra vonatkozólag a 18. pont a következőket tartalmazza: « Azok a világi és szerzetes papok, akik már az Úr szőlőjében dolgoznak, minden megfelelő úton-módon segítségre szorulnak, hogy minél jobban megértsék, hogy mit is tesznek, amikor a szent szertartást végzik, s hogy tudják élni a liturgikus életet, és azt a rájuk bízott híveknek is át tudják adni. »

IX. A LITURGIKUS ÉV

Az Egyház a liturgikus életét az Atya, a Fiú és a Szentlélek, valamint Mária és a szentek ünneplésében összeállított keretben éli, amely az advent első vasárnapjától az utolsó évközi vasárnapig terjed, tehát egy teljes évig; ezért egyházi, illetve liturgikus évnek nevezzük. Ideje, hogy ebben az utolsó fejezetben foglalkozzunk vele.

Erre vonatkozólag a liturgikus megújulás a liturgikus konstitúció 107. pontjában így rendelkezik: « az egyházi évet úgy kell általalakítani, hogy — megőrizve igazi jellegét — táplálhassa a hívek lelkiségét, akik ünneplik a megváltás misztériumait, főleg a húsvéti misztériumot. »

Ennek megfelelően a liturgikus évnek a húsvét a mindent összefoglaló, egységesítő központi misztériuma, és minden ünneplésnek ez a tartalma. Legelőször a vasárnapban, a heti liturgikus ünneplésben jelentkezett, ezért a vasárnap jelentőségére irányítjuk elsősorban figyelmünket. Majd ennek a kimeríthetetlenül gazdag Krisztus-misztériumnak egyes kiemelkedő dimenzióit szemléljük, amelyek annyira változatossá és élményszerűvé teszik a liturgikus évet, illetve annak különböző időszakait teremtik meg. Különleges megnyilvánulásai bonta-

koznak ki Mária és a szentek ünnepeiben, ezért ezekről is kell szólnunk.

Megszakítatlan istentisztelet és megszentelődés a Krisztus-misztérium folyamatos ünneplésében

A liturgikus év értelméről beszélve mindenekelőtt arra kell rámutatnunk, hogy az nem egyszerűen Krisztus Urunk földi életének időrendi sorrendben való visszaidézése, hanem az örök Krisztus-misztérium folyamatos ünneplése.

Mivel ez a misztérium kimeríthetetlenül gazdag valóság, ebben a folyamatos ünneplésben alkalmunk nyílik egy-egy dimenziójára összpontosítani figyelmünket. Ez sajátos ritmust kölcsönöz a liturgikus évnek, illetve megteremti annak változatosan élményszerű évszakait. Tény az, hogy mindig az egész misztériumot ünnepeljük, amely egyetlen egész és darabokra nem bontható, mégis jogos, sőt egyenesen kívánatos, hogy ebben az üdvösségeseményben egyre jobban elmerüljünk, egy-egy epizódjának egyre jobban való megértésével.

A liturgikus év, ez a folyamatos ünneplés nem mesterséges tákolmány, nem előre meghatározott tervek szerint bontakozott ki, hanem természetes fejlődés eredménye. A húsvéti esemény heti ünnepléséből alakult ki az idők folyamán.

Következőleg a liturgikus évnek szíve-lelke Krisztusnak, az emberiség főpapjának húsvétja. Ez ott lüktet az Egyház liturgikus életében. Ez ad értelmet és istentiszteleti, valamint megszentelő értéket az ünneplésnek. Egyben ez egybefogó ereje is. Vagyis a liturgikus év nem összefüggéstelen egyvelege az ünnepeknek, hanem a húsvét a rendező elve.

Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy a liturgikus év nem annyira a múltba vezet vissza. Egyáltalán nem feled-

kezik bele a múltba, hanem az örök Krisztus-misztériumot jeleníti meg itt és most, azaz a jelenben, a hivők közösségének liturgiájában, hatékonyságával formálja bennük Krisztust (Gal 4,19), és gyűjti őket önmagába, « az új és örök szövetség » népébe. Vagyis a liturgikus év folyamatos Krisztus-misztérium-ünneplésének nem csupán erkölcsi buzdítás a célja, hanem folyamatos megtérés « a régi emberből az új emberbe » (Ef 4,22-24), létrendi belegyökerezés (Kol 2,6-7) « az új emberbe », Jézus Krisztusba, hogy Benne és Általa (Zsid 7,25) eljuthassunk a Bárány örök lakodalmába, az Atyával való kommúnióba.

A vasárnap Krisztus húsvétjának heti ünneplése

Az első keresztények « a hét első napján » (1 Kor 16,2; Ap. Csel. 20,7), amely a föltámadás napja (Mt 28,1; Mk 16,2; Lk 24,1 és Jn 20, 1,19), jöttek össze kenyértörésre. *A « hét első napja »* történelmi kialakulásában megelőz minden más ünnepet, magát a húsvétot és karácsonyt is. Ez *a legősibb keresztény ünnepnap.*

Ezt a « hét első napjá »-t nevezi Szent János a Jelenések könyvében (1,10) « az Úr napjának », amelyet magyar nyelven vasárnapnak hívunk. Ez a magyar szó semmit sem mond az ünnepnap tartalmáról, míg az « Úr napja » a megfeszített és feltámadt, valamint a mennyekbe fölment Úr Jézus napját világosan kifejezi. A vasárnap húsvéti jellege tehát így is nyilvánvaló.

Más szóval, a vasárnap az a nap, amikor Krisztus Urunk hívei a legelső időktől kezdve összejönnek istentiszteletre, azaz húsvétja ünneplésére. Amint az ószövetségi választott nép szombati gyülekezetében ünnepelte nemcsak a teremtést, hanem főleg az Egyiptomból való kiszabadulásban és a Sinai szövetségkötésben elnyert megszabadulást, ugyanúgy Krisztus hívei, az újszövetség

népe a heti vasárnapi gyülekezetben ünneplik a krisztusi újjáteremtést, azaz a megváltást. Minden vasárnap húsvét Krisztus népe számára.

Mindez azt mutatja, hogy a vasárnap az ősi, eredeti, sajátságosan keresztény ünnepnap. Nem keresztény szombat, mert nem az ószövetségi szombatból fejlődött. Gyökeresen keresztény, mert Krisztus húsvétja a forrása. Nem másolás, nem utánzás, hanem mint heti húsvét keresztény újdonság.

Miért a *kenyértörés* a vasárnapi ünneplés módja? A válasz adva van magában a cselekményben. Az Úr Jézus ugyanis az utolsó vacsorán ebben foglalta össze és fejezte ki életének egész valóját, s ezért érthető, hogy azt akarta, hogy népe ezzel emlékezzék meg róla. Nem csoda tehát, hogy az emmauszi tanítványok a kenyértörésben ismerték fel az Urat. Hogyan fejezi ki mármost a kenyértörés Jézus húsvétját? A válasz az együtt étkezés közösségalkotó, egységesítő erejében keresendő, ahogy erre fentebb már rámutattunk. Az együtt étkezés ugyanis nemcsak merőben éhséget csillapító táplálkozást jelent, hanem egyben benső, alapvető emberi szükségletnek, az övéivel való meghitt, boldog együttlétnek egyik legkellemesebb és legkeresettebb kielégítője. Mert az együtt étkezéskor a meghívás és a megjelenés önátadásában, az egymás felfrissítő és megújító jelenlétének örvendő, egymással mindent megosztó és mindent együtt élvező asztaltársaságban a családi, baráti, üzlettársi, munkatársi stb. kapcsolat boldog élvezése a legkifejezőbben és legérezhetőbben megvalósul, illetve mélyül és erősödik. Ezért is minden emberi kapcsolatnak és összeköttetésnek, bármilyen alkalomkor is, a lakodalom, az ebéd, a vacsora, a bankett a koronája. Ennek alapján érthető, hogy az Úr Jézus Isten Országát többször a bankettet rendező királyi emberről szóló példabeszédben prédikálta, és hogy az eukarisztikus liturgia a legmegfelelőbb és

legkifejezőbb vallásos jelcselekménye, azaz szentsége a Jézus Krisztus halálában és feltámadásában létrehozott « új szövetség »-nek, az Atyával való kommúniónak, amely Isten Országának legsajátosabb valósága.

Az istentisztelet mellett minden vasárnapon a húsvét ünneplésének a *nyugalom*, azaz a munkától való tartózkodás a másik módja. Itt azonban el kell kerülni a félreértést, mintha a hétköznapok munkája után való pihenés lenne ennek fő célja. A vasárnapi nyugalom ugyanis elsősorban nem fizikai, testi nyugalom. Természetesen ez is. De nem fő célja a fizikai fáradalmak kipihenése, felüdülés a következő hétre. Ennek így nincs semmi vallásos tartalma, sem pedig Krisztus húsvétjához köze. Hogy tényleg mit jelent, Abraham J. Heschel legújabban The Sabbath című munkájában fejtegeti nagyszerűen. Szerinte a zsidó szombat nem egyszerűen nyugalmi nap, mintha a szombat lenne a hétköznapokért. Hanem éppen megfordítva kell értelmezni: a hétköznapok vannak a szombatért. Vagyis a szombat betetőzése az alkotó hat nap munkájának, a teremtésnek, következőleg a megelégedés, megnyugvás, az öröm, a béke s így az ünneplés napja. Ennek alapján mondhatjuk, hogy a vasárnap is nem annyira felfrissülés az elfáradás után, vagy felüdülés a következő hétre, hanem a Jézus Krisztus papi munkájában, halálában és feltámadásában szerzett javakért, az újjáteremtésért, az egymással és az Atyával létrehozott kommúnióért érzett hála és öröm napja. Mintegy elővételezése Isten Országa békéjének és boldogságának. Vagyis vigadozás és ünneplés napja. Ezért mondotta már Tertullianus, hogy a vasárnaphoz nem illik sem szomorkodás, sem pedig bűnbánati vezeklés.

Ez a hálaadó, örvendező hangulat a liturgia hangulata is. Annál is inkább, mert a hitközösségnek az eukarisztikus liturgia jel: a közösség szentségi cselekménye a Szentlélek erejében megjeleníti Krisztus húsvétját, és

közli újjáteremtő erejét, s így az Egyház vasárnapról vasárnapra újra átéli a megváltás munkája felett érzett hálás örvendezést és boldogító megnyugvást. Az Egyház liturgikus élete tehát önmagunk, mindnyájunk élete, egész emberi létünknek értelmet kölcsönző, célt adó, reményt keltő hitcselekménye, s így nemcsak keresztény, de antropológiai igényünk és szükségletünk is. Végeredményben a vasárnapi liturgia, az ünneplő nyugalom egész valónkat átfogó, éltető élmény. Vagy legalábbis ennek kellene lennie. A liturgikus megújulás nem átfogó, ameddig ezt létre nem hozza.

Istentisztelet és nyugalom, azaz ünneplés a vasárnap megülésének módja. Mert az ünneplésben — ahogy filozófusok, mint pl. Jan Huizinga és Joseph Pieper erre rámutatnak — az ember, a mindennapos élet megszokott ritmusából kizökkenve, létének valami jelentős, súlypontját alkotó valóságára feledkezik rá, lelkendezve és örvendezve, és újra igényli azt. A vasárnapi ünneplésben Isten népe Krisztusban Isten « csodás tettei »-ért, az élet ajándékáért, az újjászületés jótéteményéért újjong, boldogan és hálásan, és hétről hétre újra és újra áttüzesedik a szeretetélményben.

Mindezek alapján érthető, hogy a II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója 102. és 106. pontjaiban úgy rendelkezett, hogy a vasárnap az eredeti, központi keresztény ünnepnap, a heti húsvét, a liturgikus év magja, s ezért biztosította *a vasárnap elsőbbségét*. Ezt az elsőbbséget megerősíti, illetve gyakorlatilag biztosítja az 1969-ben foganatosított egyházi naptárreform, amely előírja, hogy a vasárnapot, a főünnepeknek és az Úr ünnepeinek kivételével, semmi más ünnepnap nem helyettesítheti, és nem is szoríthatja háttérbe — az ádventi, nagyböjti és húsvéti vasárnapokat pedig még a főünnepek sem.

A liturgikus reformnak ez a rendelkezése azonban sokszor meghiúsul, amit az Egyesült Államok egyház-

megyei liturgikus bizottságainak országos megbeszélésén kifogásoltak is. A vasárnap ugyanis sokszor nem tud érvényesülni, mert a püspöki kar vagy az egyes püspökök más ünneplést tűznek ki: ilyenek pl. a hivatásvasárnap, a katolikus sajtó hete, az életért küzdő mozgalom napja stb.; vagy pedig országos vagy helyi célt szolgáló perselyezést írnak elő, mint pl. a katolikus egyetem, a tengerentúli segély, az egyházmegyei szeminárium, az egyházmegyei karitász, az egyházmegyei hetilap segélyezése. Ilyenkor a legtöbb esetben küldenek válogatott szentírási szöveget a vasárnapi olvasmányok helyébe, és az illető témához szabott homíliavázlatot is. Bár mindezt gondos előkészítéssel jól bele lehetne illeszteni a vasárnap liturgiájába, legtöbbször mégicsak a vasárnap szenved, és a liturgikus megújulás szelleme sínyli meg.

A vasárnap ünneplése valójában előző szombat este kezdődik a vesperással. A liturgikus megújulással kapcsolatosan az Egyház magát *a szentmise ünneplését* is megengedte *szombaton este*. Ez az ún. elővételezett vasárnapi szentmise, a liturgikus konstitúció 107. pontjának szellemében hiteles és hatékony lelkipásztori gondoskodás a modern korban azokról, akik vagy a hétvégi munkakötelezettség, vagy pedig éppen a hétvégi munkaszünet következtében szombaton este könnyebben részt tudnak venni a vasárnap ünneplésében.

Vannak, akik a vasárnap ünneplésének az egész hétre való kiterjesztését javasolják. Ez első hallásra igen vonzó gondolat, de gyakorlatilag igen szétaprózná a hitközösséget, s megszüntetné a vasárnap központi jellegét, amely éppen abban nyilvánul meg, amint a 106. pont erre rámutat, hogy Isten népe összejön közös istentiszteletre. Helyesen látta meg Hans Küng, hogy vasárnap nélkül a keresztény ember, a keresztény élet lassan teljesen szétmorzsolódna.

James D. Crichton, az ismert liturgikus író legújabb

The Once and the Future Liturgy c. munkájában azt a gondolatot veti fel, hogy talán lehetne a vasárnapi istentiszteleti kötelezettséget a szentmiséről más kultusztevékenységekre átvinni, pl. az Egyház esti imájára, a vasárnapi vecsernyére. Ezt többek között azzal okolja meg, hogy a paphiány következtében sok helyen egyre kevesebb lehetőség nyílik szentmise celebrálására, előbb-utóbb tehát csak így lehet majd lehetőséget adni a híveknek a liturgiában való részvételre. Tudvalevő, hogy egyes vidékeken, így pl. Angliának több részében, a vasárnapi vecsernye népszerű liturgikus cselekmény,és nagy látogatottságnak örvend; viszont a legtöbb helyen viszont, így itt az Egyesült Államokban is, gyakorlata még el sem indult. Ettől egészen függetlenül úgy látszik, hogy a szentmise olyan ősi, illetve eredeti cselekménye a vasárnapnak, hogy ezen változtatni nem tanácsos.

Húsvét: az újszövetségi pászka évi ünnepe

A húsvét a II. században fejlődött ki mint a megváltás egészének, Jézus Krisztus halálának és feltámadásának évenkinti ünnepe. Ez azonban a IV. században földarabolódott, főleg akkor, amikor Szent Cirill jeruzsálemi püspök idején külön-külön napokat kezdtek szentelni a Krisztus kínszenvedése egyes eseményeiről való megemlékezéseknek azokon a helyeken, ahol azok megtörténtek. Így pl. pálmavasárnap az Úr Jézus Jeruzsálembe való bevonulását ünnepelték, nagycsütörtökön az utolsó vacsorát, nagypénteken a kínszenvedést és kereszthalált, nagyszombaton a sírbatételt és elnyugvást, húsvétvasárnap pedig a feltámadást. E felaprózódás következtében húsvét tartalma leszűkült a feltámadásra, s így az ünnep elvesztette egyetemesen átfogó központi jellegét. A hivő könnyen azt hihette, hogy a megváltást részekre darabolva ünnepeljük.

Valójában ez nem így volt. Mert nem is lehetett így. A megváltást mindig egyben, teljes egészében ünnepeljük, és húsvét éppen ennek összefoglalója és kifejezője. Ha pl. azt keressük, hogy mit ünneplünk nagypénteken, egyszerre érthetővé válik, hogy nem ünnepelhetjük csupán a halott Krisztust. Krisztus halála és feltámadása, mint ezt már fejtegettük, egybetartozik, egyik a másikat feltételezi, illetve követeli. Bár nagypénteken a megváltás misztériumából a kereszt titkát ünnepeljük, mégsem csupán gyásznap. A II. vatikáni zsinat előtti időkben az Egyház ugyan fekete ruhát öltött e napon, a szent kereszt leleplezése akkor is a halál felett való győzelem allelujás újjongásába torkollott. Az ezt követő eukarisztikus lakomában pedig az Egyház nem a halott Krisztust nyújtotta híveinek, hanem a világ váltságáért feláldozott és megdicsőült Isten Bárányát.

A II. vatikáni zsinat liturgikus reformja a megváltás egészét látja a húsvétban. A liturgikus konstitúció 102. pontja kimondja, hogy húsvét az Üdvözítő kínszenvedésének és feltámadásának évenkinti emléknapja, s ezért tényleg « az ünnepek ünnepe ».

A húsvét központi jelentőségét mutatja, hogy kezdettől fogva több napon át ünnepelték. A középkor elején egy hétig, vasárnaptól vasárnapig tartották. 813-ban a mainzi zsinat négy, a konstanzi zsinat 1094-ben pedig három napban állapította meg a húsvét ünneplését. XIV. Kelemen pápa Mária Terézia kérésére a háromnapos húsvétot kétnapos ünneppé változtatta. 1911-ben X. Pius pápa reformja következtében egynapos parancsolt ünnep lett. Magyarországon, bár húsvéthétfő nem volt egyházilag parancsolt ünnep, mégis maradt piros betűs ünnep, amelyet a polgári életben is megtartottak.

Hogyan jelölték ki húsvét ünnepének idejét? 325-ben a niceai egyetemes zsinat úgy döntött, hogy húsvét éven-

kinti ünnepe vasárnap, az Úr napja lesz. Hogy pedig melyik legyen ez a vasárnap, annak meghatározásában, igazodva az ószövetségi pászka idejéhez, a zsinat a tavaszi napéjegyenlőséget, március 21-ét követő holdtölte utáni első vasárnapot választotta. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy húsvét mozgó ünnep lett, amely március 22. és április 25. közé eshet. Ebből még az is következik, hogy a húsvéttól függő nagyböjti időszak ideje, valamint áldozócsütörtök, pünkösd és a többi ünnepek dátuma sem állandó.

Azóta többször felmerült az a gondolat, hogy jó lenne húsvét mozgó ünnepnapját rögzíteni. Maga a II. vatikáni zsinat is foglalkozott ezzel a kérdéssel. A liturgikus konstitúcióhoz csatolt függelékben a zsinat elismeri ennek a törekvésnek a fontosságát, és kijelenti, hogy nem ellenzi húsvétnak bizonyos vasárnaphoz való rögzítését, feltéve, hogy mindazok, akiket illet, főleg pedig az elszakadt testvérek, beleegyeznek. A keleti katolikus Egyházról szóló zsinati dekrétumban pedig megengedi a pátriákáknak, illetve egyes vidékek legfőbb egyházi hatóságának, hogy addig, amíg az összes keresztények megegyeznek rögzített húsvét ünneplésében, a keresztény egység előmozdítására saját területükön az összes érdekeltek egyhangú megegyezésével meghatározott vasárnapon ünnepelhessék a húsvétot. A mai napig egyik irányban sem történt határozott lépés.

Ami pedig az ünnep magyar elnevezését illeti, az általánosan elfogadott nyelvészeti magyarázat szerint a húsvét szó a húshagyó szó ellentéte, azaz a nagyböjt után való első húsevésre utal, és délszláv eredetű.

A nagyböjt alapszelleme húsvéti

Nagyböjt mindig húsvét előkészítőjeként volt ismeretes. S mégis, főleg a hívek körében, a Krisztus kín-

szenvedéséről való megemlékezés lett nagyböjt főtémája. Ezt a lelkiséget számunkra leginkább két közkedvelt ének: A keresztfához megyek és Keresztények sírjatok, valamint a népszerű keresztúti ájtatosság fejezte ki.

A kínszenvedésre összpontosított nagyböjt azonban nem a teljes valóság, mert a Krisztus-misztériumnak csak egyik dimenzióját kultiválja. Éppen ezért a II. vatikáni zsinaton az Egyház szükségesnek tartotta, hogy a nagyböjt teljes értelmét visszaállítsa, illetve hangsúlyozza. Így a liturgikus konstitúció 109. és 110. pontjaiban azt tanítja, hogy a nagyböjtnek kettős az alaptémája: a keresztség, az új emberré válás az egyik; a másik pedig a bűnbánat, azaz a megtérés, amely a megújuláshoz vezet. Vagyis a nagyböjt alapszelleme húsvéti.

A keresztség azért a nagyböjt egyik alaptémája, mert — ahogy Szent Pál tanítja a Rómaiakhoz írt levelének 6. fejezetében — a keresztség szentségében történik meg a részesedés a húsvéti misztériumban, Jézus Krisztus halálában és feltámadásában. Az apostol kifejti, hogy a keresztségben meghalunk Krisztussal, azaz levetjük régi, bűnös mivoltunkat, elhagyjuk régi életmódunkat, és feltámadunk Krisztussal az új életre, azaz újjászületünk, új, krisztusi életet kezdünk. Nagyböjt tehát erre a keresztségre, erre a húsvéti létre vagy előkészít, vagy pedig megerősíti és mélyíti azt. Így érthető a zsinatnak az a rendelkezése, hogy a keresztségre vonatkozó témáknak nagyobb helyet kell biztosítani a nagyböjt folyamán.

A bűnbánat pedig azért a nagyböjt másik témája, mert a bűn megtagadása, illetve az érte való vezeklő jóvátétel nyithatja csak meg az utat a keresztségen át a Krisztus halálának és feltámadásának megváltó húsvétjában való részesedésre. A bűnbánat szelleme ugyanis elengedhetetlen az állandó átformálódásra, a folytonos megtérésre, más szóval, a keresztség felvételére, élésére, a húsvéti lét fenntartására.

Karácsony: a húsvétban beteljesülő megváltó megtestesülés

Mit ünnepelünk karácsonykor? Kizárólag Krisztus születését Betlehemben? Mit ünnepel az Egyház karácsonykor liturgiájában? Csupán egy történeti eseményt, amely kétezer évvel ezelőtt történt? Figyelmünk tényleg teljesen leszögeződik a jászolra? Születésnapi megemlékezés, mint egy a sok közül?

Karácsony megértésének kulcsa a Gyermek megértésében rejlik. Ki mármost ez a betlehemi Gyermek? Szent Lukács evangéliuma szerint (2,10) az angyal így jelenti a pásztoroknak a Gyermek kilétét: « Örömet hirdetek nektek, ma született a világ megváltója. » Az isteni Kisdedben tehát a Szentháromság Isten örök terve valósult meg: Úgy szerette Isten a világot, hogy Egyszülöttjét küldte, hogy az embereket megváltsa — mondja Szent János.

Tehát Karácsonykor is a Megváltót ünnepeljük. Bár figyelmünket leköti a varázslatos gyermekarc, igazában mégis azt ünnepeljük, akinek húsvéti tette itt a jászolnál vette kezdetét. Karácsony a húsvéti tettben érik meg s lesz teljessé. Csak ebben a nagy isteni tervkeretben érthető meg az Ige megtestesülése és Betlehem üdvtörténeti jelentése, amelyet kiválóan jellemez Mécs László: « Vadócba rózsát oltok, hogy szebb legyen a föld! » Az Atya beoltotta az emberiség vadóccá lett törzsökébe az új élet venyigéjét, Egyszülött Fiát.

A karácsonyi liturgia tehát, amely a IV. században jelenik meg először, Krisztus megváltó húsvétját ünnepli. A karácsonyi liturgia nem romantika, nem foklór, hanem a hitközösség szentségi cselekményében a Betlehemben született Jézus Krisztus megváltó húsvétjának üdvözítő megjelenítése. Tehát valóban szent ez a karácsonyi éj, mert kiindulása Húsvétnak, a kiszabadulás és újjáteremtés szent éjszakájának.

Ezzel kapcsolatban adventre vonatkozólag elsősorban arra kell rámutatni, hogy miként a karácsonyi liturgia sokkal több, mint csupán a történelmi karácsony ünneplése, az advent sem kizárólag a történelmi várakozásra utal. Valóban hármas advent van: a történelmi, a jelenben itt és most történő és az eszkatologikus Úrjövet. A híveket továbbá kellően elő kell készíteni arra, hogy ebben a szekularizált világban bensőségesen megélhessék az adventi időszak hármas vonatkozásának szellemét. Az üzleti, kereskedői világ ugyanis — legalábbis itt az Egyesült Államokban — már annyira korán kezdi a karácsonyi vásárt és ezzel összefüggően a karácsonyi hangulatkeltést, de maguk a plébániák egyletei is annyira túl korán rendezik karácsonyi ünnepségeiket, hogy megzavarják az advent liturgikus szellemét, és mire megérkezik karácsony, már szinte túl vagyunk töltekezve az ünnep (nem vallásos, hanem teljesen evilági) hangulatával.

Áldozócsütörtök: a föltámadt Üdvözítő Úrrá válása, Krisztus királysága

Az ünnep hittani, üdvösségtörténeti értelmét és jelentőségét nem fejezi ki közvetlen világossággal magyar elnevezése. Mivel hazánkban ez volt az első áldozás hagyományos napja, erről kapta az ünnep magyar nevét.

Igazában Jézus mennybemetelének az ünnepe, amit a hiszekegy így fejez ki: « felméne a mennyekbe, és ül az Atya jobbja felől. » Nem annyira a fizikai távozáson van a hangsúly, mint inkább azon, hogy Jézus, az Istenember átlépett az evilági, fizikai létrendből az eszkatológiába, Isten országába. Más szóval, a mennybemenetel Jézus felmagasztalása, megdicsőülése, Úrrá válása. Áldozócsütörtök Krisztus királyságának az ünnepe.

Ezért csodálkozunk, hogy XI. Pius pápa október utolsó vasárnapját jelölte ki Krisztus Király ünneplésére.

Még inkább csodálkozunk azon, hogy a II. vatikáni zsinat liturgikus reformjának egyik gyümölcseként megjelent új egyházi naptár szerkesztőinek figyelmét is teljesen elkerülte a mennybemenetel őseredeti jelentése, és az egyházi év utolsó vasárnapjára tették Krisztus Király ünnepét. Ennek következtében szükségtelenül duplikáltak ünnepet, ami a liturgikus reform, illetve az egyházi naptárrendezés egyik alapelvét sérti.

Igen fontos volna, hogy áldozócsütörtök visszakapja a maga teljességében őseredeti jelentését, amely a húsvéti misztérium egyik fontos dimenziója, s mint ilyen a liturgikus év kiemelkedő ünnepe.

(Hasonló kétszeri megünneplése más Krisztus-misztériumnak is van: pl. nagycsütörtök az Eukarisztia szerzésének emléknapja, az « Úrnap » viszont Krisztus imádandó eukarisztikus jelenlétének ünnepe. Krisztus Király főünnepének olvasmányai, ahogy a miseolvasmányok rendjét szabályozó dokumentum leszögezi [16,4], « Krisztust a világmindenség Királyaként ünneplik, akit Dávid előképileg előre jelzett, aki a szenvedés és a kereszt megaláztatásai között kiáltatott ki királlyá, az Egyházban uralkodik, és az idők végén vissza fog térni ». Az ünnep tartalma tehát világosan különbözik Urunk mennybemenetelének titkától. — A szerkesztő megjegyzése.)

Pünkösd — a Szentlélek kiáradása mint a húsvét betetőzése

Az Ószövetségben pünkösd a három nagy ünnep egyike. A húsvétkor kezdett és ötven napig tartó aratás, illetve hálaadás ünnepe. Hetek ünnepének nevezték először, mert húsvét után hét hétre következett. Később a Sinai szövetségkötésnek, a törvénynek az ünnepe. Neve a görög pentekosztész, azaz ötvenedik nap elnevezésből származik.

Az újszövetségi pünkösd, amely a IV. században jelenik meg mint önálló ünnepnap, tősgyökeresen keresztény ünnep, mert Krisztus húsvétjának, halálának és feltámadásának a betetőzése, amennyiben a megváltó húsvét immár a Lélek vezette misszionárius Egyház nyomán hivő nemzedékek egymásutánjában válik valósággá, s Isten népe a Lélek erejében zarándokol az eszkatológia, húsvét teljessége felé.

Pünkösdben lesz a húsvét *egyházi* üdvösségesemény, mert a misszionárius Egyházban folytatódik az üdvösségtörténet: a Krisztus húsvétjáról való tanúságtétellel és az újjáteremtő Lélek karizmáinak közlésével a Lélek « lélekhódítása », valamint az emberiségnek az Atyával való kommúnióba toborzása és összegyűjtése egyre folyik. Pünkösd megszakítatlan húsvét az Egyházban.

Az ünnep magyar elnevezése: pünkösd, első hallásra talán idegen, és nem sokat árul el az ünnep mivoltáról, de valójában jól rámutat gyökerére. Pünkösd szavunk ugyanis az ünnep görög nevének megmagyarosítása, és ötvenediket jelent, ami húsvétra utal, hiszen a Szentlélek kiáradása a feltámadás után az ötvenedik napon történt. Így ez is mutatja, hogy húsvéti ünnep, s így az egyházi év pünkösdjében a húsvéti misztériumnak ünneplése, illetve megélése folyik tovább.

Máriában Krisztus megváltó húsvétjának remekművét ünnepeljük

Amikor Mária-ünnepet ülünk, tulajdonképpen megint csak Krisztus megváltó húsvétját ünnepeljük. Mi a magyarázata ennek?

Egyszerűen az, hogy Máriában nem a « saját teljesítményt » szemléljük és magasztaljuk. Hiszen nagysága nem annyira önmagában rejlik, hanem alapvetően Fia

megváltásának erejében. A Szeplőtelen Fogantatás Máriának éppen ezt a különleges módon történt megváltását fejezi ki. A Szűzanya tehát megváltottja Jézus Krisztusnak, mint mindnyájan, csak kivételes módon. « A megváltás legkiválóbb gyümölcse », így hívja Máriát az Egyház a liturgikus konstitúció 103. pontjában. Mária Krisztus húsvétjának remekműve. Erre utal hálaénekében, a Magnificatban: « Egész valóm magasztalja az Urat, mert nagy dolgot tett velem. » A « nagy dolog » pedig a Biblia nyelvén mindig a megváltó isteni szeretetet jelenti.

Ennek alapján világos, hogy Máriát nem lehet önmagában, Krisztustól elszakítva szemlélni, sem üdvösségtörténeti szerepét az Egyháztól elvonatkoztatva megérteni. Ezért a II. vatikáni zsinat az Egyházról szóló dogmatikus konstitúcióban (53 és 58) azt tanítja, hogy Mária « az Egyház egészen kiemelkedő és páratlan tagja », aki « maga is a hit zarándokútját járta ». Vagyis Mária a hivő, a keresztény megszemélyesítője. Nemcsak az ószövetségi várakozás kifejezésében, mint az egész választott nép képviselője, hanem beteljesülésében is, mert Isten örök tervének és szent akaratának odaadóan engedelmes szolgálatával megnyitja az Újszövetséget, s igenjével lesz a hivők elseje és az Egyház anyja.

Mária tehát nem ellenlábasa Jézusnak, aki az egyetlen közvetítő Isten és ember között (1 Tim 2,5). Máriában a katolikus Egyház és a hivő nem akar Krisztus mellé egy másik közvetítőt beiktatni. Éppen az ellenkezője az igaz. Mária az ő megváltottságában és hitének mindennapi élésében elengedhetetlenül Krisztus húsvétjára utal. Mária szükségszerűleg Jézushoz vezet, ahogy meghagyta a kánai menyegzőn a szolgáknak: « Tegyétek, amit Jézus mond » (Ján 2,5).

Régebben túlbuzgóságból Mária-ünneppé tettünk több Jézus-ünnepet. Ma belátjuk, hogy pl. Gyertyaszentelő és Gyümölcsoltó Boldogasszony igazában Jézus ünnepei.

Amikor pedig ezért a változtatásért Girolamo M. Morreale panaszt emelt Il Culto Mariano nel Nuovo Calendario című, Caltanissettában 1971-ben megjelent kiadványában, az Istentiszteleti Kongregáció Notitiae című folyóirata 1972. februári számában rámutat arra, hogy február 2. ezentúl az Úr bemutatása a templomban, március 25. pedig Urunk megtestesülésének hírüladása lesz azért, mert a krisztológiai elemek uralkodnak ezeknek az ünnepeknek a misztériumaiban. Lényegében Krisztus ünnepei, de egyben megmaradnak Mária-ünnepnek is, hiszen ezekben az eseményekben Jézus és édesanyja a legbensőbben elválaszthatatlanok. Tehát Krisztus előtérbe helyezésével Mária nem szorul háttérbe, hiszen Jézus és Mária ünnepein is Krisztus megváltó húsvétját ünnepeljük, amelynek legelső remekműve Mária.

A szentek Krisztus húsvétjának erejét hirdetik

A szentek sem állnak önmagukban, hanem Krisztusban gyökereznek. Hiszen benne és általa lettek azzá, amik: a krisztusi új élet remekei. Bennük jelenik meg húsban-vérben a krisztusi ember, akiben a megváltás elérte legfőbb hatását és legszebb eredményét. A szenteket a kegyelem termi. Bár saját, személyes közreműködésük elengedhetetlen volt a szentté válásban, mégis igaz Jézus szava: « nálam nélkül semmit sem tehettek » (Jn 15,5). Így tehát a szentek Krisztus húsvétja erejének beszédes tanúi, mert halálában és feltámadásában való keresztségi részesedésük nem maradt sikertelen kezdeményezés, hanem törékeny ember voltukban is eredményesen és folytonosan tudtak meghalni « régi » énjüknek, és hűségesek tudtak maradni az « új élet-»-hez, illetve annak szerzőjéhez, Jézus Krisztushoz.

A szentté válás tehát nem csupán gépies rutinos életgyakorlat kérdése, mint egyesek hiszik, csupán azért,

mert « ex opere operato », azaz Istennek Jézusban megnyilvánuló üdvözítő szeretete folytán úgyis megvalósul. Minden kétség nélkül elengedhetetlen Istennek Fiában hozzánk való kegyelmes szeretete. A szabadakaratú ember személyes közreműködése, « ex opere operantis », azaz saját elhatározású törekvése mégis nélkülözhetetlen, hogy Krisztus megtérést, újjászületést hozó húsvétjában részesüljön, vagyis kialakíthassa magában Krisztust (Gal 4,19). Ezért joggal mondhatjuk, hogy a szentek a szó legteljesebb értelmében — Nyirő József kifejezésével élve — Jézus-faragó emberek.

Amikor tehát a liturgikus év folyamán a vértanúk, a hitvallók, a szűzek, az özvegyek, a Jézus-faragó emberek ünnepét ünnepeljük, valójában Krisztus húsvétját ünnepeljük, ahogy a liturgikus konstitúció 104. pontjában emlékeztet: « Évfordulóikon az Egyház hirdeti a húsvéti misztériumnak a szentekben való hatását. » Vagyis ünnepnapjaikon nem állunk meg a szenteknél maguknál, hanem tiszteletük elvezet ahhoz, aki az ő nagyságuk forrása. Amikor ugyanis a szenteket, a keresztény élet óriásait csodáljuk, és követésükre elkötelezzük magunkat, akkor tulajdonképpen a megfeszített és feltámadt, valamint az Atya jobbján « élő és uralkodó » Üdvözítőnek kötelezzük el magunkat. És egyben az eukarisztikus liturgiában számunkra is elérhetővé lesz az « új ember »-t formáló és szentté tevő megváltó húsvéti misztérium, amelynek hatékonysága éppen a szentekben olyan csodálatosan megnyilvánul.

A szentek tehát Krisztus húsvétjának győzelmét hirdetik. Ennek alapján nem nehéz megérteni, hogy a liturgikus konstitúció 125. pontja előírja, hogy a templomokban a szentképek és szobrok elhelyezésének tükröznie kell megfelelő rangsorozatukat. Az a zsinat kívánsága, hogy a szentek tiszteletében tartsunk rendet. Jézus szobra feltétlenül előbbre való Mária szobránál, és Jézus

valamint Mária szobra a szentekénél. El kell ismernünk, hogy régen sok rendellenesség csúszott be ebbe a gyakorlatba. Mexikóban a főváros katedrálisa mellett levő templomban láttam a zsinati években felhívást, hogy mielőtt a hívek népszerű és közkedvelt szentjükhöz mennek, először keressék fel az Oltáriszentséget. New York város egyik templomában magam is tapasztaltam, hogy a szentségi oltár sötétségben volt, de Szent Júdás Tádé oltára szinte fényárban úszott. A zsinat gondoskodása tehát helyénvaló.

De a szentek ünnepeiben is rendet teremtett a zsinat. A liturgikus konstitúció 111. pontjában, amelyet az egyházi naptárreform kivitelezett, elrendeli, hogy (1) a szentek ünnepe nem nyomhatja el a megváltás misztériumának ünneplését, (2) a világegyházban csak az igazán egyetemes jelentőségű szentek ünnepelhetők, és (3) a többi szenteket helyi, tehát országos vagy egyházmegyei viszonylatban kell ünnepelni. Hosszú századok után tényleg szükség volt a túlkapások megszüntetésére, a megváltó húsvéti misztérium központiságának visszaállítására. A zsinati rendelkezés tehát nem száműzte a szenteket, ahogy egyesek félreértették, illetve félremagyarázták az Egyház intézkedését. A szenteket ugyanis nem lehet száműzni, mert Krisztus húsvétjának nélkülözhetetlen tanúi számunkra. Éppen ezért a liturgikus év folyamán a szentek ünnepein is a Krisztus-misztérium ünneplése folytatódik, valamint istentiszteletünk és megszentelődésünk valósul meg.

* * *

A kérügma, a liturgia, a diakonia és a martüria, vagyis az igehirdetés, a liturgia, a szeretetszolgálat és a tanúskodás az Egyház életének a summája. Szívverése azonban a liturgia. Ezért a zsoltárossal ismételjük, valahányszor

az Egyház liturgikus életének boldogító és üdvözítő élményében részt vehetünk: « Ujjongok... mert az Úr házába megyünk! » (Zsolt 121) Adja az Úristen, hogy amit megkezdett bennünk a keresztség liturgiájában, az be is teljesedjék számunkra Isten országában, « a Bárány menyegzőjén » (Jel 19,7).

KÖNYVÉSZETI TÁJÉKOZTATÓ

A liturgiára vonatkozó könyvészet rendkívül gazdag. Itt csak a főbb, eredeti vagy fordításban létező angol nyelvű anyagot vesszük számba. De egy-egy idegen nyelvű kiadványt is idézünk, amikor erre szükség van.

ALAPVETŐ MUNKÁK: Cyprian Vagaggini, *Theological Dimensions of the Liturgy* (Collegeville: The Liturgical Press, 1976); Aimé G. Martimort, *The Church at Prayer: Introduction to the Liturgy* (New York: Desclée Co., 1968); Radó Polikárp, *Enchiridion Liturgicum* (Romae: Herder, 1961); *Concilium*, Theology in the age of renewal című kiadványsorozata, amely a Paulist Press (New York: Glen Rock) gondozásában jelent meg, több tanulmánygyűjteményt tartalmazó kötetében foglalkozik a megújuló liturgia sokrétű kérdéseivel; *Concilium*, Religion in the Seventies című kiadványsorozata, amely a Herder and Herder (New York, N.Y.) cég gondozásában jelent meg, több tanulmánygyűjteményt tartalmazó kötetében tárgyal liturgikus kérdéseket.

Liturgikus SZAKFOLYÓIRATOK: az amerikai St. John apátság bencései (Collegeville, Minnesota: The Liturgical Press) *Worship* című havi, legújabban kéthavi kiadványa és a *La Maison-Dieu*, amely a francia Centre de Pastorale Liturgique (Paris: Les Editions du Cerf) kiadásában jelenik meg negyedévenként.

KRISZTUS PAPSÁGÁRÓL az egyik legjobb munka: Yves M. J. Congar, O.P., *The Mystery of the Temple* (Westminster, Maryland: The Newman Press, 1962). Igen jól használható Ceslaus Spicq, *L'épître aux Hébreux* (Paris: Cerf, 1950) kiadványa is.

A KRISZTUS LITURGIÁJÁVAL, azaz húsvéti misztériumával foglalkozó művek közül megemlítjük a következőket: Louis Bouyer, *The Paschal Mystery* (Chicago, Regnery, 1950). A nagyhétre vonatkozó része a nagyheti liturgia megújítása után javításra szorul ugyan, de alapgondolatai ma is érvényesek. Francis X. Durrwell, *The Resurrection* (New York: Sheed & Ward, 1960) és J. Gaillard, *Le mystère pascal dans le renouveau liturgique* (La Maison-Dieu, 1961) 31-87. old.

AZ EGYHÁZ LITURGIÁJÁRA vonatkozólag elsősorban meg kell említeni a Mystici Corporis Christi és a Mediator Dei kezdetű enciklikákat, valamint a II. vatikáni zsinat liturgikus konstitúcióját és az Egyházról szóló dogmatikus konstitúcióját.

A II. vatikáni zsinat Egyház-tanának megértését segítik: Otto Semmelroth, *The Church as Primordial Sacrament* (New York: Herder & Herder Inc., 1965); Jerôme Hamer, *The Church is a Communion* (New York: Sheed & Ward, 1964); E. Mersch, *The Theology of the Mystical Body* (St. Louis: Herder 1958); G. Baraúna kiadásában: *L'Eglise du Vatican II* (Paris: Cerf, 1967); Avery Dulles, *Models of the Church* (Garden City, N.J.: Doubleday & Company, 1974); Bonaventure Kloppenburg, O.F.M., *The Ecclesiology of Vatican II* (Chicago: Franciscan Herald Press, 1974);

Hogy a liturgikus konstitúció Egyház-szemlélete mennyire befolyásolta a zsinati tanítás többi részét, jó összefoglalót nyújt Jean Pierre Jossua, *La Constitution 'Sacrosancti Concilii' dans l'ensemble de l'oeuvre conciliaire* c. tanulmányában, amely Jean Jossua—Yves M. Congar, *La Liturgie après Vatican II* (Paris: Cerf, 1967) c. kiadványában jelent meg.

A fejlődő és megújuló SZENTSÉGTAN vezető eszméit tárgyalják: a már említett Otto Semmelroth, *The Church as Primordial Sacrament*; Edward H. Schillebeeckx, *Christ, the Sacrament of the Encounter with God* (New York: Sheed & Ward, 1963); Karl Rahner, *The Church and the Sacraments* (New York: Herder and Herder, 1963).

Ami az egyes szentségeket illeti, a következőkre hivatkozunk: Aidan Kavanagh, *The Shape of Baptism: The Rite of Christian Initiation* (New York: Pueblo Publishing Company, 1978); Ladislas Őrsy, *The Evolving Church and the Sacrament of Penance* (Denville, N.J.: Dimension Books, 1978); Zoltán Alszeghy and Maurizio Flick, *Il Sacramento della Riconciliazione* (Torino: Marietti, 1976); a betegek kenetének hittanát és pasztorális-liturgikus vonatkozásait kiválóan összefoglalja Adolf Knauber, *Pastoral Theology of the Anointing of the Sick* (Collegeville, Minn.: The Liturgical Press, 1975); hatásait tárgyalja Zoltán Alszeghy, *L'Effetto corporale dell'Estrema Unzione »*, Gregorianum, 1957. 385-405. A keresztény temetés megújuló megértését és szertartá-

sát több szempontból vizsgálja a *Concilium* (New York: Paulist Press) *32. kötete* Johannes Wagner szeresztésében.

A HELYI EGYHÁZ jobb megértésében hasznosak: Henri de Lubac, *Les Eglises particulières dans l'Eglise universelle* (Paris: Editions Aubier-Montaigne, 1971); a plébánia és a hitközösség, liturgikus közösség kialakításának problémáját boncolgatják: Emile Pin, S.J., *Can the Urban Parish be a Community?* Gregorianum, 1960, 393-423 old.; R. Coffey, *La Signification du Phénoméne 'Groupes'*, La Maison-Dieu, 1969. 123-129 old. és Thierry Jean Maertens, *Ces petits groupes et l'avenir de l'Eglise* (Paris: Edition du Centurion, 1971).

Joseph Ratzinger idézett tanulmánya a papság értelmezéséről a Würzburgban megjelenő *Geist und Leben* 1968. évfolyama 347-376. oldalain található.

A hollandiai helyzetről szóló beszámoló, amelyet Peter Hebblethwaite írt « Die Kirche in Holland schöpft Atem » címen, a Zürichben kiadott *Orientierung* 1976. május 15-i számának 98-100. oldalain jelent meg.

A plébánia megújult szemléletét nyujtja Sabbas J. Kilian, O.F.M., *Theological Models for the Parish* (New York: Alba House, 1977).

Az Eukarisztia társadalmi vonatkozásait fejtegeti Tissa Balasuriya, *The Eucharist and Human Liberation* (Maryknoll, N.Y.: Orbis Books, 1979).

A LITURGIA ÉS LELKISÉG benső kapcsolatában jól eligazítanak: Louis Bouyer, *Liturgy and Piety* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1955); Gabriel Braso, *Liturgy and Spirituality* (Collegeville, Minn.: The Liturgical Press, 1960); James Joseph Alberione, S.O.P., *The Paschal Mystery and Christian Living* (St. Paul Editions, 1968). VI Pál pápának a Máriatiszteletről kiadott apostoli buzdítása, amelyben a rózsafüzérnek a szentmisén való imádkozására kitér, megtalálható az *Acta Apostolicae Sedis* (1974) 143. oldalán.

A JEL, a SZIMBÓLUM antropológiai és vallási ismeretébe vezet be Josef A. Jungmann, *Symbolik der katholischen Kirche* (Stuttgart, 1960); Mircea Eliade, *Images and Symbols* (London, 1961); H. Musurillo, *Symbolism and the Christian Imagination* (Baltimore: Helicon, 1962); Louis Bouyer, *Rite and Man: Na-*

tural Sacredness and Christian Liturgy (Notre Dame, Ind.: Notre Dame University Press, 1963).

Az ÜNNEPLÉS emberi gyökereit és vallásos tartalmát bogozzák: Josef Pieper, *In Tune with the World: A Theory of Festivity* (New York: Harcourt, Brace & World, 1965); Margaret Meadnek, a neves amerikai antropológusnak *Celebration: A Human Need* c. XII. fejezete a Twentieth Century Faith: Hope and Survival c. munkájában (Harper & Row, New York, 1972).

A KÍNAI SZERTARTÁSVITÁVAL kapcsolatosan eligazít George Dunne, S.J., *Generation of Giants. The Story of the Jesuits in China in the lats decades of the Ming Dynasty* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1962).

Ahhoz, hogy A SZENTMISE LITURGIKUS JELEINEK történelmi változásait tanulmányozzuk, nélkülözhetetlenek Josef Andreas Jungmann művei: *The Early Liturgy. To the Time of Gregory the Great* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1959). *The Mass of the Roman Rite* (2 kötet; New York: 1950); *A szentmise. Történelmi, teológiai és lelkipásztori áttekintés* (Prugg Verlag, Eisenstadt, 1977); *Liturgical Worship* (Cincinnati: Pustet, 1941); *Public Worship* (London, 1965); *Pastoral Liturgy*, (New York: Herder & Herder, 1962). Továbbá: Adrien Nocent, O.S.B., « La célébration de l'Eucharistie avant et après saint Pie V », *Nouvelle Revue Theologique*, 1977. január-február, 3-20 old.; Olivier Rousseau, *The Progress of the Liturgy: an Historical Sketch from the Beginning of the Nineteenth Century to the Pontificate of Pius X* (Westminster, Maryland: Newman Press, 1951); Theodor Klauser, *The Western Liturgy and its History* (London, 1952). Az Egyesült Államok liturgiatörténetére vonatkozólag jó összefoglalást nyújt W. O'Shea, « Liturgy in the United States, 1889-1964 », *American Ecclesiastical Review*, 1964. 176-196.

A LITURGIKUS MOZGALOM vezető egyéniségeinek munkájára vonatkozólag adnak nélkülözhetetlen eligazítást: L.C. Sheppard, « Dom Guéranger and the Liturgical Renewal in France », *Thought*, 1932, 624-649; Dom Cuthbert Johnson, « Dom Prosper Guéranger, Abbot of Solesmes 1805-1875 », *The Clergy Review*, 1975. Február, 95-102 old.; R.W. Franklin, « Guéranger and Pastoral Liturgy: A Nineteenth Century Context »,

Worship, 1976. március, 146-162. old.; R.W. Franklin, « Guéranger and Variety in Unity », *Worship,* 1977. szeptember. 378-399 old.; André Haquin, *Dom Lambert Beauduin et la renouveau liturgique* (Gembloux: Editions J. Duculot, S.A., 1970); R.W. Franklin, « The Nineteenth Century Liturgical Movement », *Worship,* 1979. január, 12-39. old.; Odo Casel, *The Mystery of Christian Worship* (Westminster, Maryland: The Newman Press, 1962); T. Filthaut, *Die Kontroverse über die Mysterienlehre* (Warendorf, 1947); J.H. Nicolas, « Réactualisation des Mystères Redempteurs dans et par les Sacraments », *Revue Thomiste,* 1958, Január-Március; Burkhard Neunheuser, « Odo Casel in Restrospect and Prospect », *Worship,* 1976. November, 498-504. old.; Mary Charles Bryce, « Mystery, Cult and Catechesis according to Dom Odo Casel », *The Living Light,* Winter 1978, 455-467. old.; Emmanuel Doronzo, O.M.I., « On the Essence of the Sacrifice of the Mass », *Catholic Theological Society of America Proceedings,* 1952, 66-67. old.; Gerald Ellard, S.J. « Pius XII Pope of Pastoral Liturgy », *Worship,* 1958. November, 584-590. old.; Robert A. Graham, S.J., « Pio XII e il Concilio Vaticano II. Appunti nel centenario della nascita: 1876-1976 », *La Civiltà Cattolica,* 1976 március, 427-436 old. A magyarországi liturgikus mozgalomról: Szennay András (szerk.), *Régi és új a liturgia világából,* Prof. Radó Polikárp OSB (1899-1974) emlékének, Budapest, 1975; különösen Galambos F. Irenaeus tanulmánya: « Adalékok a magyar liturgikus mozgalom történetéhez » (62-97. old.).

A NEMZETKÖZI LITURGIKUS TANULMÁNYI TALÁLKOZÓK munkájára vonatkozólag részletes összefoglaló ismertetés található a *Worship,* 1954. februári számának 157-167. oldalain. Az első nemzetközi liturgikus kongresszus teljes anyagát tartalmazza a *The Assisi Papers,* Proceedings of First International Congress of Pastoral Liturgy, Assisi-Roma, Sept. 18-22, 1956 (Liturgical Press, St. John's Abbey, Collegeville, Minn., 1957).

A II. VATIKÁNI ZSINAT TANÍTÁSÁNAK gyűjteményes kiadása: *The Documents of Vatican II,* Walter M. Abbott, S.J., szerkesztésében (New York: The America Press, 1966); magyarul: *A II. vatikáni zsinat tanítása* (Budapest, 1975). A ZSINATI ÉS A ZSINAT UTÁNI KOR DOKUMENTUMAINAK GYŰJTEMÉNYE: *Enchiridion documentorum instaurationis liturgicae I (1963-1973),* composuit et indice auxit Reiner Kaczynski (Ma-

rietti, Torino, 1976); *Vatican Council II. The Conciliar and Post Conciliar Documents,* Austi Flannery, O.P., szerkesztésében (Northport, N.Y.: Costello Publishing Company, 1975): *Worship and Liturgy.* Official Catholic Teachings, James J. Megivern szerkesztésében (Wilmington, North Carolina: A Consortium Book from McGrath Publishing Company, 1978).

A LITURGIKUS KONSTITUCIÓ KOMMENTÁRJAI: *The Commentary on the Constitution and on the Instruction on the Sacred Liturgy,* A. Bugnini és C. Braga szerkesztésében (New York, 1965); Josef A. Jungmann, *Constitution on the Sacred Liturgy* c. magyarázata Herbert Vorgrimler Commentary on the Documents of Vatican II c. gyűjteményében (New York: Herder & Herder, 1967).

AZ EUKARISZTIKUS IMÁKRA vonatkozó bőséges irodalomból kiemelkednek a következők: Cipriano Vagaggini, O.S.B., *Il Canone della Messa.* Problemi e Progetti (Torino: Leumann, 1966); Peter Coughlan, *The Canon of the Mass and liturgical Reform* (Staten Island, N.Y.: Alba House, 1967); Louis Bouyer, *Eucharist* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1968); Louis Soubigou, *A Commentary on the Prefaces and the Eucharistic Prayers of the Roman Missal* (Collegeville, Minn.: The Liturgical Press, 1971); John Barry Ryan, *The Eucharistic Prayer: A Study of Contemporary Liturgy* (New York: Paulist Press, 1974). Az Istentiszteleti Kongregáció által kifogásolt, illetve elítélt imagyűjtemények: John Mossi, S.J., *Bread Blessed and Broken: Eucharistic Prayers and Fraction Rites* (New York: Paulist Press, 1974) és Pietro Brugnoli, S.J., *Preghiere eucharistiche di una Chiesa in cammino* (Assisi: Cittadella Editrice, 1975).

A MARCEL LEFEBVRE-ÜGY megismerését elősegítik Palágyi Andrea, « A Lefebvre-ügy », *Katolikus Szemle,* 1976. 4. 363-367. old.; Doromby Károly, « Lefebvre-ügy », *Vigilia,* 1976. október, 660-663. old.; Jean Anzévui, *Le Drame d'Ecône* (Valprint, S.A., Svájc, 1976); Yves Congar, *Challenge to the Church. The Case of Archbishop Lefebvre* (Huntington, Ind.: Our Sunday Visitor, 1978); Jose Hanu, *Vatican Encounter. Conversations with Archbishop Marcel Lefebvre* (Sheeds Andrews & McMeel, Kansas, 1978).

A MEGÚJULT LITURGIA MAGYARÁZATÁVAL ÉS KIÉRTÉKELÉSÉVEL foglalkoznak: Edward Schillebeeckx, *Vatican II:*

The Real Achievement (London: Sheed & Ward, 1967); James D. Crichton, *The Once and the Future* Liturgy (New York: Paulist Press, 1977); Joseph Gelineau, *The Liturgy Today and Tomorrow* (New York: Paulist Press, 1978).

A LITURGIKUS ÉV történelmi kialakulásának, hittani jelentésének és megújuló átalakulásának gazdag tárháza: Adrien Nocent, O.S.B., *The Liturgical Year* (Collegeville, Minn.: The Liturgical Press, 1977).

A VASÁRNAP, mivel ez a liturgia napja, az érdeklődés középpontjába került: Abraham Heschel, *The Sabbath* (New York: Harper and Row, 1966); Francis A. Regan, *Dies Dominica and Dies Solis: the Beginnings of the Lord's Day in Christian Antiquity* (Washington: Catholic University of America Press, 1961); Christopher Kiesling, O.P., *The Future of Christian Sunday* (New York: Sheed and Ward, 1970); Pierre Grelot, « Du sabbat juif au dimanche chrétien », *La Maison-Dieu,* 1975. 79-107. old.; Samuele Bacchiocchi, *From Sabbath to Sunday: A Historical Investigation of the Rise of Sunday Observance in Early Church* (Rome: The Pontifical Gregorian University Press, 1977).

HÚSVÉT ÁLLANDÓ DÁTUMA rögzítésének kérdésében eligazít: Robert Hotz, S.J., « Alla Ricerca di una data comune della Pasqua », *La Civiltà Cattolica,* November 5, 1977, 268-271. old.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS . . . 5

I. A LITURGIA JELENTÉSE . . 7
Szóelemzésileg: közszolgálat 7
Vallásos használatban: papi szolgálat 8
Szent Pál-i értelemben: Krisztusnak, az emberiség főpapjának istentisztetete 9

II. KRISZTUS LITURGIÁJA . 10
Az ószövetségi sorsfordító húsvét 11
Az Újszövetség papjának húsvétja 13
Kereszthalál 15
Feltámadás 17
Mennybemenetel 18
A Szentlélek elküldése 19
Krisztus húsvétja: istentisztelet és megváltás . . . 21
A megdicsőült Krisztus az örök liturgia és az egyetlen liturgista 25
Krisztus az imádság és az imádkozó egy személyben . 28

III. AZ EGYHÁZ LITURGIÁJA . . . 30
« Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre » . . . 31
Az Egyház « papi nemzetség », istentiszteletre rendelt közösség 33
A liturgia az Egyház központi cselekménye . . . 38
« A mi Urunk Jézus Krisztus által » . . . 43

IV. AZ EGYHÁZ LITURGIÁJA: A SZENTMISE, A SZENTSÉGEK ÉS A ZSOLOZSMA 44
A szentségek liturgiájára vonatkozó zsinati meglátások 45
A keresztség 47
A bérmálás 52
Az Eukarisztia 55

A kiengesztelődés . 57
A betegek kenete . 61
A papi rend . . 65
A házasság . 68
A zsolozsma . 71
A temetés . 74

V. A HELYI EGYHÁZ — LITURGIKUS KÖZÖSSÉG 76
Egyházmegye és plébánia — ahol ünneplik Krisztus húsvétját 77
A helyi egyházi közösségek kialakítása 81
A helyi egyház a szeretetszolgálat és az apostoli tevékenység közössége 90

VI. AZ EGYHÁZ IMÁJA ÉS A MAGÁNIMA KÖZÖTTI KAPCSOLAT 94
A liturgia Isten Népének imája . . 94
Liturgia és magánima viszonya . . 98
Liturgia és keresztény lelkiség . . 102

VII. AZ EGYHÁZ LITURGIÁJÁNAK JEL MIVOLTA 106
A liturgia szentségi megjelenítése a Krisztus-misztériumnak 107
Jel és kultúra összefüggése 115
A liturgikus jelek történelmi változásai 122

VIII. A II. VATIKÁNI ZSINAT LITURGIKUS REFORMJA 136
Célja 136
Előkészületi mozgalmak 138
A liturgikus konstitúció 148
A liturgikus reform életbe léptetése a zsinat utáni korban 154
VI. Pál a zsinati liturgikus megújulás végrehajtója . 171
II. János Pál elkötelezettsége a zsinati reformra . 174
A liturgikus reform kiértékelése 175
Liturgikus nevelés 180

IX. A LITURGIKUS ÉV 183
Megszakítatlan istentisztelet és megszentelődés a Krisztus-misztérium folyamatos ünneplésében . . . 184
A vasárnap: Krisztus húsvétjának heti ünneplése . 185
Húsvét: az újszövetségi pászka évi ünnepe . . . 190
A nagyböjt alapszelleme húsvéti 192
Karácsony: a húsvétban beteljesülő megváltó megtestesülés 194
Áldozócsütörtök: a Üdvözítő Úrrá válása, Krisztus királysága 195
Pünkösd — a Szentlélek kiáradása mint a húsvét betetőzése 196
Máriában Krisztus megváltó húsvétjának remekművét ünnepeljük 197
A szentek Krisztus húsvétjának erejét hirdetik . . 199

Könyvészeti tájékoztató . 203

Tartalomjegyzék . 211

TEOLÓGIAI KISKÖNYVTÁR

(Tervezett füzetek)

I. BEVEZETŐ TANULMÁNYOK

*1. Bevezetés a teológiába
*2. Bevezetés az ismeretelméletbe
*3. Vallásbölcseleti bevezetés.
*4. A kinyilatkoztatás teológiája
*5. A kinyilatkoztatás kritikája
*6. Bevezetés a szentírástudományba
*7. Mai teológusok 1 (H. de Lubac — Y. Congar)
8-9. Mai teológusok 2-3

II. ÜDVÖSSÉGÜNK ISTENE

1. Isten léte
*2. Egy az Isten
*3. A Szentháromság
*4-5. Krisztus
*6. A kezdetek teológiája

III. ISTEN NÉPE: AZ EGYHÁZ

1. Az Egyház mivolta
2. Az Egyház történetisége
*3. Az Egyház liturgikus élete
*4. Egyházjog és teológia
*5. Szentségek — keresztség, bérmálás
*6. Az eukarisztia
*7. A gyónás
*8. A betegek kenete
9. A papi rend
10. A házasság
*11. Ökumenizmus

IV. ISTEN MŰVE: EMBER ÉS VILÁG

1. Az anyagi világ
*2a. Bevezetés a valláslélektanba
*2b. A személyi érettség felé
*3. Bölcseleti embertan
4. Az ember társadalma
5. Az ember a hit fényében
*6. Az erkölcsi élet alapjai
7. Teológiai erkölcstan
8. Keresztény lelkiség
9. Az ember jövője

AZ EDDIG MEGJELENT FÜZETEK SZERZŐI

ALSZEGHY ZOLTÁN, jezsuita, teológiaprofesszor a Pápai Gergely Egyetemen: I/1 *Bevezetés a teológiába;* II/6 *A kezdetek teológiája;* III/7 *A gyónás.*

R.P. Zoltán Alszeghy
Piazza della Pilotta, 4.
I - 00187 Roma
Italia

BABOS ISTVÁN, jezsuita, teológiaprofesszor a Fordham Egyetemen: III/5 *A szentségek általában, keresztség és bérmálás*; III/8 *A betegek kenete.*

Rev. Stephen Babos
Fordham University
Bronx, N.Y. 10458
U.S.A.

BÉKÉS GELLÉRT, bencés, teológiaprofesszor a Pápai Szent Anzelm Egyetemen: III/11 *Ökumenizmus.*

R.P. Gerardo Békés
Piazza Cavalieri di Malta, 5
I - 00153 Roma
Italia

BENKŐ ANTAL, jezsuita, pszichológus és lelkiségi író: IV/2a *Bevezetés a vallászélektanba.*

R. P. Antal Benkő
Kaufmanngasse 2.
A-9010 Klagenfurt
Austria

FARKASFALVY DÉNES, ciszterci, teológus és matematikus, egyetemi tanár és középiskolai igazgató: I/6 *Bevezetés a szentírástudományba.*

HARDY GILBERT, ciszterci, a bölcseleti tanszék vezetője a dallasi katolikus egyetemen: I/3 *Vallásbölcseleti bevezetés.*

KERESZTY RÓKUS, cisztercita, teológiaprofesszor a dallasi katolikus egyetemen: II/4-5 *Krisztus.*

A három ciszterci atya címe:

Route 2, Box 1
Irving, Texas 75062
U.S.A.

JUHÁSZ LÁSZLÓ, jezsuita, filozófiaprofesszor a buffalói Canisius College-ban: IV/3 *Bölcseleti embertan.*

Rev. Ladislas F. Juhasz
2001 Main St.
Buffalo, N.Y. 14208
U.S.A.

HORVÁTH TIBOR, jezsuita, professzor a Torontói Teológiai Főiskolán: I/4 *A kinyilatkoztatás teológiája*; I/5 *A kinyilatkoztatás kritikája.*

Rev. Tibor Horváth
Regis College
15 St. Mary Street
Toronto, Ont. M4Y 2R5
Canada

MEHRLE TAMÁS, domonkos, teológiaprofesszor a Fribourg-i Katolikus Egyetemen: II/2 *Egy az Isten.*

R.P. Thomas Mehrle
Place Georges Python 1.
CH - 1700 Fribourg
Svájc — Suisse

MIHÁLYI GILBERT, premontrei, a magyarok lelkipásztora Chicagóban: III/3 *Az Egyház liturgikus élete.*

Rev. Gilbert Mihalyi
2015 W. Augusta Blvd.
Chicago, Illinois 60622
U.S.A.

NEMESHEGYI PÉTER, jezsuita, a Sophia Egyetem teológiai karának dékánja és professzora: II/3 *A Szentháromság*; III/6 *Az Eukarisztia.*

Rev. Peter Nemeshegyi
2-191 Sekimachi, Nerima-ku
Tokyo (177)
Japan

ŐRSY LÁSZLÓ, jezsuita, kánonjogprofesszor az Amerikai Katolikus Egyetemen: III/4 *Egyházjog és teológia.*

Rev. Ladislas Őrsy
Catholic University, Curley Hall, Box 63
Washington, D.C. 20064
U.S.A.

SZABÓ FERENC, jezsuita, a Vatikáni Rádió magyar osztályának vezetője: I/7 *Mai teológusok I.*

R.P. Ferenc Szabó
Via dei Penitenzieri, 20
I - 00193 Roma
Italia

SZENTMÁRTONI MIHÁLY, jezsuita, pszichológus: IV/2b *A személyi érettség felé.*

R. P. Mihály Szentmártoni
Jordanovac 110
Yu - 41001 Zagreb. p.p. 169
Jugoslavia

VARGA ANDOR, jezsuita, filozófiaprofesszor a Fordham Egyetemen: IV/6 *Az erkölcsi élet alapjai.*

Rev. Andrew C. Varga
Fordham University
Bronx, N.Y. 10458
U.S.A.

WEISSMAHR BÉLA, filozófiaprofesszor a jezsuiták müncheni bölcseleti fakultásán: I/2 *Bevezetés az ismeretelméletbe.*

R.P. Bela Weissmahr
D-8000 München 22
Kaulbachstrasse 31a

A Teológiai Kiskönyvtár a következő címen rendelhető meg:

Ritz S. — Szabó F.
Via della Pilotta, 25
I - 00187 Roma

MIHÁLYI GILBERT O. PRAEM.

Szombathelyen született 1920-ban. Középiskoláit szülővárosában a Szent Norbert Premontrei Gimnáziumban végezte. Érettségi után belépett a premontrei rendbe. Teológiát Rómában a Pápai Gergely Egyetemen tanult, és 1947-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemen doktorált. Közben 1943-ban Rómában pappá szentelték. Majd Washington D.C.-ben a Georgetown Egyetemen nemzetközi politikai, a St. Louis-i Egyetemen pedig latin-amerikai történelmi tudományokban szerzett Master-diplomát. Tanított a csornai premontrei apátság hittudományi főiskoláján, majd pedig hosszú éveken át a Wisconsin állambeli De Pere-ben levő St. Norbert College-ban. Számos cikke jelent meg szaktárgyai köréből. A Szolgálat munkatársa. Kiadványai közül megemlítendők: *Mária az Újszövetségben* (Róma, 1954), *Európa válsága és megmentése* (Róma, 1956) és *Liturgia és hitélet* (Brüsszel, 1966). A szerző jelenleg a chicagói Szent István Király-plébánia lelkipásztora.